

ประวัติ
วัดมณีมาวาสวรวิหาร
จังหวัดสงขลา

294.3135
ศ 528๗

หนังสือเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม

ลช. 116

ตีพิมพ์โดย กทม. ของมณฑลเจ้าเมืองเชียงใหม่

ประวัติ

วัดมณีมาวาสวิหาร

หอสมุดแห่งชาติ

สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่

พุทธศักราช ๒๕๒๕

ประวัติวัดมัชฌิมาวาสวิหาร จังหวัดสงขลา
พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม

๒๕๔.๓๑๓๕ ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
ศ ๕๒๘ ป ประวัติวัดมัชฌิมาวาสวิหาร จังหวัดสงขลา
กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.
๘๒ หน้า. ภาพประกอบ.

๙๙.

๑. วัดมัชฌิมาวาสวิหาร. ๒. สมชาย พุ่มสอาด
๓. ชื่อเรื่อง
ISBN 974 - 7925 - 97 - 4

๙๙4.3135
๙๘๖๗

เลขห้อง

เลขหมู่

เลขทะเบียน

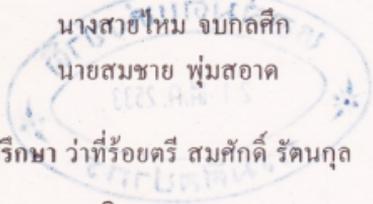
๙๙๓๒.๑๓๐๐.๙๘๖๗๕๖

003421

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ

นางประกอบ ลากเกษร
นางสายใหม่ จีบกลศึก
นายสมชาย พุ่มสอาด

ประธาน
กรรมการ
กรรมการ

ที่ปรึกษา ว่าที่ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล

คณะบรรณาธิการ

นายสมชาย พุ่มสอาด
นางจินตนา กระบวนแสง
นางฤดีรัตน์ กายราศ

นางสาวเพลินพิศ คำราษฎร์
นางเบญจมาศ แพทอง
นางสาวอารี สุทธิเสวันต์

นางสาวราตี บุรุษรัตนพันธุ์

พิมพ์ที่

พิมพ์ที่ ห้องหุ่นล้านสามถื่นตีบุคคล สหประชาชาตินิชย์
299/1-2-3 ถนนสาทรเหนือ คลองสาน กรุงเทพฯ 10600 โทร 437-3973 . 437-3994
นายบุญเห็น เล้าสกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

คำนำ

วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เดิมเป็นวัดราษฎร์ที่สำคัญและมีชื่อเสียงมาแต่สมัยอยุธยา ตอนปลาย ตั้งอยู่นนไทรบุรี ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร เดิมเรียกว่า วัดยายศรีจันทร์ หรือ วัดยายสีจันทร์ ซึ่งตั้งตามนามของผู้สร้างวัด ต่อมาภายหลังได้มีผู้สร้างวัดขึ้นทางทิศเหนือวัดหนึ่งคือ วัดเลียบ และสร้างไว้ทางทิศใต้อีกวัดหนึ่งคือ วัดโพธิ์ วัดยายศรีจันทร์อยู่ระหว่างกลางทั้งสองวัด ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า วัดกลาง

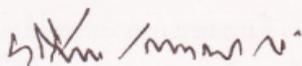
ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จตรวจการณคณะสงฆ์เมืองสงขลา จึงโปรดให้เปลี่ยนชื่อวัดกลางเป็น วัดมัชฌิมาวาส เนื่องจากวัดนี้เป็นวัดสำคัญของจังหวัดสงขลา และเป็นที่ตั้งโรงเรียนประชาบาลแห่งแรก ทั้งเป็นวัดที่ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ มีชื่อทางราชการว่า วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร พระอารามหลวง ปรากฏหลักฐานในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๔ หน้า ๕๕๘๖ วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ว่า “ด้วยวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นวัดใหญ่ของจังหวัดสมควรจะรักษาไว้เป็นเกียรติยศของมณฑล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดมัชฌิมาวาสและวัดท่าโพธิ์ ในมณฑลนครศรีธรรมราช เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร แต่บัดนี้เป็นต้นไป

แจ้งความมา ณ วันที่ ๑๗ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๐.....”

วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงที่เก่าแก่ มีโบราณวัตถุสถานสำคัญภายในวัดหลายแห่ง เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร หอระฆัง ศาลาฤๅษี พระเจดีย์จีนหรือตะเสาตะเกียบคู่ทำด้วยหินสลักกลดลลาย (ปัจจุบันเป็นเสาธง) ใบเสมา ๘ ทิศ หอพระไตรปิฎก ศาลาการเปรียญ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภัทรคีฬสังวร) กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในบริเวณวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๒ ตอนที่ ๑๑๖ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่เศษ

กรมศิลปากรเห็นว่า วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดสงขลา จึงได้มอบให้ นายสมชาย พุ่มสอาด นักอักษรศาสตร์ ๑ หัวหน้างานวัฒนธรรมและจารีตประเพณี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียงประวัติวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร งานเผยแพร่ สำนักงานเลขานุการกรมศิลปากร ถ่ายภาพประกอบการจัดพิมพ์ และนางประกอบ ลากเกษร ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นผู้ตรวจแก้ แล้วจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก และได้นำ ข้อควรทราบที่เกี่ยวกับงานด้านศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร มาพิมพ์ไว้ท้ายเล่มด้วย

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือนี้คงจะอำนวยประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแก่ นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจตามสมควรทั่วกัน

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

๘ ตุลาคม ๒๕๒๕

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
ชั้นและตำบลที่ตั้ง	๑
พื้นที่และอาณาเขตวัด	๑
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้	๒
ยุคหิน	๔
สมัยหินเก่า	๔
สมัยหินกลาง	๕
สมัยหินใหม่	๕
ยุคโลหะ	๘
ศิลปะและโบราณคดีภาคใต้	๑๒
สมัยก่อนประวัติศาสตร์	๑๔
สมัยประวัติศาสตร์	๑๔
การกำหนดอายุสมัยของศิลปกรรมที่พบทางใต้	๒๒
ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา	๓๐
เมืองสงขลาในสมัยศรีวิชัย	๓๐
เมืองสงขลาในสมัยสุโขทัย	๓๒
เมืองสงขลาในสมัยอยุธยา	๓๒
เมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรี	๓๓
เมืองสงขลาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๓๔
การสร้างวัด	๓๖
ปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุที่สำคัญ	๓๘
ความสำคัญของวัด	๕๐
พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี	๕๐
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าและสมเด็จพระราชาคณะ-	
เสด็จและมาเยี่ยมวัดมณีมาวาสวรวิหาร	๕๓
นายกรัฐมนตรีเยี่ยมวัดมณีมาวาสวรวิหาร	๕๔
การบูรณะปฏิสังขรณ์	๕๕
การศึกษา	๕๗
ขนบธรรมเนียมประเพณี	๖๕
ลำดับและประวัติเจ้าอาวาส	๖๘
งานด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่สำคัญ ๆ ซึ่งกรมศิลปากรรับผิดชอบอยู่	๗๔
บรรณานุกรม	๘๐

วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร

ชั้นและตำบลที่ตั้ง

วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เดิมชื่อว่า วัดยายศรีจันทร์ หรือ วัดกลาง เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ในตัวจังหวัดสงขลา เลขที่ ๒๒๒ ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

พื้นที่และอาณาเขตวัด

ที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๑๑ ไร่ ๘ งาน ๗๕ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๑๕๓๓ เฉพาะที่ธรณีสงฆ์มีอยู่ ๓ แปลง ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา มีเนื้อที่ดังนี้ คือแปลงที่ ๑ มีเนื้อที่ ๑ ไร่ ๒ งาน ๒๖ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๑๔๓๖ แปลงที่ ๒ มีเนื้อที่ ๘๓ ตารางวา และแปลงที่ ๓ มีเนื้อที่ ๕๐ ตารางวา

อาณาเขตของวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร

ทิศเหนือ	จุดที่ธรณีสงฆ์ของวัด ยาว ๑๓๐ เมตร
ทิศใต้	จุดถนนมัชฌิมวิถี ซึ่งเดิมเป็นที่ดินอุปการของวัด ยาว ๑๓๐ เมตร
ทิศตะวันออก	จุดที่อุปการของวัดนอกกำแพง ยาว ๑๓๔ เมตร
ทิศตะวันตก	จุดถนนไทรบุรี ยาว ๑๓๔ เมตร

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้^(๑)

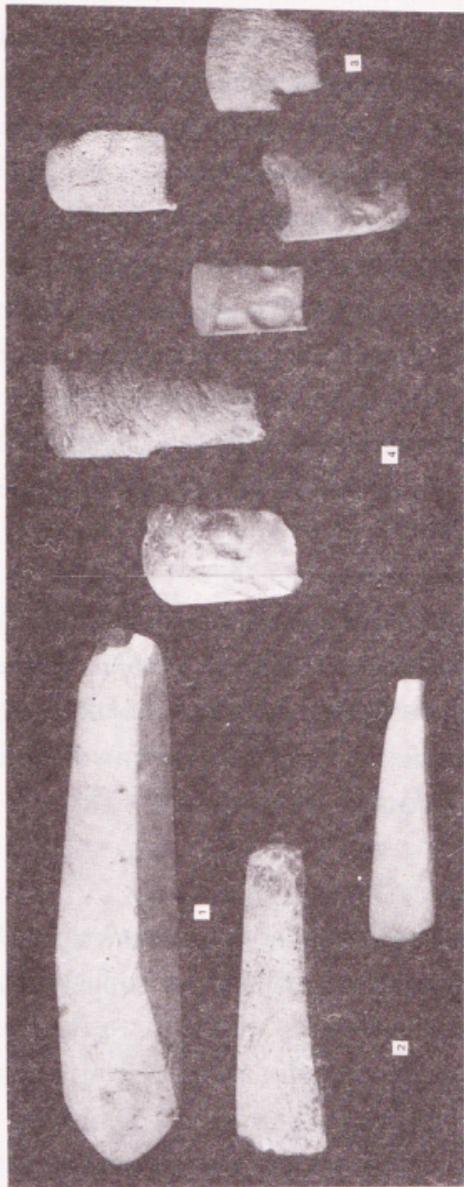
“สมัยก่อนประวัติศาสตร์” คือระยะเวลาที่มนุษย์ยังไม่รู้จักคิดประดิษฐ์อักษร หรือบันทึกเรื่องราวด้วยตัวอักษร ซึ่งมีระยะเวลานับตั้งแต่เริ่มมีมนุษย์เกิดขึ้นมาในโลก ดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ และผูกพันอยู่กับธรรมชาติ จนมีวิวัฒนาการถึงขั้นอยู่รวมกันเป็นสังคม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่รู้จักทำการเกษตรกรรม โลหะกรรม และเมื่อมีวัฒนธรรม มีระบบสังคมเมือง อยู่กันเป็นบ้านเป็นเมือง และมีตัวอักษรใช้ จึงเข้าสู่ “สมัยประวัติศาสตร์”

ในยุคที่ไม่มีบันทึกเรื่องราวไว้ให้ศึกษา การเรียนรู้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนก่อนประวัติศาสตร์ จึงต้องอาศัยหลักฐานจากสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนร่องรอยต่าง ๆ ที่คนเหล่านั้นทำขึ้นและหลงเหลืออยู่ คือหลักฐานทางด้านโบราณคดี ในการศึกษาเรื่องราวของคนก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งมีระยะเวลายาวนานนั้น อาจแบ่งออกเป็นยุคสมัย ตามลักษณะวัสดุที่ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ จนเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรม คือ ในระยะแรกที่ยังคงอาศัยไม้เป็นหลักแหล่ง ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการล่าสัตว์ เก็บพืชผักผลไม้เป็นอาหาร ได้นำหินมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้จึงเรียกว่า ยุคหิน (STONE AGE) และเมื่อมนุษย์รู้จักทำเครื่องใช้จากโลหะ รู้จักทำการเกษตรกรรม ตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชน จึงเรียกว่ายุคโลหะ (METAL AGE)

ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน ได้พบร่องรอยว่ามีมนุษย์อยู่อาศัยมา ๕๐๐,๐๐๐ ปีแล้ว ได้ค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยและร่องรอยวัฒนธรรมของมนุษย์ยุคหินจนถึงยุคโลหะตามลำดับ ตั้งแต่สมัยหินเก่า (PALAEOLITHIC PERIOD) สมัยหินกลาง (MESOLITHIC PERIOD) สมัยหินใหม่ (NEOLITHIC PERIOD) สมัยสำริด (BRONZE PERIOD) และเหล็ก (IRON PERIOD)

เครื่องมือหินกระเทาะอย่างหยาบ ๆ ในสมัยหินเก่า ได้พบในบริเวณภาคเหนือและภาคกลาง ส่วนเครื่องมือหินกระเทาะสมัยหินกลาง เครื่องมือเครื่องใช้สมัยหินใหม่ สมัยสำริดและเหล็กพบอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

(๑) สมชาย ณ นครพนม, “สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้”, นิตยสารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ๒๕๒๕,

- ขวานหินขัด (POLISHED STONE ADZES)
พบบริเวณคลองไผ่ ต.บ่อปากหมาก อ.แก่งไผ่ จ.พิจิตร สุราษฎร์ธานี
๑. ขวานหินขัดแบบงอปลายทิ่ม (BEAKED ADZE)
 ๒. ขวานหินขัดแบบบ่อขาม
 ๓. ขวานหินขัดมีบ่า (SHOULDER ADZES)
 ๔. ขวานหินขัดแบบต่าง ๆ

ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์เฉพาะที่พบบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย แม้ว่ายังมีจำนวนน้อยกว่าในภาคอื่น แต่ก็ได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญและน่าสนใจอยู่มาก ภาคใต้ของประเทศไทย มีอาณาเขตเริ่มต้นจากตอนเหนือสุดของอ่าวไทย มีพื้นที่ตั้งแต่ระหว่างจังหวัดเพชรบุรีกับจังหวัดราชบุรีและไปสิ้นสุดที่ชายแดนจังหวัดยะลา เขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งจะมีขอบเขตอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๓° ๒๐' กับเส้นรุ้งที่ ๕° ๓๐' เหนือ มีพื้นที่เป็นแนวยาวมากกว่าภูมิภาคอื่น คือ ประมาณ ๑,๕๐๐ กิโลเมตร แต่มีส่วนที่แคบที่สุดอยู่บริเวณที่เรียกว่า คอคอดกระ ในเขตจังหวัดชุมพร คือประมาณ ๑๘ กิโลเมตร มีแนวอาณาเขต จดทะเล ๒ ด้าน คือชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดทะเลอันดามัน (ANDAMAN SEA) และฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดกับทะเลจีนใต้ (SOUTH CHINA SEA) มีแนวเขาที่สำคัญทอดยาวจากเหนือลงไปใต้ ขนานกัน ๒ แนวคือแนวเขาภูเก็จ อยู่ทางด้านตะวันตก และแนวเขานครศรีธรรมราชอยู่ทางด้านตะวันออก ทางด้านตะวันตกมีที่ราบอันเกิดจากการทับถมบริเวณปากแม่น้ำน้อยกว่าฝั่งตะวันออก ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเกษตรกรรมแรกเริ่ม จึงปรากฏอยู่มากทางด้านตะวันออก

ยุคหิน (Stone Age)

ในขณะที่บริเวณซัวโลกถูกปกคลุมไปด้วยน้ำแข็งในยุคน้ำแข็ง ในเอเชียอาคเนย์ไม่มีธารน้ำแข็งจึงไม่มีอากาศที่หนาวเย็น แต่กลับมีอากาศอบอุ่น มีพื้นที่เป็นป่ามาก เกิดพื้นที่ดินเขินเนื่องจากระดับน้ำทะเลลดลง เกาะหลาย ๆ เกาะกลายเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินใหญ่ บริเวณเอเชียอาคเนย์ครั้งนั้น จึงเป็นที่ที่มนุษย์และสัตว์หลบหนีความหนาวเย็นเข้ามาอาศัยดำรงชีวิตอยู่เป็นเวลานาน ตั้งแต่เมื่อประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปีที่แล้วมา

สมัยหินเก่า (Palaeolithic Period)

แม้ว่าจะยังไม่พบหลักฐานหรือเครื่องมือหินกระเทาะของคนสมัยหินเก่าในบริเวณภาคใต้ แต่การพบเครื่องมือหินกระเทาะที่ภาคกลาง เช่น ที่กาญจนบุรี ภาคเหนือ เช่น ที่เชียงราย หรือในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เครื่องมือหินแอนยาเทียน (ANYATHIAN) ในพม่า เครื่องมือหินโจโกวเทียน (CHOU-KOU-TIEN) ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงปักกิ่ง ทั้งหมดล้วนแล้วแต่อยู่ทางตอนบนของภาคใต้ และที่พบอยู่ทางตอนล่างของภาค เช่น ที่แพทจิแดน ในเกาะชวา ที่โกตา ทัมปัน (KOTA TAMPAN) ในมาเลเซีย น่าจะแสดงถึงว่า บริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยจะต้องมีร่องรอยของคนก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อ ๕๐๐,๐๐๐ ปีอยู่บ้าง และอาจจะ

หมายถึงการเคลื่อนที่ของคนสมัยหินเก่าจากบริเวณภาคกลางลงสู่ภาคใต้แล้วเคลื่อนต่อลงไปยังประเทศมาเลเซีย

คนพวกนี้เมื่อพิจารณาแล้วน่าจะเป็นพวกที่เรียกว่า “คนผู้ยืนตัวตรง” (HOMO ERECTUS) อาศัยอยู่ตามถ้ำหรือเพิงผา หรือที่ราบแคมแค่ฤดูกาล (SEASONAL CAMP) ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการล่าสัตว์ เก็บพืชผลไม้เป็นอาหาร ยังไม่รู้จักการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เรือยนต์ยังไม่ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง ใช้เครื่องมือหินกระเทาะ

การสำรวจและขุดค้นในโอกาสต่อไปในบริเวณภาคใต้ อาจจะได้หลักฐานของคนสมัยหินเก่าที่จะทำให้การศึกษาด้านก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยก้าวหน้าและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สมัยหินกลาง (Mesolithic Period)

เมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศใกล้เคียงกับในปัจจุบัน บริเวณพื้นที่ดินชั้นหิน หรือแผ่นดินที่เชื่อมระหว่างหมู่เกาะกับแผ่นดินใหญ่ (LAND BRIDGE) จมลงได้ระดับน้ำทะเล คนก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังคงดำรงชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ได้พัฒนาเครื่องมือหินกระเทาะให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม แม้ว่าภาคใต้จะยังไม่พบโครงกระดูกของมนุษย์ที่มีอายุเมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่ก็ได้พบเครื่องมือหินบ้างแล้ว คือพบที่อำเภอเขาฮ้อย จังหวัดเพชรบุรี ที่อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงาและที่อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ลักษณะเครื่องมือหินมีลักษณะเช่นเดียวกับเครื่องมือวัฒนธรรมโอบิเนียน ที่พบอยู่หลายแห่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

คนสมัยหินกลางในประเทศไทย น่าจะเป็นพวก ออสตราลอยด์ (AUSTRALOID) หรือพวกเมลานีซอยด์ (MELANESOID) หรือพวกเมลานีเซียน (MELANESIAN) หรือพวกมองโกลอยด์ (MONGOLOID) หรือพวกนิกริโต (NIGRITO)^(๑)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและระดับน้ำสูงขึ้นนี้ น่าจะเป็นเหตุให้คนก่อนประวัติศาสตร์มีความชำนาญในการล่าสัตว์น้ำหรือคมนาคมทางน้ำอีกอย่างหนึ่งด้วย

สมัยหินใหม่ (Neolithic Period)

ในระหว่าง ๕,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ ปี ที่ผ่านมา มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตครั้งใหญ่ ทั้งนี้นอกจากจะรู้จักทำเครื่องมือหินแบบใหม่คือเครื่องมือหินขัด

(๑) จีน อู่ตี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. (กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ ๒๕๑๐), หน้า ๒๔.

แล้ว ที่สำคัญยังรู้จักการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งเป็นชุมชนเกษตรกรรมแรกเริ่มอีกด้วย

เมื่อคนสมัยหินใหม่รู้จักดูแลและคอยเก็บเกี่ยวพืชผลทำให้ต้องหาที่พักพิงเป็นหลักแหล่ง และมักจะอยู่ไม่ไกลจากแหล่งน้ำมากนัก โดยอาศัยที่ราบใช้ในการเพาะปลูก บางพวกอาศัยอยู่บนถ้ำหรือเพิงผาที่ลงสู่พื้นราบได้โดยง่าย

ชุมชนเกษตรกรรมหินขัด หรือหินใหม่ ยังรู้จักทำเครื่องปั้นดินเผา ทำเครื่องนุ่งห่มเครื่องประดับกาย มีประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมฝังศพ อาหารและสิ่งของลงไปกับผู้ตายด้วยในภาควัสดุ พบเครื่องมือเครื่องใช้ของคนสมัยหินใหม่อยู่หลายแห่ง เช่น^(๑)

จังหวัดเพชรบุรี ที่อำเภอเมืองเพชรบุรี

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่อำเภอทับสะแก

จังหวัดชุมพร ที่อำเภอเมืองชุมพร อำเภอหลังสวน อำเภอพะโต๊ะ และอำเภอสวี

จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่อำเภอไชยา อำเภอท่าชนะ อำเภอบ้านนาสาร อำเภอกีรีรัฐนิคม อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอพุนพิน

จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอลานสกา อำเภอทุ่งสง อำเภอฉวาง อำเภอขนอม อำเภอทุ่งใหญ่ อำเภอร่อนพิบูลย์ และอำเภอลิขล

จังหวัดระนอง ที่อำเภอกระบุรี

จังหวัดพังงา ที่อำเภอเมืองพังงา อำเภอทับปุด และอำเภอตะกั่วทุ่ง

จังหวัดกระบี่ ที่อำเภอเมืองกระบี่ อำเภอคลองท่อม และอำเภออ่าวลึก

จังหวัดตรัง ที่อำเภอเมืองตรัง อำเภอกันตัง อำเภอห้วยยอด อำเภอลิเกา อำเภอย่านตาขาว และอำเภอปะเหลียน

จังหวัดสงขลา ที่อำเภอเมืองสงขลา อำเภอสทิงพระและอำเภอระโนด

จังหวัดพัทลุง ที่อำเภอเมืองพัทลุงและอำเภอเขาชัยสน

จังหวัดภูเก็ต ที่อำเภอเมืองภูเก็ต

จังหวัดสตูล ที่อำเภอระแงะ

จังหวัดยะลา ที่อำเภอเบตงและอำเภอบันนังสตา

(๑) ชิน อยู่ดี "ดินแดนภาคใต้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์", ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๑, หน้า ๑.

ภาคใต้มีโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินใหม่สำคัญเท่าที่พบ คือ ขวานหินขัดชนิดมีบ่าและไม่มีบ่า ขวานหินคอแก้ว (NECKED AXES) ภาชนะดินเผา แวดินเผา กำไลหิน ลูกบิดหิน ลูกบิดเปลือกหอย หินทุบผ้าเปลือกไม้ (BARK CLOTH BEATERS) ชิ้นส่วนของภาชนะดินเผาสามขา (TRI - POD POTS) คล้ายกับที่พบที่บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งอาจแสดงถึงการติดต่อหรือสัมพันธ์กับชุมชนเกษตรกรรมหินขัดในภาคกลางก็ได้

ขวานหินที่พบในบริเวณภาคใต้มีที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก ทั้งชนิดที่ไม่มีบ่าและมีบ่า ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดก็พบที่ภาคใต้ นอกจากนี้บางแห่งยังพบหลายชิ้นรวมกัน เช่น หมู่ที่ ๔ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร บริเวณคลองปากหมาก อำเภอไชยา ถ้ำกาซีใต้ อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี และที่ตำบลสระแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ขวานหินที่พบที่อำเภอท่าศาลา ขณะนี้จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ซึ่งคล้ายกับที่เก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคคลของกองทัพในจังหวัดนครศรีธรรมราช ก็มีลักษณะค่อนข้างแบนยาว มีขนาดไล่เรียงกัน ส่วนหัวและท้ายมน ศาสตราจารย์ชินอยู่ดี ผู้เชี่ยวชาญก่อนประวัติศาสตร์ ได้สังเกตและให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นลักษณะของเครื่องดนตรีหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า ระนาดหิน (LITHOPHONE) มากกว่าจะใช้เป็นขวานหิน เมื่อเคาะดูจะมีเสียงกังวานและมีระดับเสียงแตกต่างกัน เนื้อหินคล้ายกับหินปูนหรือหินชานวน

ระนาดหิน^(๑) (LITHOPHONE) เป็นเครื่องดนตรีหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าและมีขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่าที่เคยค้นพบแล้ว คือที่เมืองดาลัด (DALAT) ในเวียดนามมีขนาดตั้งแต่ ๖๐ - ๑๐๐ เซนติเมตร ในปัจจุบันที่เกาะชวาตอนกลาง เครื่องดนตรีหินชนิดนี้ยังคงใช้เล่นประกอบพิธีกรรมและในพิธีศพ

นอกจากนั้น ขวานหินที่พบทางภาคใต้ยังแสดงถึงความสัมพันธ์ของชุมชนที่อยู่ทางตอนเหนือ เช่น ในจีน ลาว พม่า ว่าได้อพยพลงใต้ผ่านคาบสมุทรมลายูเข้ามาสู่มาเลเซียและหมู่เกาะอินโดนีเซียตามทฤษฎีการอพยพจากเหนือลงใต้

ที่น่าสนใจคือมีการอพยพสวนทางกัน โดยที่การพบขวานหินปลายคล้ายจะงอยปากนก ซึ่งมีถิ่นกำเนิดอยู่ที่ประเทศอินโดนีเซียและประเทศมาเลเซีย กลับมาพบขวานหินในลักษณะเดียวกันที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นับเป็นการอพยพหรือเคลื่อนที่จากใต้ขึ้นเหนือ

(๑) CONDOMINAS, LE LITHOPHONE PREHISTORIQUE DENDUT LIENG KRAK, EXTRAIT DU BULLETIN E.F.E.O. T.XLV, 2, 1952, P.359 - 392.

ยุคโลหะ (Metal Age)

ในประเทศไทย ยุคโลหะจะเริ่มต้นทางบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน แล้วจึงกระจายไปยังภูมิภาคอื่น และถ้าหากว่าการกำหนดอายุยุคโลหะที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มีผลถูกต้อง ยุคโลหะในประเทศไทยน่าจะเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อ ๕,๖๐๐ ปีมาแล้ว

ส่วนในบริเวณภาคใต้ หลักฐานยุคโลหะที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดียังมีอยู่น้อยมาก แต่ที่พบจากการสำรวจหรือพบโดยบังเอิญมีอยู่จำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้สำริด เหล็ก ลูกปัดหิน และแก้ว ที่สำคัญคือ กลองมโหระทึก หรือกลองสำริด (Bronze Drum) ที่กำหนดความเป็นเครื่องใช้แบบเดียวกับที่พบในเวียตนาม จัดอยู่ในวัฒนธรรมดองซอน (Dongson Culture) มีอายุอยู่ระหว่าง ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ถึง ๑๐๐ ปีก่อนคริสตกาล (พุทธศตวรรษที่ ๑-๕)^(๑) ซึ่ดองซอนนั้นเรียกตามชื่อของแหล่งที่ค้นพบเป็นแห่งแรก ซึ่งอยู่ทางใต้ของฮานอย ศูนย์กลางของวัฒนธรรมนี้อยู่บริเวณดองซอนและในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน วัฒนธรรมดองซอนได้แพร่ขยายตามชายฝั่งอ่าวตังเกี๋ย และลงสู่ภาคใต้ไปจนถึงประเทศอินโดนีเซีย จนเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมกลองสำริด (Bronze Drum Culture)

บริเวณเขาสามแก้ว หมู่ที่ ๑ ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร กรมศิลปากร ได้สำรวจและขุดค้นพบขวานหินขัด แวดินเผา ลูกปัดแก้ว เศษกำไลแก้ว ลูกปัดหิน ชิ้นส่วนของเครื่องมือโลหะ รูปนุกลขนาดเล็กทำด้วยสำริด และมีผู้พบกลองสำริด ๒ ใบ^(๒) ส่วนอีกหนึ่งใบเป็นเศษชิ้นส่วนกระจัดกระจาย นับเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของภาคใต้ที่พบสิ่งของในยุคโลหะเป็นจำนวนมาก

นอกจากนั้น กลองสำริดยังพบในที่อื่น ๆ อีกหลายใบ คือ^(๓)

ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบที่อำเภอไชยา ๑ ใบ อำเภอพุนพิน ๒ ใบ และอำเภอเกาะสมุย ๒ ใบ

ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช พบที่บ้านเกตุกาย ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ๑ ใบ และพบที่คลองคูคู้วัน อำเภอฉวาง ๑ ใบ

(๑) จีน อู่ตี, ๒๕๑๐, หน้า ๖๐.

(๒) กลอง ๒ ใบที่พบจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ใบหนึ่งมีขนาดเล็ก คงจะทำจำลองไว้สำหรับ

ฝังร่วมกับศพ

(๓) เขมชาติ เทพไชย, "การสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง บูรณะ และการศึกษาทางด้านโบราณคดีเพื่อทำหลักฐานเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย," เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีของอาณาจักรศรีวิชัย, สุราษฎร์ธานี, ๒๕๒๕.

ในจังหวัดสงขลา พบที่อำเภอจะนะ ๑ ใบ

การกำหนดอายุกลองสำริดที่พบในประเทศไทย นอกจากจะใช้การเปรียบเทียบลวดลาย เป็นการกำหนดอายุแล้ว (Comparative Dating) ที่ถ้ำองปะ^(๑) จังหวัดกาญจนบุรีมีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีซึ่งพบกลองสำริดอีกด้วย เมื่อตรวจสอบหาอายุจากถ้ำที่พบในระดับชั้นดินเดียวกันกับที่พบกลองสำริด โดยวิธีคาร์บอน ๑๔ ได้อายุ ๒๓๐-๓๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หรือเมื่อประมาณ ๒,๒๐๐ ปีมาแล้ว และกลองสำริดที่พบที่ภาคใต้น่าจะมีอายุเท่าหรือใกล้เคียงกัน หากมีโอกาสพบกลองสำริดในหลุมขุดค้นทางโบราณคดีและนำไปกำหนดอายุแล้ว ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อาจจะได้อายุที่แน่ชัดขึ้น

กลองมโหระทึกหรือกลองสำริด ยุคโลหะ คงทำขึ้นใช้ในโอกาสต่าง ๆ กัน พอที่จะสรุปรวบรวมได้ดังนี้ คือ

๑. ใช้ในพิธีศพ โดยพิจารณาจากรูปสัตว์ที่ปรากฏอยู่บนหน้ากลอง คือรูปกบ หอยทาก ช้าง และจิ้งจก เป็นต้น

๒. ใส่ลงไปในหลุมศพเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย แต่บางครั้งจะทำเป็นขนาดเล็ก

๓. ใช้เป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคมของผู้เป็นเจ้าของ

๔. ใช้ในพิธีศพ ใ้ตีเมื่อนำอาหารมาให้ผู้ตาย หรือเป็นการเรียกวิญญาณของผู้ตาย

๕. ใช้ในพิธีกรรม เช่น ใ้ตีเพื่อข่มขุมเทวดา เพื่อขอพรในการรักษาโรคและขับไล่ภูตผี

๖. ใช้ในการศึก เช่น พวกเสี่ยว ในประเทศจีน จะใ้ตีเรียกประชุมพลเมื่อเกิดศึก^(๒)

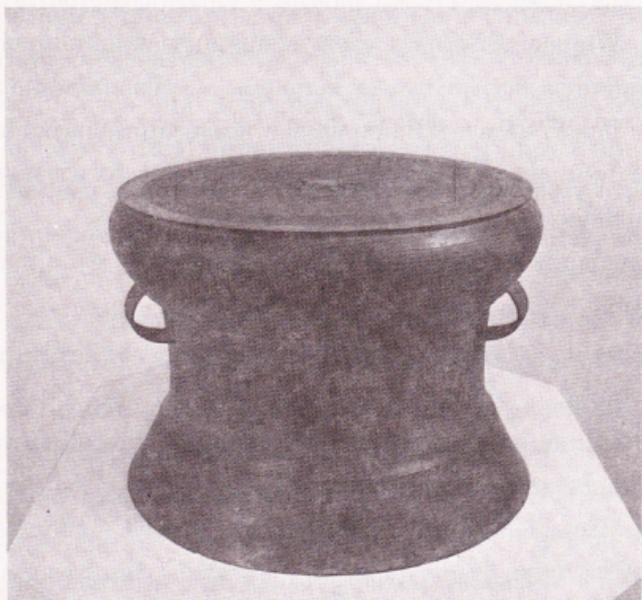
นอกจากหลักฐานการพบเครื่องมือเครื่องใช้แล้ว คนยุคโลหะในภาคใต้งายังได้ทำงานศิลปกรรมบนผนังถ้ำและเพิงผาอีกด้วย เช่นที่

๑. เพิงผา โกลถ้ำพระ ตำบลเขาขุนกระโทก อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร เขียนด้วยสีแดงเป็นลายเรขาคณิต

๒. ถ้ำพังงา เกาะปันหยี่ อำเภอเมืองพังงา จังหวัดพังงา เขียนด้วยสีน้ำตาลและสีเลือดหมู เป็นลายรูปคนและรูปปลา

(๑) P.SORENSEN "The Ongbah Cave and its Fifth Drum" EARLY SOUTHEAST ASIA, OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1979, P. 79.

(๒) เทัญหิมพ์ แก้วสุริยะ "กลองสำริด วัฒนธรรมคองซอน," วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีการศึกษา ๒๕๑๗.

กลองมโหระทึกหรือกลองสำริด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไชยา

๓. ถ้าผีหัวโต จังหวัดกระบี่ เขียนด้วยสีแดงเป็นรูปคน
๔. ถ้าตรา อำเภอย้ายยอด จังหวัดตรัง เขียนเป็นรูปวงกลมสีแดงซ้อนกัน ๓ วง
๕. ถ้าศิลปะ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอมืองยะลา จังหวัดยะลา เขียนเป็นรูปคนกำลังเป่าลูกดอกไปยังสัตว์
๖. เกาะพื้ที่ดอน จังหวัดกระบี่ เขียนเป็นรูปเรือและปลา ภาพเรือนั้นเป็นภาพเรือสำเภา อาจเขียนขึ้นในภายหลัง

การพบเครื่องมือเครื่องใช้โลหะ กลองสำริด ในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งคล้ายกับที่พบในหลายประเทศ ตั้งแต่จีนลงมาจนถึงอินโดนีเซีย น่าจะแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่บนคาบสมุทรกับชุมชนใกล้เคียงและเจริญขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน และการพบลูกปัดมีตา (Eyes Bead) เครื่องแก้วอาหรับ หรือโรมันในแหล่งโบราณคดีที่แหลมโพธิ์ อำเภอยะลา หรือการพบลูกปัดมีตาที่จังหวัดกระบี่ ซึ่งอาจจะกำหนดอายุไปได้ถึง ๑๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล หรือประมาณ ๒,๑๐๐ ปีมาแล้ว

คนก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะในภาคใต้ คงหมายถึงคนพื้นเมืองที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ตามที่ดินใกล้แหล่งน้ำ มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมเพียงพอ บางพวกตั้งหลักแหล่งตามบริเวณชายฝั่งทะเลและมีความเจริญขึ้นมากเมื่อเริ่มมีการติดต่อค้าขายในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา แต่ความเจริญมิได้เพียงระยะหนึ่งไม่ยืนนานเหมือนกับชุมชนที่มีผลิตผลทางเกษตรกรรมเป็นหลัก คนพื้นเมืองในภาคใต้น่าจะเป็นพวกเดียวกับพวกปักษ์ใต้ เผ่าเขม็งหรือพวกที่ร่อนร่ทางทะเล หรืออาจเป็นพวกที่เรียกว่า มลายูเดิม (Proto - Malay)

จะเห็นได้ว่าความเจริญของชุมชนในยุคโลหะนั้น เป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการพัฒนากองสังคมที่เป็นบ้านเมืองขึ้นในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ดังที่ปรากฏชื่อเมือง แว่นแคว้นต่าง ๆ บนคาบสมุทรภาคใต้ อยู่ในเอกสารของจีน อินเดีย โรมัน และอาหรับ ตั้งแต่เมื่อครั้งพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา

ศิลปะและโบราณคดีภาคใต้

ทางภาคใต้ของราชอาณาจักรไทยอาจกล่าวได้ว่า มีชุมชนโบราณอยู่หลายแห่ง โดยทั่วไปแล้ว ชุมชนโบราณเหล่านี้เจริญขึ้นจากการค้าทางทะเลกับชนต่างชาติ เป็นต้นว่า จีน อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และอาจจะมีโรมันหรือกรีกด้วย เพราะได้พบศิลปโบราณวัตถุโรมัน เช่น ตะเกียงและแก้วในดินแดนแถบนี้เช่นกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยว่าบริเวณเหล่านี้เป็นบริเวณที่มีภูมิประเทศที่เป็นอ่าวเหมาะแก่การนำเรือเข้าจอดพัก หลบพายุ และเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ที่จะหาอาหาร น้ำจืด และหาซื้อของพื้นเมืองต่าง ๆ ตลอดจนสินค้าจากทั้งทางตะวันตก คือ เปอร์เซีย อินเดีย และจากตะวันออกคือจีนได้ ดังนั้นบริเวณภาคใต้ของไทยจึงเป็นเสมือนตลาดกลาง ที่จะหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้ง่าย จึงเป็นท่าส่งหรือคลังสินค้าที่พ่อค้าจากตะวันตกก็มาหาซื้อของจากตะวันออกได้ และในทำนองเดียวกัน พ่อค้าจากตะวันออกก็มาหาซื้อสินค้าจากตะวันตกได้เช่นกัน

สินค้าจากจีนที่พ่อค้าชาวตะวันตกต้องการคือ ผ้าไหม และเครื่องถ้วย ซึ่งจีนทำได้ดียิ่ง ส่วนสินค้าที่ทางจีนต้องการส่วนใหญ่เป็นของมีค่า เช่น ไข่มุก เครื่องแก้ว นอแรด อัญมณี และเครื่องเทศต่าง ๆ จากร่องรอยของสินค้าของจีนที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นศิลปกรรมแบบหนึ่งคือ เครื่องถ้วย ที่เหลืออยู่และจัดว่าเก่าที่สุดที่จะนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงได้อย่างดี คือ เครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งจะพบอยู่ตามแม่น้ำที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งแม้ว่าปัจจุบันจะดูคั้นเงินและแคบแต่ในสมัยโบราณคงจะมีขนาดกว้างใหญ่พอสมควร ขนาดเรือสำเภาแล่นเข้าไปได้ เครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ถังเท่าที่สามารถสำรวจและทราบได้ในปัจจุบัน มีพบที่ แหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี คลองท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราชและทะเลสาบสงขลา ล้วนเป็นหลักฐานที่แน่ชัดยืนยันได้ว่าดินแดนแถบนี้มีการติดต่อกับจีนมาแล้วอย่างซ้ากัในสมัยราชวงศ์ถัง ส่วนการติดต่อกับอินเดียนั้น นอกจากการค้าแล้วก็มีการค้าติดต่อด้านการศาสนา ซึ่งหลักฐานที่เก่าที่สุดก็แสดงว่ามีมาแล้วไม่ต่ำกว่าสมัยคุปตะ หรือพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๒

ชุมชนโบราณที่พอจะทราบร่องรอย นับจากเหนือลงมาทางใต้ของคาบสมุทร เช่น เขตอำเภอไชยา และอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แถบตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา อำเภอสทิงพระ และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และแถบอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นต้น

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
ศิลปะแบบศรีวิชัย พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

อย่างไรก็ดี ความเจริญของทางภาคใต้นี้ ได้มีนักวิชาการ ทั้งนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี และนักประวัติศาสตร์ศิลป์ ได้พยายามศึกษาค้นคว้ากันมาก ซึ่งพอจะสรุปความเจริญทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนทางภาคใต้ออกมาเท่าที่จะมีหลักฐานอำนวยให้ ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ภาคใต้ของไทย ได้มีกลุ่มชนอาศัยอยู่มาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราวยุคหินใหม่ ซึ่งมีอายุราว ๓,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาลแล้ว ทั้งนี้ เพราะได้พบเครื่องมือหิน เช่น ขวานหินขัด อยู่ทั่วไปแทบทุกจังหวัดของภาคใต้ ขวานหินที่พบมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ซึ่งบางชิ้น มีขนาดยาวมาก คือ ๕๐ เซนติเมตรก็มี อันเป็นขวานหินที่มีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของทางใต้ซึ่งไม่ปรากฏพบที่อื่นใดในภาคอื่น

จากการที่ได้พบกลองมโหระทึก ซึ่งหล่อด้วยสำริดอันเป็นโลหะผสมระหว่าง ทองแดง ดีบุกและตะกั่ว เป็นส่วนใหญ่ นั้น นักวิชาการได้เรียกวัฒนธรรมยุคโลหะของผู้ใช้กลองแบบนี้ว่า "วัฒนธรรมดองซอน" อันเป็นการเรียกวัฒนธรรมของการใช้กลองมโหระทึกที่พบครั้งแรกใน ดองซอน จังหวัดบิन्हัว สาธารณรัฐประชาชนเวียดนาม ดังนั้น เมื่อที่ใดได้พบกลองแบบนี้ ก็เรียกว่า แบบวัฒนธรรมดองซอนทั้งสิ้น แหล่งที่พบกลองชนิดนี้ทางภาคใต้แสดงว่าได้รับ อิทธิพลจากวัฒนธรรมดองซอนด้วย ซึ่งมีอายุราว ๑,๕๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช บริเวณที่พบกลองมโหระทึกทางภาคใต้ คือ ที่อำเภอฉวาง ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด นครศรีธรรมราช ที่เกาะสมุย อำเภอไชยา อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และที่เขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร

สมัยประวัติศาสตร์

เมื่อก้าวถึงอาณาจักรที่อยู่ในยุคประวัติศาสตร์ของทางภาคใต้แล้ว จะรู้จักกันในชื่อว่า "ศรีวิชัย" ซึ่งนักวิชาการได้ลงความเห็นว่ามี ความเจริญอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ แม้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ หลักฐานที่เป็นเอกสารต่าง ๆ ยังไม่เด่นชัดพอที่จะทราบถึงความเป็นไปในเรื่องราวของบ้านเมืองในแถบนี้โดยตลอด มักจะได้ทราบกันอย่างกระต่อนกระแต่น จากข้อความในศิลาจารึกบ้าง จากจดหมายเหตุของชาวต่างชาติ เช่น อินเดีย จีน และอาหรับ บ้าง เป็นต้น

ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เราสามารถทราบถึงอาณาจักรบนคาบสมุทรมลายูได้จากจดหมายเหตุจีน ในพุทธศตวรรษที่ ๘ ว่า ทางฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะสุมาตรา มีดินแดนที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญในการที่จะมาซื้อหาสินค้าที่มาจากอินเดียได้อย่างสะดวกและมากมาย จากจดหมายเหตุจีน ซึ่งจีนเรียกดินแดนที่เป็นศูนย์กลางการค้านี้ว่า “โกยง”^(๑) และเมื่อจีนเดินทางมาค้าขายกับรัฐโกยงนี้จะต้องผ่านรัฐคันชุน ซึ่งอยู่บนแหลมมลายูตอนเหนือ หรือรัฐใดรัฐหนึ่งบนคอคออดกระซึ่งรัฐคันชุนนี้กล่าวว่า เป็นเมืองที่น่าจะมีอาณาบริเวณระหว่างอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ่านจังหวัดนครศรีธรรมราช ลงไปถึงเขตจังหวัดพัทลุง^(๒) ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ดินแดนบริเวณนี้ได้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ “ฉีดู”^(๓) ซึ่งว่าหมายถึงดินแดนที่มีดินสีแดง และจำกัดเขตอยู่แต่เนื้อที่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีปัจจุบันเท่านั้น “โพซี” หรือ “ศรีวิชัย” อยู่ระหว่างอำเภอไชยา กับอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานีและ “ตันตัน”^(๔) อยู่ระหว่างจังหวัดพัทลุงถึงจังหวัดสงขลา

อย่างไรก็ตาม บริเวณ “ฉีดู” นี้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้สันนิษฐานว่า น่าจะอยู่แถบเมืองพัทลุงและนายพอล วีทลีย์ เสนอว่า น่าจะอยู่แถบแม่น้ำกลันตัน

จากจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง พ.ศ. ๑๐๕๘ ได้บันทึกถึงรัฐลังกาสุกะ^(๕) โดยกล่าวว่าตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายู โดยที่เหนือขึ้นไปมีรัฐพันพัน ตั้งอยู่ในบริเวณยาวเหยียดไปตามอ่าวไทย และรัฐลังกาสุกะนี้ได้ส่งทูตไปจีนใน พ.ศ. ๘๖๗ และ พ.ศ. ๘๘๖

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ จดหมายเหตุของหลวงจีนอั้งจิง ตามที่ศึกษากันว่าท่านได้เดินทางไปสืบทอดศาสนายังประเทศอินเดีย พ.ศ. ๑๒๘๔ ได้บันทึกถึงเมืองที่สำคัญบนคาบสมุทรมลายูในสมัย

(๑) O.W. Wolter, Early Indonesian Commerce and the Origin of Srivijaya, 1962, P. 286.

(๒) พริยะ ไกรฤกษ์, คร., ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘, กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓ หน้า ๑๓.

(๓) น่าจะเป็น “คีดู” หรือ “ซีดู” มากกว่า เป็นการออกเสียงจีนกลาง แปลว่า ดินสีแดง ตรงกับภาษาแต้จิ๋วว่า “เซี่ยโหว” และน่าจะตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “รักตมฤติกา” ซึ่งปรากฏในจารึกที่พบที่ไทรบุรี

(๔) น่าจะออกเสียงว่า “ตัน ตัน” หมายถึงเมืองที่มีไม้หมาก

(๕) สันนิษฐานว่า คือในเขตจังหวัดปัตตานี ปัจจุบัน ซึ่งจีนออกเสียงว่า หลังยะลีว

นั้นไว้ คือ “โพซี” (FO-SHIH) ^(๑) หรือโภคะ (BHOGA) ^(๒) ซึ่งท่านบันทึกว่า ท่านออกเดินทางจากเมืองกวันตง (CANTON) เมืองหลวงของมณฑลทวางตุ้งได้ยังไม่ถึง ๒๐ วัน ก็ได้มาพักที่เมืองโพซีนี้เป็นเวลา ๖ เดือน เพื่อศึกษาไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต แสดงว่าเมืองนี้ต้องเป็นเมืองที่สำคัญถึงขนาดว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในครั้งนั้น เพราะจากบันทึกของหลวงจีนอึ้งจิงปรากฏว่า ที่โพซีมีพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนากว่า ๑,๐๐๐ รูป โดยมีพระธรรมวินัย และพิธีกรรมทุกอย่างคล้ายกับที่ปฏิบัติกันในอินเดีย หลังจากที่ท่านเดินทางไปศึกษาพระคัมภีร์พุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นเวลา ๑๐ ปี ขากลับได้พักอยู่ที่โพซีอีก ๔ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๒๘ - ๑๒๓๒ และกลับไปจีนครั้งสุดท้าย พ.ศ. ๑๒๓๘ ครั้งนี้ท่านได้บันทึกถึงเมือง โมโลยู ด้วยว่ากลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศ “เชลิโพซี” หรือศรีโภคะ (SRIBHOGA) ไปแล้ว และต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. ๑๕๐๓ - ๑๘๒๓) เรียกว่า “สันโพซี”

ซึ่งคำว่า เชลิโพซี นี้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่า น่าจะตรงกับชื่อสันสกฤตว่า “ศรีวิชัย” ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับข้อความในศิลาจารึกที่ได้พบในป่าเล็บบัง บนเกาะสุมาตราและศิลาจารึกที่ได้จากวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช คือ ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ^(๓) ซึ่งข้อความในศิลาจารึกหลักนี้จารึกขึ้นใน พ.ศ. ๑๓๑๘ ได้กล่าวสรรเสริญ “พระเจ้ากรุงศรีวิชัย” ทรงพระนามว่า “ธรรมเสตุ”

อาณาจักรศรีวิชัย ตามความเชื่อและสันนิษฐานของนักโบราณคดีว่า มีความเจริญอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ และอาณาเขตอยู่ในภาคใต้ของไทยไปจนถึงเกาะสุมาตราและเกาะชวา แต่ศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของอาณาจักรนั้น นักโบราณคดีต่างก็ให้ข้อคิดเห็นไปต่าง ๆ

(๑) น่าจะออกเสียงว่า “โพซี” แปลว่าเมืองแห่งพระพุทธเจ้า หรือเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนา เพราะการเรียกชื่อเมืองหรือชื่อคนต่างชาติของจีนนั้น มักจะแปลเอาความหมายเป็นประการสำคัญหรือเอาคำใดคำหนึ่งมาขึ้นต้น ดังเป็นชื่อหลักและต่อด้วยคำอื่นที่แปลว่าประเทศหรือใช้คำที่ไม่มีความหมายแต่ช่วยให้เสียงไม่ห้วนเกินไป ชื่อพื้นเมืองนั้น จีนก็ใช้ชนกัน แต่เป็นวิธีที่หากเกินไปเพราะจีนไม่มีคำที่ให้เสียงได้เหมือน....ผู้เขียน

(๒) จากบันทึกของอึ้งจิง : I - Tsing, A record of the Buddhist Religion, Translated by J. Takakusu. 1896 หน้า XXXIX ว่า “ที่เมืองโภคะ” ท่านอึ้งจิงได้แวะเพื่อศึกษาไวยากรณ์สันสกฤต ๖ เดือน จากนั้นภกษัตริย์แห่งโภคะได้ช่วยเหลือให้เดินทางไปยังลาบูซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๑๒๓๘) เรียกว่า “ศรีโภคะ”

(๓) กรมศิลปากร, “ศิลาจารึก หลักที่ ๒๓” ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒, ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ชำระและแปล, ๒๕๐๔ หน้า ๒๑ - ๒๖ แต่อย่างไรก็ดี มีผู้แย้งว่า ศิลาจารึกนี้เดิมอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถ้าเป็นความจริง ไชยา ก็น่าจะเป็นเมืองสำคัญและจากการพบศิลปโบราณวัตถุมากมายก็เป็นเครื่องยืนยันได้

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
ศิลปะแบบศรีวิชัย

กัน เช่น ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ว่า อยู่ที่ป่าเล็บบัง ในเกาะสุมาตรา นายมาร์ซุมดา ว่าน่าจะอยู่แถวอำเภอไซยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วน ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ว่าน่าจะอยู่แถวสุราษฎร์ธานี ถึงนครศรีธรรมราช แต่อย่างไรก็ดีปรากฏว่า จากจดหมายเหตุของราชวงศ์ถัง ที่เพิ่งสอบทานใหม่ว่าศรีวิชัยอยู่ราวเส้นรุ้งที่ ๖ องศา ๗ ลิปดาเหนือ^(๑) ถ้าการคำนวณถูกต้องก็แสดงว่าอาณาจักรศรีวิชัยอยู่แถว ๆ ไม่ต่ำจากจังหวัดปัตตานีลงไป

อย่างไรก็ดี แม้ว่าปัญหาของที่ตั้งของอาณาจักรศรีวิชัยยังไม่ยุติ แต่ก็ทราบว่ศรีวิชัยนอกจากจะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วยังเป็นตลาดการค้าที่ใหญ่ และเป็นศูนย์กลางการค้าเครื่องเทศที่สำคัญ อันเป็นของที่ต้องการของชาวต่างชาติ ซึ่งได้แก่ อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และพ่อค้าจีน และความต้องการเครื่องเทศอย่างมากของทางตะวันตก ก็อาจเป็นไปได้ที่จะมีชาวโรมันหรือกรีก หรือเฟอร์นิเซียนได้เดินทางมายังดินแดนแถบนี้แล้ว เพราะได้พบของใช้ของโรมันในเขตราชอาณาจักรไทยหลายอย่างคือเท่าที่พบมี ตะเกียงโรมัน ทั้งตั้งจังหวัดกาญจนบุรี ส่วนทางภาคใต้ได้พบเหรียญกษาปณ์ของเฟอร์นิเซียนที่เรียกว่าเงินตราดอกจันทน์มาก พบลูกปัดโรมันที่ทุ่งตึก จังหวัดพังงา ที่ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ และที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบกับได้มีบันทึกหรือจดหมายเหตุของปโตเลมี^(๒) ที่บันทึกเกี่ยวกับเมืองต่าง ๆ ในดินแดนแหลมทองซึ่งเขาได้เดินทางมาถึง ว่าเป็นอาณาจักรใหญ่ริมทะเลทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเมืองที่สำคัญคือ ตะโกละ^(๓) เรือลงไปจนสุดคาบสมุทรมาเลย์ แล้วอ้อมขึ้นมาถึงเมืองบาลอนกาทางตะวันออก

แต่อย่างไรก็ดี ตามที่ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับชื่อเมือง “ศรีวิชัย” นี้ว่าเป็นที่นิยมของบรรดาเมืองต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลอินเดีย มักนิยมนำมาตั้งเป็นชื่อเมืองของตน เพราะว่าแปลว่า ชัยชนะ ดังนั้น การที่มีกรุงศรีวิชัย ที่แถบภาคใต้ของราชอาณาจักรไทยปัจจุบัน ก็มีไว้ว่า จะไม่มีชื่อกรุงศรีวิชัยในแถบเกาะสุมาตรา ซึ่งเจริญอยู่ในยุคเดียวกัน^(๔) และถ้าหาก

(๑) Bee, P.J. "The Hsin T'sang Shu Passage about P'an-p'an," *Journal of Siam Society*, L VII, pt II (July 1974) P. 325-326.

(๒) Wheatley, Paul, *The golden Kheronese*, Kuala Lumpur; University of Malaya Press, 1966.

(๓) เชื่อกันว่า คือเมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ปัจจุบัน

(๔) พิริยะ ไกรฤกษ์ ดร., *ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘*. (กรมศิลปากรพิมพ์เมื่อในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓), หน้า ๑๔.

ว่า ข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องที่ตั้งของอาณาจักรศรีวิชัย จากพงศาวดารใหม่ของจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ.๑๑๖๑-๑๔๕๐) เป็นการถูกต้อง ว่าอยู่ในราวเส้นรุ้งที่ ๖ องศา ๗ ลิปดาเหนือ^(๑) ก็ย่อมแสดงว่า อาณาเขตของศรีวิชัยนั้นอยู่ไม่ต่ำจากเขตจังหวัดปัตตานีลงไป ซึ่งเรื่องนี้ก็ต้องทำการศึกษาค้นคว้า ตามหลักวิชากันต่อไป

แต่จากบันทึกของหลวงจีนอี้จิง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ก็ได้กล่าวถึงดินแดนเกาะต่าง ๆ ในทะเลใต้ หรือที่เรียกว่า นานไห่ (NAN HAI) ซึ่งมีมากกว่า ๑๐ แห่ง ซึ่งทุกแห่งล้วนนับถือ พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งส่วนที่สำคัญได้แก่

๑. ไปลูชิ (Po-lu-shih; Pulushi)
๒. ประเทศโมโลยู, มลายู หรือประเทศชื่อตีโฟซี (เชลิโฟซี) หรือ ศรีโกกะ (Shih-li-fo-shih Country; Sribhoga) ซึ่งครั้งหนึ่งหลวงจีนอี้จิง เคยเรียกว่า “จันโจว” แปลว่า เกาะทอง
๓. โมโฮชิน หรือมหาชิน (Mo-ho-hsin; Mahâsin)
๔. โฮหลิง หรือ โปหลิง หรือ กลิงคะ (Ho-ling; Po-ling; Kalinga)
๕. ตันตัน หรือ นาทูนา (Tan-tan; Natuna)
๖. ฝั้น ฝั้น (P'ên-p' ên)
๗. โปหลี (Pó-li)
๘. กู-ลุน (K'u-lun)
๙. โฟ ซื่อ ปู่ โล่ หรือ โกกะปุระ (Fo-shih-pu-lo; Bhogapura)^(๒)
๑๐. อะชัน หรือ โอ-ชัน (A shan or O-shan)
๑๑. โมเจี้ยนมัน หรือ มะกะมัน (Mo-chia-man; Maghaman)

ซึ่งดินแดนต่าง ๆ เหล่านี้ หลวงจีนได้บันทึกไว้ตามทางจากตะวันตก

จากข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าราชนทรโจพะ ที่ค้นขอร ในประเทศอินเดีย และจากบันทึกของพ่อค้าจีน เจ้าซุกัว พ.ศ. ๑๗๖๘ ได้บันทึกถึงชื่อเมืองต่าง ๆ ทั้งด้านฝั่ง

(๑) Bee, P.J. "The Hsin T'and Shu passage about P'an p'an," *Journal of Siam Society*, L VII, pt II (July 1974) p. 325-326

(๒) หมายเลข ๒ และหมายเลข ๘ น่าจะเป็นที่เดียวกัน

พระวัชรสัตว์โพธิสัตว์
ศิลปะภาคใต้หรือศรีวิชัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

ทะเลตะวันตกและฝั่งทะเลตะวันออกของคาบสมุทร คือทางฝั่งทะเลตะวันออก มีเมืองปะหัง ครังกานู ลังกาสูกะ กลันตัน กัวลาเบริง เซโลดิง (Jih-lo-t'ing) นครศรีธรรมราช และไชยา ส่วนฝั่งทะเลทางฝั่งตะวันตกมีเมืองไทรบุรี ตักโกละ และปีปผาละ

จากรายชื่อของดินแดนหรือเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏในบันทึกของหลวงจีนอี้จิง มีที่น่าสนใจ คือ ประเทศเซลิโพซี (ชื่อลีโฟซี) หรือศรีโกะ ซึ่งศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ว่า น่าจะตรงกับ “ศรีวิชัย” แต่ในจดหมายเหตุของหลวงจีนอี้จิงมิได้กล่าวถึงคำว่าศรีวิชัยเลย เมืองโกะอันเป็นเมืองหลวงของศรีโกะนี้ตั้งอยู่บนแม่น้ำโกะ และเป็นเมืองท่าเรือที่สำคัญ ที่ทำการค้ากับจีนซึ่งพ่อค้าชาวเปอร์เซียเป็นผู้เริ่มเดินเรือครั้งแรกจากเมืองกวางตุ้งถึงศรีโกะนี้ โดยใช้เวลาจากการเดินทางด้วยลมประมาณ ๒๐ วัน

กษัตริย์แห่งศรีโกะ มีเรือสำหรับทำการค้ากับอินเดีย พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนา เมืองหลวงคือ โกะ เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในทะเลใต้ มีพระสงฆ์กว่า ๑,๐๐๐ รูป พระพุทธศาสนาที่นับถือเป็นนิกายหินยาน ลัทธิมูลสรวาสติกาถ และได้มีลัทธินิใหม่ ๆ ที่เริ่มเข้ามาอีกในครั้งนั้นคือ สัมมิตยา (Sammitiya) และมีลัทธิมหายานบ้างในมลายู ซึ่งคือส่วนหนึ่งของศรีโกะ

ครั้งหนึ่งหลวงจีนอี้จิงเคยเรียกศรีโกะว่า “จันโจว” ซึ่งแปลว่า เกาะทอง และว่าเซลิโพซีนี้นักประวัติศาสตร์จีนไม่ค่อยจะกล่าวถึง แต่ข้อนี้ดูเหมือนจะเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดานักเขียนที่นับถือพระพุทธศาสนา อย่างเช่น หลวงจีนอี้จิง ในประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ถังได้บันทึกถึงประเทศโพซี (โกะ) ว่าเป็นชายทะเลทางทิศใต้ของช่องแคบมะละกา เดินทางจากชวา หรือโหล่งใช้เวลา ๔ หรือ ๕ วัน ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่ง ได้มีประเทศสันโบไส (สันโพซี) ขึ้นในทะเลใต้ ซึ่งก็คือ เซลิโพซี (ศรีโกะ) ที่หลวงจีนอี้จิงกล่าวถึงนั่นเอง โดยมีข้อความบันทึกเกี่ยวกับสันโบไสว่า อาณาจักรสันโบไส เป็นอาณาจักรของอนารยชนทางใต้ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่าง เจนละ และ เซโป (ชวา) อาณาจักรนี้ปกครองรัฐต่าง ๆ ถึง ๕๐ รัฐ มีผลิตผลคือ หวาย หมาก และมะพร้าว ไม่ใช่เหรียญกษาปณ์ทองแดง แต่ในการค้าใช้ทองหรือเงินซื้อของต่าง ๆ ในดินแดนนี้ไม่ปลูกข้าวบาร์เลย์ แต่ปลูกข้าวเจ้าและถั่วเขียว ถั่วเหลือง มีการทำเหล้าจากดอกไม้ มะพร้าว หมาก และน้ำผึ้ง ตัวหนังสือใช้ตัวสันสกฤต พระเจ้าแผ่นดินไห้แหวนเป็นตราประทับ (seal) ทรงรู้ภาษาจีนด้วย เพื่อใช้ในการส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระจักรพรรดิ ซึ่งสันโบไสได้ส่งทูตไปจีนใน พ.ศ. ๘๖๐, ๘๘๒, ๑๐๐๓, ๑๐๑๗ และ ๑๐๘๒ เคยส่งหนังสือที่เขียนด้วยภาษาสันสกฤตเป็นสมุดพับที่มีปกเป็นไม้

ประเทศสันโบไฮส ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของฉนวนไคว้ ในมณฑลฝูเจี้ยน ประชาชนรบแก่ง ทั้งทางบกและทางน้ำ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ประชาชนจะโกนผมเพื่อแสดงความเศร้าโศก

ประเทศนี้ตั้งอยู่ในทะเลที่มีจุดที่สำคัญทางการค้ามากที่สุดหลายจุด และควบคุมเรือต่าง ๆ ที่จะไปมาค้าขาย เดิมได้มีการใช้โซ่เหล็กซึ่งเป็นเขตอำนาจ

ในบรรดาระัฐต่าง ๆ ๑๕ รัฐ ที่กล่าวถึงที่ขึ้นอยู่กับประเทศสันโบไฮส มี ดันหมาหลิง ปาลีฟง ซินดา ลันปี และหลานวูลิ

ส่วนเมืองที่น่าสนใจในบันทึกของพ่อค้าจีนเจ้าชุกวี่ คือ เมืองเซโกลิง ซึ่งเข้าไฉว้าคืออำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ปัจจุบัน ซึ่งในเขตอำเภอนี้มีตำบลจะทิ้งพระ ซึ่งมีร่องรอยว่าเป็นเมืองโบราณตั้งอยู่ แต่ปัจจุบันร่องรอยของเมืองถูกทับถมอยู่ใต้พื้นทราย ยังมีได้มีการขุดค้นกันแต่อย่างไร ปรากฏว่าได้พบประติมากรรมแบบต่าง ๆ มากมายหลายชิ้น จากเขตอำเภอสทิงพระนี้

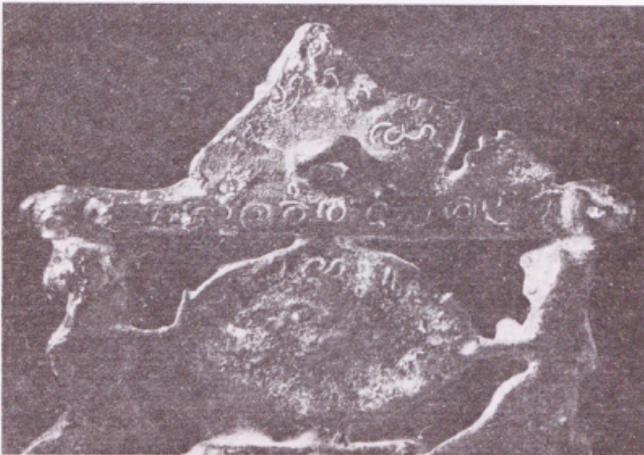
จากบริเวณอำเภอสทิงพระขึ้นมาถึงเขตหัวเขาแดง อำเภอเมืองสงขลา ซึ่งมีระยะทางประมาณ ๓๐ กิโลเมตร เมื่อดูภาพถ่ายทางอากาศจะเห็นว่า ภายในเขตเมืองมีระบบการชลประทานที่ตีมาแล้วแต่โบราณ คือ การขุดพังกหรือสระน้ำเป็นรูปสี่เหลี่ยมเพื่อเก็บน้ำจัดเป็นระยะ ๆ และมีคลองเชื่อมต่อกันดูเป็นเส้นตรง ในยามหน้าแล้งเมื่อน้ำในพังกนี้แห้งลง ก็จะไปถูกข้าว และเมื่อถึงเวลาเกี่ยวข้าวก็จะเกี่ยวออกให้เหลือแต่ราก นาน ๆ เข้ารากข้าวเหล่านี้จะประสานกันแน่นที่กัน อันเป็นประโยชน์สามารถเก็บกักน้ำได้อย่างดีในฤดูฝน ทำให้น้ำไม่ซึมเร็ว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความคิดที่ก้าวไกลของคนในภาคใต้สมัยโบราณซึ่งสามารถใช้วัสดุธรรมชาติมาเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างดีเยี่ยม เมืองสทิงพระโบราณที่อยู่ใต้ดินนั้น ถ้าเราสามารถศึกษากันให้ละเอียดแล้ว ก็อาจจะเป็นเครื่องมือไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีควมเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศรีวิชัยได้

การกำหนดอายุสมัยของศิลปกรรมที่พบทางภาคใต้

ศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏร่องรอยหลงเหลืออยู่ในภาคใต้ของราชอาณาจักรไทยนั้น สามารถที่จะกำหนดอายุสมัยได้จากการศึกษาตามลักษณะอิทธิพลของศิลปกรรมแบบใดแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในศิลปกรรมนั้น ๆ ศิลปกรรมภาคใต้ส่วนมากเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับ

พระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์ สำริด ศิลปะภาคใต้ หรือศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๔
พบที่ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สูง ๒๒ เซนติเมตร

ท้าวดูเวรหรือท้าวขุนพล สำริด พบที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ สูง ๑๖ เซนติเมตร

พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน จึงปรากฏมีรูปพระโพธิสัตว์^(๑) มากกว่ารูปพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ที่สำคัญที่นิยมสร้างมี พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ในลักษณะแสดงปางต่าง ๆ พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์^(๒) และ พระโพธิสัตว์ไฉวโรจนะ เป็นต้น นอกจากนี้ก็นิยมสร้างศักดิ์หรือนางคู่บารมีของพระโพธิสัตว์ด้วย เช่น นางตารา นางปรัชญาปารมิตา หรือปัญญาบารมี

สำหรับประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่นิยมสร้าง มีรูปพระศิวะหรือพระอิศวร หรือสัญลักษณ์ศิวลึงค์ พระนารายณ์ หรือพระวิฆณุ พระพรหม พระพิณเณศวร์ หรือกมปติ เป็นสำคัญ ศักดิ์ของพระผู้เป็นเจ้าที่กล่าวพระนามนี้ก็นิยมสร้างด้วย เช่น พระอุมา หรือ นางปารพตี ศักดิ์ของพระศิวะ พระลักษมี ศักดิ์ของพระนารายณ์ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะอยู่ในระยะที่ลัทธิตันตระกำลังเป็นที่นิยมในอินเดีย

จากลักษณะประติมากรรมทางศาสนาที่ปรากฏนี้ได้แสดงถึงลักษณะอิทธิพลของศิลปกรรมแบบใดแบบหนึ่ง อันเป็นที่นิยมกันในแต่ละยุค ซึ่งขึ้นอยู่กับอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองหรือความเจริญของท้องถิ่น อาณาจักร หรือวัฒนธรรมใดสูงกว่าในเวลานั้น ก็มักนิยมสร้างตามอิทธิพลนั้น และเมื่ออิมั้มตัวแล้วศิลปินก็จะพยายามผลิตผลงานที่เป็นตัวของตัวเองออกมาให้ปรากฏ จากลักษณะอิทธิพลของศิลปะที่ปรากฏในรูปของประติมากรรมนี้จะสามารถช่วยกำหนดอายุเวลาได้ โดยเฉพาะประติมากรรมที่ปรากฏในภาคใต้ อาจจะทำแนกออกได้เป็น ๔ ระยะสมัย คือ

๑. สมัยอิทธิพลอินเดียระยะต้น ซึ่งอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๘ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ในระยะนี้อิทธิพลจากอินเดียได้แพร่เข้ามามาก อาจจะโดยจากพ่อค้าชาวอินเดียและผู้แสวงโชค ซึ่งได้นำเอาสิ่งที่ตนเคารพนับถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจติดตัวมาด้วย อาจจะทั้งมาเพื่อค้าขายและตั้งถิ่นฐานหาที่อยู่อาศัยทำมาหากิน ซึ่งแน่นอนพิธีกรรมต่าง ๆ จะต้องตามมาด้วย และไม่ช้าผู้ที่รอบรู้ในพิธีกรรมก็ถูกชักนำให้ออกมาด้วยเช่นกัน ดังนั้น ทั้งพราหมณ์และพระสงฆ์ก็ติดตามออกมาจากอินเดีย เพื่อมาร่วมประกอบพิธีกรรมตามที่ผู้มีศรัทธาได้ร้องขอ กับทั้งเพื่อมาด้วยปณิธานที่จะเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างขวางออกไปนั่นเอง

(๑) แปลว่า ผู้ข้องเกี่ยวกับกับการศรัสร์ จึงพยายามบำเพ็ญบารมี ๑๐ เพื่อบูชาในโพธิญาณ และมีปณิธานมุ่งต่อพระพุทธภูมิ คือ ศรัสร์เป็นพระพุทธเจ้า

(๒) คนไทยรู้จักในนาม “พระศรีอริย” ซึ่งจะศรัสร์เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตเมื่อสิ้นโลกของพระสมณโคดมแล้ว

พระพุทธรูปปางนาคปรก สำริด ศิลปะแบบศรีวิชัย

พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในช่วงระยะนี้ ทางอินเดียจะมีศิลปกรรมเป็นของสมัยที่เจริญมากคือ อมราวดี และ กุปตะได้ถูกนำเข้ามาเผยแพร่ โดยชาวอินเดียอาจจะได้มาสร้างงานขึ้นเอง หรือไม่ก็มิชาวพื้นเมืองทำเลียนแบบของเดิม และต่อมาปรากฏว่ามีอิทธิพลค่อยกลายลงเพราะเกิดนิยามลักษณะของท้องถิ่นมากขึ้น ดังนั้นศิลปกรรมของทางภาคใต้ในยุคนี้ จึงมีลักษณะที่แสดงอิทธิพลของศิลปกรรมอินเดียแบบอมราวดี และกุปตะ ที่ค่อนข้างเด่นชัด ในระยะเวลานี้จึงเห็นได้ว่าอิทธิพลของอินเดียได้เข้ามามาก โดยที่มีหลักฐานอันมาประกอบยืนยัน เช่น หลักฐานจากเอกสารของจีนสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งอยู่ในยุคเดียวกัน ได้ยืนยันถึงความเจริญของบ้านเมืองแถบนี้ ว่าเป็นเมืองที่เจริญขึ้นด้วยบทบาททางด้านการค้าทั้งกับอินเดีย และกับจีน (โดยเฉพาะกับจีนนี้การค้ามักทำในรูปของการส่งเครื่องราชบรรณาการอันเป็นสิ่งที่ต้องพระราชประสงค์ของพระจักรพรรดิจีนเอง) สำหรับการค้ากับอินเดียนั้น พ่อค้าอินเดียนอกจากจะมาค้าขายแล้วยังได้นำเอาอารยธรรมของอินเดียมาเผยแพร่ด้วย ตั้งแต่ตัวอักษร วรรณคดี ประเพณี ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ ศิลปกรรม ตลอดจนกฎหมายที่ใช้ในการปกครอง ซึ่งเราเรียกว่า “มโน-ศาสตร์” ด้วย

ศิลปกรรมทางภาคใต้ที่ปรากฏในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๘-๑๐ นี้ คือแบบที่เราเรียกว่า “เทวารูปรุ่นเก่า” อันเป็นประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ ไชยณพนิกาย ซึ่งนับถือพระนารายณ์หรือพระวิษณุเป็นใหญ่ และประติมากรรมชิ้นที่เด่นและเก่าที่สุดในศิลปะแบบนี้คือ รูปพระนารายณ์ ที่ได้พบที่วัดศาลาทิง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งแสดงอิทธิพลของอินเดีย แถบลุ่มแม่น้ำกฤษณา ในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นอกจากนี้ “เทวารูปรุ่นเก่า” นี้ยังมีพบที่อื่นอีก เช่น อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช และที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งล้วนแต่เป็นของรุ่นหลังลงมาคือในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แล้ว

สำหรับประติมากรรมในพระพุทธรูปที่พบที่พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานพร (วรมุทรา) สลักด้วยหินทราย ซึ่งแสดงลักษณะศิลปะอินเดียแบบสارانาด ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑

๒. อิทธิพลทวารวดี จากภาคกลาง ระยะนี้อยู่ในช่วงเวลาระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๓ ทั้งนี้เพราะในระยะเวลาดังกล่าว ดินแดนในภาคกลางของราชอาณาจักรไทยปัจจุบันมีอาณาจักรทวารวดีที่กว้างใหญ่เจริญรุ่งเรืองอยู่ และมีเมืองที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธรศาสนาอยู่ที่บริเวณจังหวัดนครปฐม และจากที่พบศิลาจารึกภาษามอญอยู่หลายหลัก จึงทำให้นักวิชาการหลายท่านทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเชื่อแน่ว่า เป็นอาณาจักรของชนชาติ

มอญ^(๑) อิทธิพลจากอาณาจักรทวารวดีนั้นก็ได้ส่งผลให้ศิลปกรรมทางภาคใต้ในยุคนี้แสดงอิทธิพลของศิลปะแบบทวารวดีอย่างมากหลายแห่งทั่วไปด้วย ซึ่งในขณะเดียวกันระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒- ๑๓ ศิลปกรรมในภาคใต้ก็แสดงให้เห็นว่าช่างได้พยายามที่จะสร้างสรรค์งานให้เป็นแบบฉบับของตัวเองออกมาด้วยเช่นกัน

๓. อิทธิพลอินเดียระยะที่ ๒ กับอิทธิพลชวา ระยะนี้อยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖

อิทธิพลอินเดียในระยะนี้ ตรงกับระยะเวลาที่ราชวงศ์ปาละกำลังเจริญรุ่งเรืองในอินเดีย ราชวงศ์ปาละได้สนับสนุนพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และได้แพร่อิทธิพลเข้ามาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมากมายโดยเฉพาะทางด้านศาสนา สำหรับทางภาคใต้ของไทยเป็นศูนย์กลางการค้าที่เจริญ จึงเป็นเมืองที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองมากที่สุดในแถบนี้ กับทั้งเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ไปทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างคึกคักที่ปรากฏอยู่ในบันทึกของหลวงจีนอี้จิง

นอกจากนี้ จากการที่พระราชบิดาของพระเจ้าธรรมเสตุ^(๒) กษัตริย์แห่งศรีวิชัย ได้อภิเษกกับกษัตริย์แห่งชวาภาคกลาง จึงทำให้ศรีวิชัยบนคาบสมุทรม และชวาภาคกลางมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวดองกันทางเครือญาติ จนมี “ศรีมหาราช”^(๓) ซึ่งสืบมาจากราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งชวาภาคกลางได้มาเป็นใหญ่ในศรีวิชัย ดังนั้น ศิลปกรรมอันเป็นที่นิยมในศรีวิชัยซึ่งรับมาจากศิลปะอินเดียแบบปาละ จึงสามารถไปเป็นที่นิยมในชวาภาคกลางได้ และผลสะท้อนกลับจากการเป็นเครือญาติกันนั้น ศิลปะจากชวาภาคกลางก็อาจจะแพร่อิทธิพลมายังศรีวิชัยก็ได้ จึงทำให้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕- ๑๖ การสร้างสรรค์งานศิลปกรรมของศรีวิชัยมีลักษณะคล้ายกับชวาภาค

(๑) ชาวต่างประเทศ เช่น นายปอล เปลลียอต (Paul Pelliot) ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) และ นายควอริช เวลส์ (Quaritch Wales) ซึ่งเรียกว่า “มอญทวารวดี” มานานแล้ว ส่วนนักประวัติศาสตร์ศิลป์ชาวไทยที่เรียกอย่างครบที่สุด คือ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ เรียกว่า “ศิลปะมอญ” ไม่มี “ทวารวดี” ต่อท้าย

อย่างไรก็ดี เรื่องนี้ยังไม่ยุติ เพราะมีผู้ไม่เห็นด้วยเป็นจำนวนมากโดยอ้างว่า การที่จารึกด้วยภาษามอญนั้นคงเป็นเพราะว่า ยุคนั้นนิยมใช้ภาษามอญเป็นภาษาทางศาสนาเหมือนกับที่นิยมจารึกด้วยภาษาสันสกฤตหรือภาษาขอม และอาจจะเรียกภาษาที่ใช้จารึกนี้ว่า “คัธธรรม” ด้วยถือว่าเป็นภาษาที่สูงและแสดงความศักดิ์สิทธิ์มากกว่าที่จะใช้ภาษาพูดจารึก

(๒) G. Coedès, *The Indianized States of Southeast Asia*, translated by Susan Brown Cowing; Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 1968, P. 91, 109.

(๓) ศิลปจารึกหลักที่ ๒๓ ด้านหลัง, ประชุมศิลปจารึกภาคที่ ๒, หน้า ๒๖.

พระศิวะ ในปางพระเทพครุ สวรรค์
พบที่พังพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕

กลางมากกว่าศิลปะปะลาละของอินเดีย ซึ่งศิลปะที่พบในภาคใต้ในยุคนี้ มักจะพบจากอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลาอยู่หลายองค์

๔. อิทธิพลจากศิลปะลพบุรี ปรากฏว่าในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ แบบศิลปะที่นิยมมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางบางส่วน โดยเฉพาะที่จังหวัดลพบุรี คือ ศิลปะแบบลพบุรี อันเป็นศิลปกรรมที่แสดงอิทธิพลแบบศิลปะของสมัยก่อนเมืองพระนคร ซึ่งเดิมเรียกว่าศิลปะขอม และปรากฏว่าอิทธิพลของศิลปะลพบุรีได้แพร่ลงมาทางภาคใต้ด้วย จึงทำให้ศิลปกรรมภาคใต้ในช่วงระยะเวลานี้มีรูปลักษณะทั่วไปคล้ายศิลปะลพบุรี แต่รายละเอียดต่าง ๆ ยังคงแบบของลักษณะพื้นเมืองภาคใต้ศรีวิชัยอยู่ จะดูได้จากพระอวโลกิเตศวรสิบเศียรยี่สิบกร และพระวัชรสัตว์โพธิสัตว์ ที่พบที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

อย่างไรก็ดี หลังจากระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นไป ลักษณะศิลปกรรมก็ยังคงแบบพื้นเมืองบ้าง และรับอิทธิพลลักษณะศิลปกรรมของภาคกลางไปใช้บ้าง ดังนั้น จึงปรากฏว่าศิลปกรรมภาคใต้มีลักษณะศิลปะเป็นไปในแบบอู่ทองบ้าง แบบอยุธยาบ้าง ผสมอยู่ด้วยเช่นกัน แต่ที่นับว่าเป็นลักษณะศิลปะของทางภาคใต้ที่แท้จริงก็คือ ลักษณะของพระพุทธรูปที่เรียกว่า “แบบขมมคัมเมืองนคร” ซึ่งนิยมสร้างกันที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และสืบทอดมาตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และในปัจจุบันก็ยังมีการสร้างบ้างแต่ไม่มากนัก เพราะนิยมกลับไปสร้างเลียนแบบสมัยเก่าคือแบบสุโขทัย เชียงแสน หรืออู่ทอง มิได้มีการสร้างสรรค์แบบใหม่ ๆ ขึ้นแต่อย่างใด

ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา

จังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ ณ เส้นรุ้งที่ ๑๐°๓๗' ตะวันออก เส้นแวงที่ ๑๐๑°๑๖' สูงจากระดับทะเลเฉลี่ย ๔ เมตร ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถไฟ ๕๔๗ กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๔ เลียบฝั่งตะวันตกประมาณ ๑,๓๐๐ กิโลเมตร สายเลียบฝั่งตะวันออก ประมาณ ๑,๑๒๕ กิโลเมตร และประมาณ ๗๒๕ กิโลเมตร ทางทะเล

มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ และสหพันธรัฐมาเลเซีย ดังนี้

ทิศเหนือ จดจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดพัทลุง

ทิศตะวันออก จดอ่าวไทย

ทิศใต้ จดจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี และรัฐไทรบุรี สหพันธรัฐมาเลเซีย

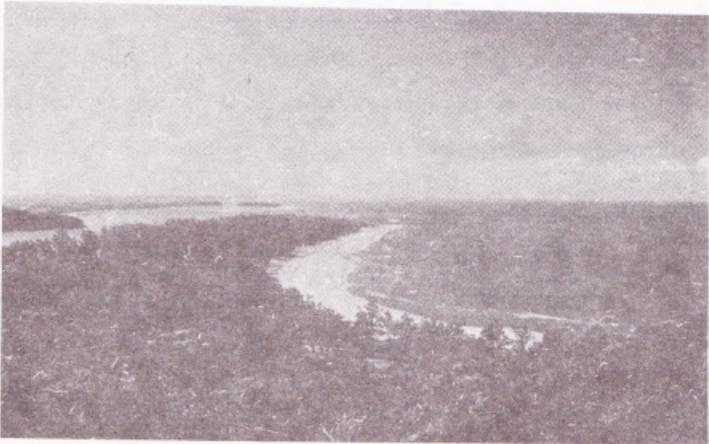
ทิศตะวันตก จดจังหวัดพัทลุง และจังหวัดสตูล

เดิมเมืองสงขลาตั้งอยู่ที่เมืองสทิง หรือสทิงพระในปัจจุบัน ในสมัยโบราณชาวอินเดียที่เข้ามาค้าขายเรียกว่า “เมืองสิงหลา” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า “สงขลา” เดิมชื่อสิงหนคร (อ่านว่า สิง - หะ - นะ - ละ - ระ) มลายูไม่ชอบจึงเปลี่ยนเป็น อา และชาวมลายูพูดลิ้นเร็วเรียกว่าเรามาก ตัด หะ และ นะ ออกคงเหลือ สิง - ละ - รา แต่ออกเป็นเสียง ซิงคะรา” และฝรั่งได้ออกเสียงเพี้ยนไปเป็น เซงกอรา^(๑) จากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก มีทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าเมืองสทิงเคยเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมาแล้ว

เมืองสงขลาในสมัยศรีวิชัย

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘ อาณาจักรศรีวิชัยเจริญรุ่งเรืองขึ้นมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แผ่อำนาจครอบคลุมไปตลอดแหลมมลายู เมืองสทิงก็ตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของอาณาจักรศรีวิชัยด้วย ดังปรากฏซากโบราณวัตถุและโบราณสถานปรากฏอยู่บ้าง

(๑) สายสุนีย์ อุขนกร. “สงขลา”, อนุสาร อ.ส.ท. ฉบับแนะนำจังหวัดสงขลา ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘ (มีนาคม ๒๕๑๑), (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑.

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงลักษณะอ่าว ก่อนเข้าทะเลสาบสงขลา และบริเวณภายในทะเลสาบ
ซึ่งมีลักษณะเหมาะแก่การที่เรือสำเภาจะเข้าจอดพัก เพื่อหาอาหาร น้ำจืด และหลบพายุ

เมืองสงขลาในสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อำนาจของอาณาจักรสุโขทัยแผ่ขยายออกไปมาก มีอำนาจปกครองไปจนตลอดแหลมมลายู เมืองสทิงก็ตั้งอยู่ภายใต้ อำนาจการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยเช่นเดียวกับเมืองไทรบุรี และเมืองมะละกา แต่คงยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญไม่มากนัก

เมืองสงขลาในสมัยอยุธยา

ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) กล่าวถึงอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาว่า "...ครั้งนั้นพระยาประเทศราชขึ้น ๑๖ เมือง คือ เมืองมลกา เมืองชวา เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองมะตะมะ เมืองมะลำเตียง เมืองสงขลา เมืองจันทบุรี เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์"^(๑)

เอกสารจากประเทศเนเธอร์แลนด์กล่าวว่า ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองเจ้าเมืองปัตตานีได้คบคิดกับโจรสลัดเป็นกบฏยกทัพไปตีเมืองพัทลุงและเมืองสทิงได้ พระเจ้าปราสาททองโปรดให้ยกทัพมาปราบปรามได้ แต่ต่อมาเมืองสทิงแข็งเมืองขึ้นอีกและกองทัพพระเจ้าปราสาททองไม่สามารถจะปราบปรามได้ เมืองสทิงหรือสงขลาจึงไม่ได้ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา ระยะเวลาหนึ่ง ครั้นถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้ยกทัพมาปราบปรามอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๑ ได้เมืองสงขลาคืนแต่ถูกเผาทำลายเสียหายยับเยินมาก เหตุการณ์ในครั้งนี้บาทหลวงเดอ ชัวซี ผู้เป็นผู้ช่วยทูตของเซวาลีเย เดอโชมองต์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับไทยในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๗-๒๒๒๘ ได้บันทึกไว้ว่า "เมื่อปี ค.ศ. ๑๖๒๔ (พ.ศ. ๒๑๘๕) มีแขกมลายูคนหนึ่งได้ไปตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองสงขลาและได้ขบดต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อมคูระบอบอย่างแข็งแรงแน่นหนา และในไม่ช้าก็ได้ชักชวนบรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้ไปค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทยก็ยกทัพไปรบหลายครั้ง แต่ก็แพ้กกลับมาทุกครั้ง ต่อมาแขกมลายูคนนี้ตั้งตัวเป็นกษัตริย์เรียกกันว่า พระเจ้าเมืองสงขลา แล้วได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินจนถึง

(๑) ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์. (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๕),

พระชนม์ บุตรของพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้จึงได้ครอบครองเมืองสงขลาต่อไป ครั้นเมื่อ ๖ ปีที่ล่วงมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งกองทัพเรือซึ่งมีจำนวนเรือรบเป็นอันมาก ให้มาตีเมืองสงขลา เจ้าสงขลาได้ต่อสู้อย่างสามารถ ไทยจับตัวไปได้ โดยที่ผู้รักษาป้อมแห่งหนึ่ง คิดประทุษร้าย คือไทยได้เกลี้ยกล่อมให้ผู้รักษาป้อมนี้เอาใจออกหากจากนายของตัวแล้วไทยจึงได้เข้าไปในป้อม แล้วเอาดอกไม้เพลิงโยนเข้าไปในเมือง เพลิงได้ติดลูกกลมไหม้วังของเจ้าสงขลาจนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดขุลมุนกันในเมืองเนื่องจากช่วยกันดับเพลิงนั้น ไทยก็ได้ยกทัพเข้าไปในเมืองได้ ไทยจึงได้ทำลายป้อมคูประตูหอรบและบ้านเมืองจนเหลือแต่พื้นดิน เพราะเกรงผู้อื่นจะมาตั้งมั่นคิดขบถอีก^(๑) หลังจากตีเมืองสงขลาได้แล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สุไลมานเป็นสุลต่านครองเมืองสงขลาขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาและได้ย้ายเมืองสงขลาไปตั้งที่เชิงเขาแดงตรงปากทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน เมื่อสุลต่านสุไลมานถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เฟรี ซี เป็นเจ้าเมืองสงขลา ต่อมาเห็นว่าตัวเมืองสงขลาอยู่ชายทะเลใหญ่ และมีกำลังรักษาเมืองไม่เพียงพอหากมีข้าศึกมารุกรานจะเสียเมืองได้ง่าย จึงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตไปสร้างเมืองใหม่ที่เขาไชยบุรี (สมัยโบราณเรียกว่า เขาเมือง) จังหวัดพัทลุง และในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์เมืองสงขลาไปขึ้นกับเมืองพัทลุง

เมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรี

หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เกิดการจลาจลทั่วไป คนไทยตั้งตัวเป็นอิสระแตกออกเป็นก๊กเป็นเหล่า เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชตั้งตนเป็นอิสระ ให้นญาติคนหนึ่งคือ “วิเถียน” มาครองเมืองสงขลา เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบปรามก๊กเจ้าพระยามนคร จับเจ้าพระยามนครและหลวงสงขลา (วิเถียน) ที่พากันหนีไปเมืองปัตตานีได้แล้วก็เสด็จไปประทับที่สงขลา เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งจีนหยีซ่ง แซ่เฮา ซึ่งเป็นนายอากรรังนก และจงรักภักดีคือพระองค์ เป็นหลวงอินทศิรีสมบัติ (ภายหลังเปลี่ยนราชทินนามเป็นหลวงสุวรรณคีรี ตันตระกูล ณ สงขลา) เป็นผู้ครองเมืองสงขลาขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี

(๑) สายสุนีย์ สุชนคร. “สงขลา” อนุสาร อ.ส.ท. ฉบับแนะนำจังหวัดสงขลา ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘ (มีนาคม ๒๕๑๑) (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑) หน้า ๑๓.

เมืองสงขลาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมืองสงขลาได้โอนไปขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๓๔ เมืองปัตตานีเป็นกบฏยกทัพมาตีเมืองสงขลา แต่เจ้าเมืองสงขลาจับพระยานครศรีธรรมราชช่วยกันปราบทัพเมืองปัตตานีราบคาบลง เจ้าเมืองสงขลาจึงได้เลื่อนเป็น “เจ้าพระยาสุวเรนทร์สมบัติ” ยกเมืองสงขลาขึ้นเป็นเมืองเอกและขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ มีหน้าที่ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเข้าไปเป็นราชบรรณาการยังกรุงเทพฯ พร้อมกันนี้ได้ยกหัวเมืองไทรบุรี ปัตตานี ตรังกานู กลันตัน และตำบลปะดงกับการำในเขตไทรบุรีมาขึ้นกับเมืองสงขลาทั้งหมด ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชยศิริ (เถียนเส็ง ณ สงขลา) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา และย้ายเมืองมาตั้งที่ฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา มาจนถึงปัจจุบันนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดนกุเดน ลูกเจ้าพระยาไทรปะแนะรัน ซึ่งเป็นกบฏต่อไทยแล้วหนีไปอยู่ที่เกาะหมาก ได้ลักลอบเข้ามาชักชวนพวกมลายูในไทรบุรีและหัวเมืองมลายูอื่น ๆ เช่น ปัตตานี ชะหริ่ง ชะลา ให้เป็นกบฏยกทัพมาตีสงขลา แต่สู้ไม่ได้ ภายหลังหลานเจ้าพระยาไทรปะแนะรันได้เข้ามาชักชวนให้ก่อการกำเริบอีก โดยเผาเมืองจะนะแล้วยกเข้ามาตั้งค่ายประชิดเมืองสงขลา แต่พระยาวิชยศิริได้ป้องกันเมืองเป็นสามารถและพอดีกับกองทัพทางกรุงเทพฯ และเมืองนครศรีธรรมราชยกไปช่วยและตีทัพพวกมลายูแตกพ่ายไป ครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสตูลมาขึ้นกับเมืองสงขลาด้วย แต่พระยาวิชยศิริเห็นว่าการปกครองหัวเมืองมลายู ๗ เมือง เป็นการยากอยู่แล้ว จึงทูลขอให้ยกเมืองสตูลไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

ภายหลังมีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมืองสงขลาได้เป็นสถานที่ตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชแทนการเป็นหัวเมืองขึ้น และไม่ต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเข้าไปเป็นราชบรรณาการ ณ กรุงเทพฯ ตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ สงขลาได้เปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทยตามระบบการปกครองที่จัดใหม่จนกระทั่งทุกวันนี้ ปัจจุบันจังหวัดสงขลาแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๑ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ คือ

๑. อำเภอเมืองสงขลา มี ๑๗ ตำบล ๑๑๖ หมู่บ้าน ประชากร ๑๘๓,๑๔๑ คน
๒. อำเภอหาดใหญ่ มี ๑๕ ตำบล ๑๔๔ หมู่บ้าน ประชากร ๒๔๐,๐๒๓ คน
๓. อำเภอระโนด มี ๑๑ ตำบล ๖๓ หมู่บ้าน ประชากร ๖๘,๘๓๒ คน

๔. อำเภอสิงหพระ มี ๑๑ ตำบล ๗๕ หมู่บ้าน ประชากร ๔๕,๒๒๖ คน
๕. อำเภอจะนะ มี ๑๓ ตำบล ๑๒๔ หมู่บ้าน ประชากร ๖๕,๗๓๔ คน
๖. อำเภอสะเดา มี ๕ ตำบล ๔๘ หมู่บ้าน ประชากร ๖๕,๗๖๒ คน
๗. อำเภอเทพา มี ๗ ตำบล ๕๘ หมู่บ้าน ประชากร ๔๕,๒๕๖ คน
๘. อำเภอรัตนบุรี มี ๕ ตำบล ๘๖ หมู่บ้าน ประชากร ๗๖,๖๕๑ คน
๙. อำเภอนาทวี มี ๑๐ ตำบล ๘๓ หมู่บ้าน ประชากร ๓๓,๕๓๒ คน
๑๐. อำเภอสะบ้าย้อย มี ๘ ตำบล ๕๔ หมู่บ้าน ประชากร ๗๓,๑๕๐ คน
๑๑. อำเภอกระแสดินธุ์ มี ๓ ตำบล ๑๕ หมู่บ้าน ประชากร ๑๗,๒๓๓ คน
๑๒. กิ่งอำเภอนาหม่อม มี ๔ ตำบล ๒๘ หมู่บ้าน ประชากร ๑๕,๘๐๖ คน
๑๓. กิ่งอำเภอควนเนียง มี ๔ ตำบล ๔๑ หมู่บ้าน

รวม ๑๒๐ ตำบล ๘๘๕ หมู่บ้าน ประชากร ๕๓๐,๑๒๓ คน

จังหวัดสงขลาไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีเหลือไว้ให้ศึกษามากนัก แต่ในตัวเมืองสงขลา มีวัดใหญ่ ๆ อยู่หลายวัด ที่สำคัญคือ วัดกลางหรือวัดมัทธนิมาวาสวรวิหาร ซึ่งเป็นพระอารามหลวงเพียงวัดเดียวในอำเภอเมืองสงขลา และนับว่าเป็นวัดที่สำคัญที่สุดในจังหวัดสงขลา เจ้านายทุกพระองค์ที่เสด็จสงขลามักจะเสด็จไปทอดพระเนตรวัดนี้เสมอ นอกจากนี้วัดมัทธนิมาวาสวรวิหารยังเป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของทางราชการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๐ จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองอีกด้วย

การสร้างวัด

วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เดิมเป็นวัดราษฎร์ สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ผู้สร้างวัดนี้ชื่อ นางศรีจันทร์ หรือ นางสีจันทน์ ชาวบ้านเลยเรียกนามวัดว่า วัดยายศรีจันทร์ หรือ ยายสีจันทน์ ตามชื่อของผู้สร้าง ต่อมาภายหลังได้มีผู้สร้างวัดขึ้นทางทิศเหนือแห่งหนึ่ง คือ วัดเลียบ และสร้างไว้ทางทิศใต้อีกวัดหนึ่ง คือ วัดโพธิ์ วัดยายศรีจันทร์อยู่ระหว่างกลางทั้งสองวัด ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า วัดกลาง

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จตรวจการณคณะสงฆ์ เมืองสงขลา และโปรดให้เปลี่ยนชื่อวัดกลางเป็น วัดมัชฌิมาวาส เนื่องจากวัดนี้เป็นวัดสำคัญของจังหวัดสงขลา และเป็นที่ตั้งโรงเรียนประชาบาลแห่งแรก ทั้งเป็นวัดที่ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะขึ้นเป็น พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ มีชื่อทางราชการว่า วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร พระอารามหลวง ปราบกฏหลักฐานในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ดังนี้

แจ้งความกระทรวงธรรมการ

พแนกกรมธรรมการ^(๑)

ยกวัดใหญ่ของจังหวัดเป็นพระอารามหลวง

ด้วยวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา วัดท่าโพธิ์จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นวัดใหญ่ของจังหวัด สมควรจะรักษาไว้เป็นเกียรติยศของมณฑล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดมัชฌิมาวาสและวัดท่าโพธิ์ในมณฑลนครศรีธรรมราช เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร แต่บัดนี้สืบไป

แจ้งความมา ณ วันที่ ๑๗ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๐

(ลงนาม) พระยาธรรมศักดิ์มนตรี

จางวางเอก เสนาบดี

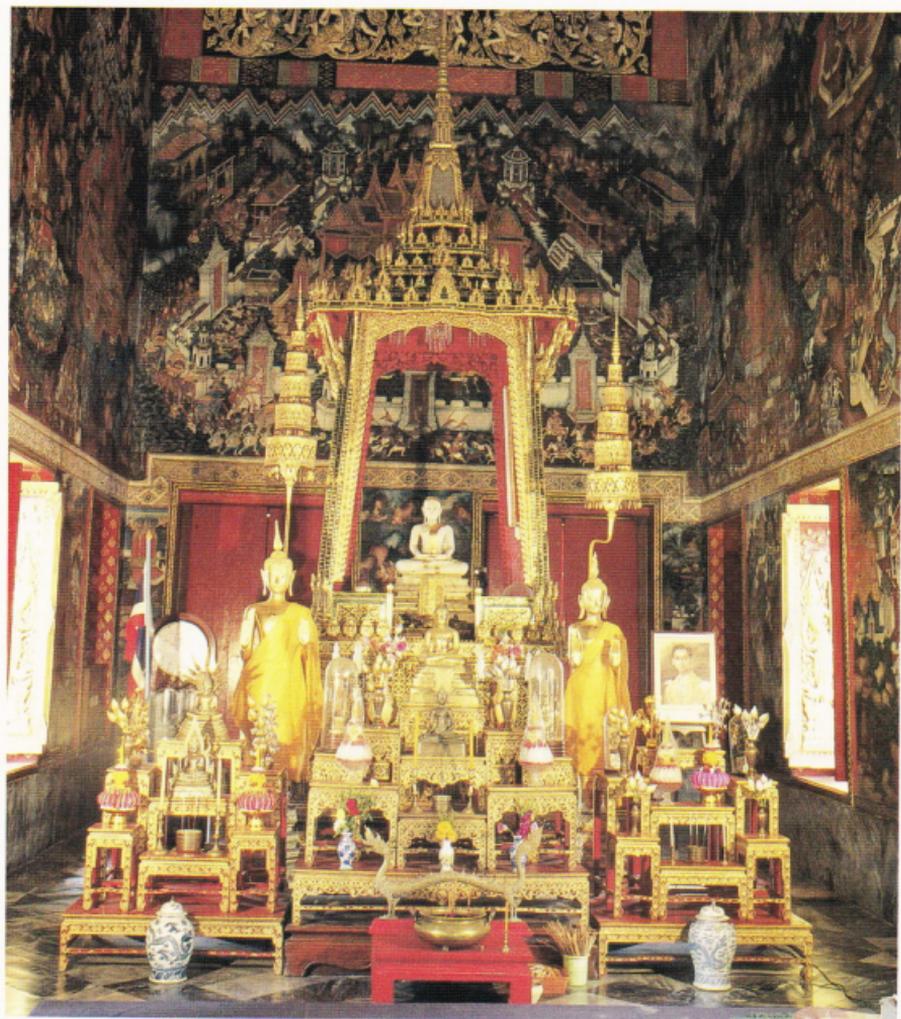
(๑)ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๔ หน้า ๑๕๔๖ วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๖๐

พระอุโบสถ

หน้าบันพระอุโบสถของเดิมเป็นไม้จำหลัก

พระประธานในพระอุโบสถ

ปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุที่สำคัญ

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานภายในบริเวณวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๒ ตอนที่ ๑๓๘ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่เศษ ในบริเวณดังกล่าวนี้มีโบราณวัตถุสถาน ปูชนียวัตถุ และถาวรวัตถุที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. พระอุโบสถ พระอุโบสถหลังนี้ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ ๕ ในตระกูล ณ สงขลา เป็นผู้สร้าง ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๕๐ - พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นพระอุโบสถทรงไทยสมัยรัตนโกสินทร์ หน้าบันพระอุโบสถภายนอกเป็นปูนปั้นด้านทิศตะวันออกเป็นรูปพระพรหมทรงหงส์ ส่วนหน้าบันภายนอกด้านทิศตะวันตกเป็นปูนปั้นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ พระอุโบสถหลังนี้ มีซุ้มหน้าต่างเป็นรูปมณฑปอยู่ ๒ แถว ๆ ละ ๗ ซุ้ม และมีซุ้มประตูเป็นรูปทรงมณฑปอยู่ ๒ ด้าน ๆ ละ ๒ ซุ้ม ภายในพระอุโบสถมีพระประธานทำด้วยหินอ่อนฝีมือช่างจีน กล่าวกันว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) เป็นผู้ให้แบบสั่งมาจากประเทศจีน พระพักตร์ของพระประธานแสดงลักษณะฝีมือช่างจีนอย่างเห็นได้ชัด พระประธานองค์นี้มีพระเกตุมาลาทำด้วยทองคำ ที่หน้าบันภายในเป็นปูนปั้น ด้านทิศตะวันออกเป็นรูปราหูหน้าตรง ส่วนหน้าบันภายในด้านตะวันตกเป็นรูปราหูหน้าเอียงซึ่งแปลกกว่าที่อื่น พระอุโบสถหลังนี้ไม่มีฝาเพดานเพราะต้องการแสดงชื่อไม้^๑ ที่ผนังพระอุโบสถทั้ง ๔ ด้าน มีจิตรกรรมฝาผนังสวยงามมาก ภาพตอนบนเป็นเรื่องพุทธประวัติ ภาพตอนล่างเป็นเรื่องทศชาติ จิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถหลังนี้เขียนเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ภายนอกพระอุโบสถระหว่างช่วงเสาโดยรอบนั้นมีภาพจำหลักหินเป็นเรื่องราวฝีมือช่างจีน ที่หน้าซุ้มประตูทางเข้าพระอุโบสถด้านทิศตะวันออก มีรูปจำหลักหินเป็นรูปขุนนางฝ่ายทหาร ๔ คน ในนิยายปรัมปราของจีนเรื่อง ลิซิบัน คูได้รอดด้าน และทางด้านหน้าซุ้มประตูทางเข้าพระอุโบสถด้านทิศตะวันตกมีรูปจำหลักหินเป็นรูปโลกบาลทั้ง ๔ แบบจีน คูได้รอดด้าน

ต่อมาพระอุโบสถหลังนี้ชำรุดทรุดโทรมมาก วัดมัชฌิมาวาสวรวิหารจึงได้ดำเนินการซ่อมแซมแบบของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จ

(๑) เนื่องจากตัวไม้ชำรุด ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๔ จึงได้เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กภายในกลางแดดคงแต่กลายเขียนแบบไม้

พระราชดำเนนเป็นผู้แทนพระองค์มาประกอบพิธียกช่อฟ้าเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๖ และกรมศิลปากร ได้ใช้เงินงบประมาณอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗

๒. พระวิหาร เป็นตึกก่ออิฐถือปูน เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห้วย ณ สงขลา) สร้างทับที่เดิมซึ่งเคยเป็นพระอุโบสถ หน้าบันเป็นไม้จำหลักลวดลายที่สวยงาม ทางด้านตะวันตกเป็นรูปปญจวัคคีย์ ด้านตะวันออกสืบไม้ได้ว่าเป็นรูปอะไร หน้าพระวิหารในกำแพงแก้วมีสิงโตหิน ๑ คู่ ซึ่งเจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห้วย ณ สงขลา) เป็นผู้สร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์ พ.ศ. ๒๔๒๘ และบูรณะครั้งหลัง พ.ศ. ๒๔๗๒ - พ.ศ. ๒๔๗๗

๓. ศาลาการเปรียญ เดิมเป็นตึกก่ออิฐถือปูน เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) เป็นผู้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ หน้าบัน ๒ ด้านเป็นไม้แกะสลักสวยงามมาก ด้านตะวันออกแกะสลักเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยมพระนางพิมพาประสูติพระราชโอรสก่อนเสด็จออกผนวช ด้านตะวันตกแกะสลักเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกผนวช บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่เมื่อ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เสร็จเมื่อ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นตึกคอนกรีตหลังคาทรงจั่ว หน้าบันก่ออิฐถือปูน มีลายปูนปั้น ๒ ด้าน ด้านตะวันออกจำหลักเรื่องพุทธประวัติ ตอนตรัสรู้ ด้านตะวันตกจำหลักเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จมหาภิเนษกรรมณ์ ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภัทรศีสถังวร

๔. พระเจดีย์แบบจีน หรือ ละ เป็นพระเจดีย์แบบศิลปะจีน ๑ องค์ ๗ ชั้น ย่อมุม ๖ เหลี่ยมทำด้วยหินแกรนิต เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห้วย ณ สงขลา) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา คนที่ ๒ เป็นผู้สร้าง มีอักษรทั้งภาษาไทยและจีน จารึกไว้ที่พระเจดีย์ บอกถึงผู้สร้าง เวลาสร้าง (จุลศักราช ๑๑๖๐ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๑) ตรงกับปีที่ ๑๗ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ความในภาษาไทย) และความในภาษาจีนว่า สร้างในรัชกาลพระเจ้าเกี้ยวเซ่ง (จาซิ่ง) ปีที่ ๔ (ค.ศ. ๑๗๕๘ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๒) ต่อมาชำรุด ทางวัดได้ปฏิสังขรณ์เสร็จ พ.ศ. ๒๕๑๔

๕. เสาตะเกียบคู่ของเสาชาง ทำด้วยหิน มีอยู่ ๒ แห่ง เสามีลวดลายจำหลักงดงามมาก มีคำจารึกภาษาจีน ความว่า สร้างในรัชกาลพระเจ้าเกี้ยวเซ่ง (จาซิ่ง) ปีที่ ๗ (ค.ศ. ๑๘๐๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๕) เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห้วย ณ สงขลา) เป็นผู้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ และปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

๖. ไบเสมา ๘ ทิศ ทำด้วยหิน เป็นไบเสมาไม่มีซุ้ม ฐานสูง ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถตามทิศทั้ง ๘ เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห้วย ณ สงขลา) เป็นผู้สร้าง

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ

ภาพสลักปูนต้ำลายจีนบนระเบียงพระอุโบสถ

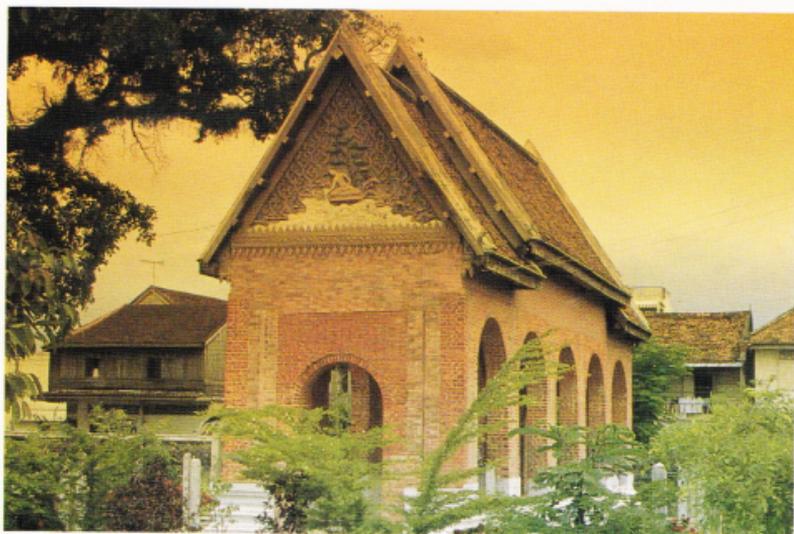
พระวิหาร

หน้าบันพระวิหาร

หอรระม้ง

ศาลาฤๅษีคักคน

พิพิธภัณฑสถานประธานราชภัฏบิรุม

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภัทรศิลป์สังวร

๗. กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ก่ออิฐถือปูนล้อมรอบพระอุโบสถ มีประตูทางเข้า ๔ ประตู (ตะวันออกเฉียงเหนือ ๑ ประตู ตะวันออกเฉียงใต้ ๑ ประตู ตะวันตกเฉียงเหนือ ๑ ประตู ตะวันตกเฉียงใต้ ๑ ประตู) บนกำแพงแก้วข้างประตูทางเข้า ๒ ข้าง (ซ้าย - ขวา) มีรูปจำหลักหินรูปสุนัขขี้กิ้ง ตั้งอยู่ประตูละ ๒ ตัว หันหน้าเข้าหากัน ที่หินแกรนิตประตูทางเข้า กำแพงแก้วทั้ง ๔ ทิศ มีจารึกภาษาจีนไว้

๘. หอระฆัง ก่ออิฐถือปูน สร้างระหว่าง พ.ศ. ๒๓๕๐ - พ.ศ. ๒๔๐๘ โดยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ฌ สงขลา) ต่อมาได้ปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

๙. ศาลาฤๅษี เป็นศาลาทรงไทยที่สวยงามมาก มีสัดส่วนถูกต้อง ทรวดทรงหลังคาอ่อนช้อย ก่ออิฐถือปูน สร้างในสมัยเดียวกับหอระฆัง สร้างสมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ฌ สงขลา) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา หน้าบันเป็นรูปปั้นเรื่องพุทธประวัติ ด้านตะวันออกเป็นภาพตอนพระสิทธัตถะทรงลอยถาด ด้านตะวันตกเป็นภาพนางสุชาดาถวายมธุปายาสแก่พระสิทธัตถะ ภายในศาลาฤๅษีที่หน้าบันทั้ง ๒ ด้านจารึกเรื่องตำรายา และจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปฤๅษีตัดคน จำนวน ๔๐ คน แต่ละคนมีคำโคลงบรรยายประกอบรูป เขียนเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ต่อมาเมื่อมีสภาพชำรุด พระราชศีลสังวรบริจาคตระพณ์ร่วมกับเงินงบประมาณของกรมศิลปากรบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒

๑๐. หอพระไตรปิฎก สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ เป็นตึกก่ออิฐถือปูน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นตัวอย่างในการสร้างพระอุโบสถใหม่เนื่องจากฐานพระอุโบสถทำต่ำและอยู่ในที่ลุ่ม ส่วนฐานพระวิหารและศาลาการเปรียญทำสูง ที่หน้าบันของหอพระไตรปิฎกมีรูปตราสุริยมณฑลและจันทรมณฑลด้านละตรา หอไตรชำรุดตามสภาพ วัตถุประสงค์ปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๑. กุฎีแบบแก่งจัน เป็นกุฎีแบบแก่งจันที่สวยงามมากเรียกว่า “ตึกแม่ม่าย” ชื่อเดิมของแม่ม่ายว่า น้ำดอกไม้

๑๒. กำแพงวัดและซุ้มประตู เป็นกำแพงก่อด้วยหินถือปูน เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ฌ สงขลา) เป็นผู้ปฏิสังขรณ์และสร้างซุ้มประตูเป็นรูปทรงมงกุฎที่กลางกำแพงวัดด้านละประตูรวม ๔ ประตู ปัจจุบันชำรุดมาก ส่วนซุ้มประตูด้านทิศตะวันตกด้านหน้าวัด ทำเป็นซุ้มประตูแบบฝรั่งผสมจีน พระยาวิเชียรคีรี (ชม ฌ สงขลา) เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๕ แทนของเก่าซึ่งถูกดินมะขามล้มทับพังทลายหมด

๑๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประเภทศิลปะ

และโบราณคดีแห่งหนึ่ง มีอาคารจัดแสดงโบราณวัตถุ รวม ๒ หลัง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ พระราชสีลสังวร (ช่วง อุดมเวที) อดีตเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เป็นผู้จัดตั้งขึ้น ครั้งเป็น พระมหาช่วง อุดมเวที และทำพิธีเปิดให้ประชาชนชมเป็นครั้งแรกในวันวิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ตรงกับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ณ อาคารไม้ (อาคารไม้ หลังนี้รื้อออกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ เพราะชำรุดมาก) ที่ต่อเนื่องกับศาลาฤๅษี อาคารหลังนี้เคยมีที่นั่ง บนหลังช้างของผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาตั้งแสดงอยู่ในอาคารพิพิธภัณฑ์สถานฯ แต่ต่อมา เมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นได้เข้าไปอาศัยอยู่ในวัดจึงได้ถูกทำลายไป

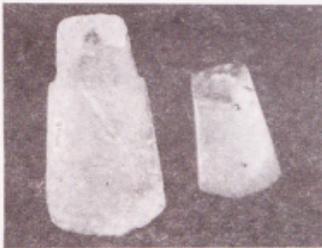
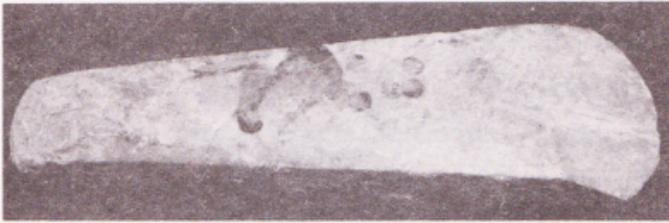
ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ พิพิธภัณฑ์ฯ แห่งนี้มีฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำ จังหวัดสงขลา อยู่ในความดูแลของกรมการจังหวัดสงขลา ซึ่งมีหน้าที่ดูแลงานของกรมศิลปากร ในจังหวัดสงขลา

เมื่อทางราชการได้จัดตั้งที่ทำการวัฒนธรรมจังหวัดสงขลาขึ้นที่จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ พิพิธภัณฑ์ฯ แห่งนี้ได้อยู่ในความดูแลของวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นตัวแทน ของกรมศิลปากร และเมื่อได้จัดตั้งหน่วยศิลปากรที่ ๘ ขึ้นที่จังหวัดสงขลาเมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๐๒ พิพิธภัณฑ์ฯ แห่งนี้ก็อยู่ในความดูแลของหน่วยศิลปากรที่ ๘

ครั้นเมื่อพระราชสีลสังวรได้ดำเนินการปรับปรุงปฏิสังขรณ์อาคารศาลาการเปรียญของ วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร ที่เรียกกันว่า “โบสถ์เก่า” จากเงินบูรณะวัดของกรมการศาสนาและ ททรัพย์สันที่มีผู้บริจาคให้เสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อความปลอดภัยแก่ โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ พระราชสีลสังวรได้ย้ายโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่จัดตั้งแสดงไว้ ณ อาคารไม้ที่ต่อเนื่องกับศาลาฤๅษีนำมาจัดตั้ง ณ อาคารศาลาการเปรียญตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นต้นมา มีเนื้อที่จัดแสดงประมาณ ๑๘๕ ตารางเมตร นับเป็นอาคารที่ ๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ พิพิธภัณฑ์สถานฯ แห่งนี้ได้รับการยกฐานะตามมาตรา ๒๕ แห่ง พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ให้มีฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และมีชื่อเรียกในทางราชการว่า “พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ มัชฌิมาวาส” โบราณวัตถุส่วนใหญ่ของพิพิธภัณฑ์ฯ พบในท้องที่อำเภอเมืองสงขลา อำเภอสติงพระและอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ พิพิธภัณฑ์ฯ แห่งนี้ได้ รับการขนานนามเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้จัดตั้งว่า “ภัทรีลพิพิธภัณฑ์ฯ”

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมศิลปากรได้แบ่งเขตหน่วยศิลปากรที่ ๘ ใหม่ พิพิธภัณฑ์ฯ แห่งนี้จึงอยู่ในหน้าที่ของหน่วยศิลปากรที่ ๘

เครื่องมือหินขัด สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหินใหม่ พบทางภาคใต้

คนทีแบบต่าง ๆ พบในเขตอำเภอระโนด และอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

ใบที่ ๑ เป็นดินเผา เนื้อดินสีขาว ผลิตแถบสทิงหม้อ จังหวัดสงขลา

ใบที่ ๒ เป็นดินเผา เนื้อดินสีดำ ไม่ทราบแหล่งผลิต แต่พบมากทางภาคใต้
เรื่อยไปจนถึงอินโดนีเซีย

ใบที่ ๓ เป็นคนทีของจีน ดินเผาเคลือบสีขาว สมัยราชวงศ์หมิง

คริสตศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ หรือพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ กระทรวงศึกษาธิการสมัยนายบุญถิ่น อัตถากร เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ขณะนั้นนายเชื้อ สาวิroman เป็นอธิบดีกรมศิลปากร นายชิน อยู่ดี เป็นกณธการพิเศษ นายบรรจบ เทียมทัต เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี นายบัณฑิต พูลศิลป์ เป็นหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๘) ได้อนุมัติเงินกองทุนโบราณคดี ๔๐,๐๐๐ บาท (สี่หมื่นบาทถ้วน) ให้วัดมัชฌิมาวาสวรวิหารก่อสร้างสถานที่จัดแสดงนิทรรศการและคลังเก็บของเหลือจัดขึ้น ๑ หลัง เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยสมทบกับเงินบริจาคของมูลนิธิเอเชีย ๖๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หกหมื่นบาทถ้วน) ที่บริจาคให้พระราชสีลสังวร ร่วมกับไม้เนื้ออ่อนของวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร และวัสดุต่าง ๆ ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดวิชาการสร้าง กรุงเทพฯ บริจาค อาคารนี้มีเนื้อที่จัดแสดง ประมาณ ๑๒๐ ตารางเมตร นับเป็นอาคารที่ ๒

อาคารหลังนี้ได้จัดแสดงนิทรรศการมาแล้วรวม ๓ ครั้ง คือ

๑. เรื่องคู่พระธรรมและเครื่องไม้จำหลักจากศาลากลางจังหวัดสงขลาหลังเก่า

๒. เรื่องประติมากรรมจากสทิงพระ

๓. เรื่องของใช้พื้นเมืองภาคใต้

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ กรมศิลปากรได้แบ่งหน้าที่งานของหน่วยศิลปากรที่ ๘ ใหม่ โดยแยกงานพิพิธภัณฑสถานฯ ออกจากหน่วยศิลปากรที่ ๘ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้จึงอยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ดำเนินงานตั้งแต่วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ร่วมกับพระราชสีลสังวร (ช่วง อุดตเวทิต)

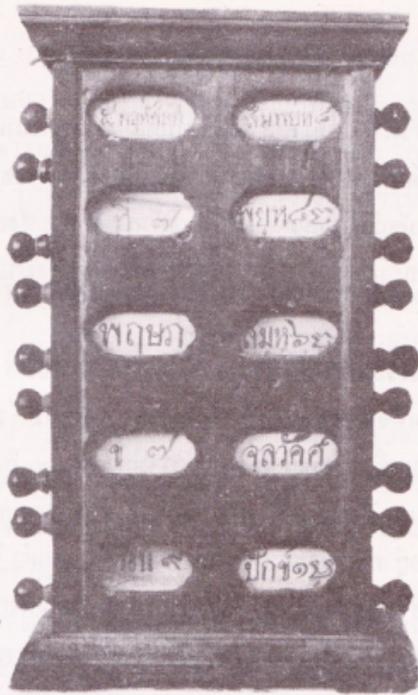
อาคารหลังนี้มีผู้ล่ายรดน้ำซึ่งพระยาวิเชียรคีรี (เทียนแสง ณ สงขลา) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาในตระกูล ณ สงขลา สร้างไว้จำนวน ๒ คู

คูใบบนนี้มีคำจารึกเขียนเป็นคำอ่านปัจจุบันได้ว่า

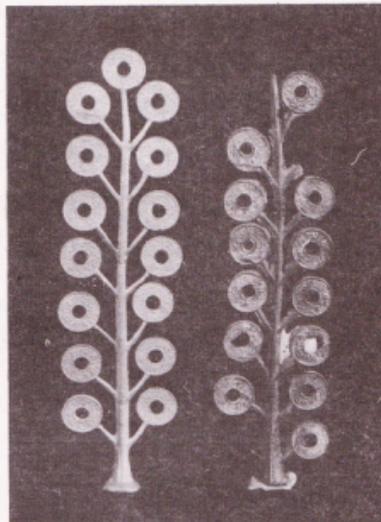
“ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๗๕ พระพรหม ปีมะโรง จัตวาศก พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์คามหาพิชัยสงครามรามภักดีพิริยพาหะพระยาสงขลา มีกุลพลเจตนาอุทิศหาสร้างคูนี้ไว้สำหรับพระพุทธานุภาพเป็นเงินตราซึ่งหนึ่งเสร็จ ขอให้เป็นอุปนิสัยปัจจัยแก่พระสร้อยสรพชดาญาณในอนาคตโน้นเถิด”

และอีกใบบนนี้มีคำจารึกเขียนเป็นคำอ่านปัจจุบันได้ว่า

“ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยแปดสิบสามพรรษา ข้าพระพุทธเจ้าพระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์คามหาพิชัยสงครามรามภักดีพิริยพาหะพระยาสงขลาได้สร้างคูใบบนนี้ไว้ในพระพุทธานุภาพเป็นปัจจัยแก่นฤพาน”

ปฏิทินโบราณ

เหรียญกษาปณ์ คีบูก ของกฉันทัน พ.ศ. ๒๔๒๔ (ธ.ศ. ๑๓๒๑)

ความสำคัญของวัด

วัดมณีนิมิตวาสุธารวิหาร เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองสงขลามาดังแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จพระราชดำเนินและเสด็จมาเยือนวัดมณีนิมิตวาสุธารวิหาร รวมทั้งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ และบุคคลสำคัญ ได้เสด็จและเดินทางมาเยี่ยมอยู่เสมอ เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีดังนี้

พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี

๑. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ข้าราชการบริพารเสด็จประพาสเมืองสงขลา เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ ตรงกับวันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีมะแม ได้เสด็จวัดกลาง ซึ่งเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) กำลังทำการบูรณะปฏิสังขรณ์อยู่ ทอดพระเนตรเห็นฐานพระอุโบสถดำ จึงรับสั่งว่า ฐานพระอุโบสถทำตำแหน่งเหมือนอยู่ในที่ลุ่ม ส่วนฐานพระวิหารและศาลาการเปรียญทำสูง ไม่ถูกลักษณะ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ตามความรู้เห็นของข้าพระพุทธเจ้าว่าพระอุโบสถเหมือนองค์พระพุทธรูปประทับนั่ง ศาลาการเปรียญและพระวิหารเหมือนพระอัครสาวกทั้งสองเข้าเฝ้า ยืนถวายบังคม จึงสร้างวัดสูง ๓ นั้นให้มีพื้นฐานสูงตามอาคารที่เห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ ครัสตอบว่า เมื่อสร้างพระอุโบสถให้ฐานต่ำ พระอุโบสถมีอาการเหมือนลอยอยู่ในสระ (เป็นจริงตามพระราชดำรัส เพราะถึงฤดูฝนน้ำท่วมพื้นบริเวณรอบพระอุโบสถ บางปีฝนตกหนัก เวลารับพระกฐินพระราชทานต้องทำสะพานลอยข้ามน้ำเข้าไปสู่พระอุโบสถ) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอไตรปิฎกไว้เป็นตัวอย่างในการที่ใครจะสร้างอุโบสถในกาลต่อไป หอพระไตรปิฎกนี้ได้รับการปฏิสังขรณ์ในคราวเดียวกับการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถครั้งใหญ่ ซึ่งปรากฏอยู่ในบัดนี้ หอพระไตรปิฎกนี้นิยมเรียกว่า “หอไตรพระจอม” เสด็จครั้งนี้ประทับแรมอยู่สงขลา ๗ ราตรี เสด็จกลับวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๒

๒. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองสงขลาหลายครั้ง พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในและข้าราชการบริพาร ด้วยเมืองสงขลาเป็นเมืองชายทะเลและชายพระราชอาณาจักร ทรงติดต่อกับเจ้าบ้านผ่านเมืองต่าง ๆ ได้สะดวก ครั้งนี้เสด็จวัดมณีนิมิตวาสุธารวิหาร วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จวัดมัทนิมิตวาสารวิหาร มีสัปบุรุษถวายของ ได้ทรงแจกเงินแก่สัปบุรุษและนักเรียน แล้วเสด็จเข้าสู่พระอุโบสถ ซึ่งมีพระภัทรธรรมธาดาและพระสงฆ์ต้อนรับอยู่ พระราชทานเงินในการปฏิสังขรณ์ ๓ ชั่ง พระสงฆ์องค์ละ ๔ บาท ได้ตรัสถามสุขทุกข์พระภัทรธรรมธาดาพอสมควรแล้วเสด็จกลับ

วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประพาสชวา ทรงแวะเยี่ยมวัดมัทนิมิตวาสารวิหาร ถวายเงินแก่พระสงฆ์แล้วเสด็จกลับผ่านวัดคอนแยม

วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จวัดมัทนิมิตวาสารวิหาร มีพระรัตนมุนี เจ้าคณะมณฑล เพิ่งออกและจำพรรษาอยู่ที่วัดคอนแยม พระครูรัตนโมลี และพระครูวิสุทธิโมลี กอรับเสด็จอยู่ด้วย พระราชทานมูลค่าบั้งจัญแก่พระสงฆ์ที่รับเสด็จ และแจกแก่อุบาสกอุบาสิกาด้วย

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จวัดมัทนิมิตวาสารวิหาร มีพระศิริธรรมมุนี วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มาเป็นประธานรับเสด็จ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาถวายรับเสด็จ และนักเรียนร้องคำฉันท์ถวายชัยมงคลด้วย แล้วเสด็จเข้าไปในพระอุโบสถ ทรงพระราชปฏิสันถารกับพระราชาคณะตามสมควรแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

๓. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีแต่คำบอกเล่าว่าเคยตามเสด็จพระพุทธเจ้า หลวงมาสงขลาเมื่อยังทรงเป็นพระหน่อ (พระหน่อเป็นคำเรียกพระราชโอรสที่ยังทรงพระเยาว์ และจะได้ทรงสืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร

๔. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จสงขลา ประทับพลับพลารับเสด็จบนเขาน้อย และเสด็จมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพาร ที่พระวิหารวัดมัทนิมิตวาสารวิหาร มีพระครูศาสนภารพินิจ (พลับ) เจ้าอาวาส เป็นองค์ประธานสงฆ์ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เฉลิมพระชนมพรรษา

๕. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จประพาสทรงเยี่ยมราษฎรภาคใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้เสด็จวัดมัทนิมิต-

วาสารวิหาร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานในพระอุโบสถ ทรงอุทิศถวายสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระบรมราชชนก โดยประชาชนชาวจังหวัดสงขลาทูลเกล้าฯ ถวายผ้าไตรในวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

๖. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร ๒ ครั้ง ครั้งแรก วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ครั้งที่สอง วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ มีราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายเงินสมทบทุนสร้างโรงเรียนชายแดนทุรกันดารที่ทรงดำเนินการอยู่ด้วย

๗. สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เสด็จวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ทรงลงพระนามไว้ในสมุดเยี่ยมว่า “วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ข้าพเจ้ายินดีมากที่ได้มาทอดกฐินที่วัดมัชฌิมาวาส” (ลงพระนาม) เพชรรัตนราชสุดาฯ

๘. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จแทนพระองค์มาทรงยกช่อฟ้าพระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

๙. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา เสด็จวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ถวายบิณฑบาต รังวัด สมทบทุนสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ๓๐,๐๐๐.๐๐ บาท

๑๐. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เสด็จวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร ประทับในพระอุโบสถ เจ้าอาวาสรับเสด็จ สวดชัยมงคลคาถา ทรงปราศรัยว่าพระอุโบสถมีอายุนาน ภาวฝาผนังลบลือนหลายแห่ง มีภาพสวยงามมาก ใครสร้าง เมื่อเจ้าอาวาสถวายพระพรให้ทรงทราบ ทรงปราศรัยต่อไปว่า เมืองสงขลา อากาศดีกว่าหัวหิน มาพักอยู่หัวหินดำ ที่หัวหินพักอยู่นานผิวดำ จะเป็นเพราะน้ำเค็มจัดไม่จืดกว่ากัน แต่ที่สงขลาคนในกรุงเทพฯ มาพักน้อยเพราะระยะทางไกล ฯลฯ

๑๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสด็จเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ เสด็จเป็นส่วนพระองค์มีผู้ตามเสด็จไม่กี่คน เจ้าอาวาสรับเสด็จในพระอุโบสถ ทอดพระเนตรภาพฝาผนัง และพิพิธภัณฑสถานของวัด

๑๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เสด็จทรงบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระพุทธรูปหลายครั้ง ที่ทรงลงพระนามไว้ในสมุดเยี่ยมหนึ่งครั้ง คือ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

๑๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ เคยเสด็จไม่น้อยกว่าหนึ่งครั้ง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าและสมเด็จพระราชาคณะ เสด็จและมาเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาส- วารวิหาร

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จเมื่อทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงเปลี่ยนชื่อวัด และผูกพัทธสีมาพระอุโบสถใหม่ ทรงเป็นพระอุปฌาย์บวชพระอนันตสมบัติ (เอม) เป็นปฐม

๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ กรุงเทพฯ เสด็จเมื่อทรงเป็นหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต ตามเสด็จสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พ.ศ. ๒๔๓๑

๓. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จเมื่อยังทรงดำรงพระนาม ม.ร.ว.พระญาณวราภรณ์ ครั้งพระอโณมคุณมุนีเป็นเจ้าอาวาส วัดมัชฌิมาวาสวารวิหาร

๔. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺธายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ เสด็จเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวารวิหาร ทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์ โบราณวัตถุศิลปวัตถุ ประทับแรมที่วัดมัชฌิมาวาสวารวิหาร เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๑

๕. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถระ) วัดราชบพิธ กรุงเทพฯ เสด็จวัดมัชฌิมาวาสวารวิหาร เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ และ วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ เนื่องจากเสด็จมาประทานสัญญาบัตรพดยศ แก่พระสังฆการี ที่วัดโลก-
สมานคุณ หาดใหญ่ แล้วเสด็จมาเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวารวิหารและเยี่ยมเจ้าอาวาส และในวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๒ เสด็จมาทรงบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานถวาย พระเทพวิสุทธินุญ เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวารวิหาร ที่ถึงแก่ภรรณาภาพ

อนึ่ง สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ เสด็จยังดำรงพระสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษา-
จารย์ เคยเสด็จมาวัดมัชฌิมาวาสวารวิหาร ๒ ครั้ง ๆ แรก เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑
ครั้งที่ ๒ เสด็จมาประกอบพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์เอาฤกษ์ชัยในการปฏิสังขรณ์พระ-
อุโบสถวัดมัชฌิมาวาสวารวิหารเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

๖. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ มาเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีพระมหาปิ่น ปิณฑุทธิโย เป็นปัจฉาภิกษุ (พระภิกษุผู้ติดตาม)

๗. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (วิน ธมฺมสาโร) วัดราชผาติการาม มาเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวรวิหารหลายครั้ง ครั้งหลังมาบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานถวาย พระเทพวิสุทธิคุณ เจ้าอาวาส เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๒

๘. สมเด็จพระวันรัต (จิบ จิตฺตมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร มาเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร ๒ ครั้ง ครั้งแรก วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ครั้งที่สอง มาบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานถวายพระเทพวิสุทธิคุณ เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๒

นายกรัฐมนตรีเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร

๑. พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ได้มาสงขลา และมาเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร พร้อมด้วยคณะผู้ติดตาม เจ้าอาวาสต้อนรับในพระอุโบสถ ได้สวดชัยมงคลคาถา ท่านนายกปราศรัยกับพระสงฆ์ว่า ที่ดินของวัดถ้ารัฐต้องการต้องทำด้วยกฎหมาย ที่ดินของเทศบาลหรือของรัฐถ้ารัฐบาลต้องการก็ทำด้วยกฎหมาย ฯลฯ (เอกสารวิชาการจากหมึกบนที่ก)

๒. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี มาสงขลาและเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เจ้าอาวาสต้อนรับในพระอุโบสถ นายกสนทนาถึงการพระศาสนาในภาคใต้

การบูรณะปฏิสังขรณ์

ตั้งแต่เริ่มสร้างวัดมัชฌิมมาวาสรวรวิหารมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายปัจจุบัน ปรากฏว่าได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาโดยลำดับ เท่าที่พอหาหลักฐานได้เริ่มตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ดังนี้

ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๓๘ - พ.ศ. ๒๓๔๒ เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญหู่) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา (แหลมสน) ได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ครั้งใหญ่ เช่น สร้างพระอุโบสถและศาลาการเปรียญขึ้นใหม่

ในรัชกาลที่ ๒ - รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๐ - พ.ศ. ๒๓๗๕ พระยาวิเชียรคีรี (เทียนแสง) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา (แหลมทราย) ได้สร้างหนังสือผูกลาน คือ พระวินัย ๖๖ คัมภีร์ พระสูตร ๒๒๘ คัมภีร์ พระอภิธรรม ๘๗ คัมภีร์ ตู้พระไตรปิฎกलयรดน้ำ ๘ ตู้ เจ้าอาวาสชื่อ พระครูรัตนโมลี (รักษ์) (พ.ศ. ๒๓๕๘ - พ.ศ. ๒๓๗๘) เมื่อเมืองสงขลาย้ายจากฝั่งตะวันตกของทะเลสาบมาอยู่ฝั่งตะวันออกแล้ว ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ก็กระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่พระอุโบสถวัดนี้เป็นประจำปีสืบต่อมา

ในรัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๗๘ - พ.ศ. ๒๓๘๘ เจ้าอาวาสชื่อ พระปลัดทอง และ พ.ศ. ๒๓๘๘ - พ.ศ. ๒๓๘๙ เจ้าอาวาสชื่อ พระครูรัตนโมลี (พูน) ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๙ - พ.ศ. ๒๔๐๘ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา (แหลมทราย) ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์มีการสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่แบบศิลปะไทย สร้างศาลาการเปรียญ หมุกุฎเป็นคณะ หอไตรพระจอม ศาลาฤกษ์ ก่อกำแพงแก้ววัดด้วยหิน ชุ่มประดู่วัดทั้ง ๔ ชุ่มทำเป็นรูปทรงพระมหามงกุฎ เป็นสัญลักษณ์แสดงความจงรักภักดี กตัญญูกตเวทิตาสองพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อท่านเจ้าพระยากำลังสร้างพระอุโบสถใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ - พ.ศ. ๒๔๐๖ และเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรวัดนี้ด้วย

ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ - พ.ศ. ๒๔๒๖ เจ้าอาวาสชื่อ พระครูรัตนโมลี (มาศ) ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๖ - พ.ศ. ๒๔๓๑ เจ้าอาวาสชื่อ พระครูรัตนโมลี (กิมเส็ง) และใน พ.ศ. ๒๔๓๑ - พ.ศ. ๒๔๓๘ พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ ได้รับอาราธนาจาก พระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา มาเป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะเมืองสงขลา พระภัทรธรรมธาดา ได้พานายเลขผู้ซึ่งเรียนหนังสือไทยสำเร็จตาม

หลักสูตรชั้นต้น ตามนโยบายของรัชกาลที่ ๕ (การศึกษาแผนใหม่ในยุคนั้น) และได้เปิดการสอนหนังสือไทยขึ้นที่โรงเรียน (ศาลาการเปรียญเก่า) การศึกษาจัดรูปการเล่าเรียนศึกษาเป็นทางการ ได้เริ่มขึ้นที่วัดกลาง เมืองสงขลาเป็นครั้งแรก และเป็นแห่งแรกของโรงเรียนมหาวิทยาลัย จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๓๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองสงขลา เสด็จเยือนวัดและโรงเรียนหนังสือไทยวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ตามโครงการแผนการศึกษาที่ทรงจัดขึ้นโดยอาศัยเจ้าคณะเป็นผู้ดำเนินงานในขั้นต้น ได้พระราชทานเงินเลี้ยงพระสงฆ์ ๓ ชั่ง และเงินฝ้ายใน (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาตามเสด็จ เข้าเรียวกันทำถนนในวัด ๔ ชั่ง (เงิน ๔ ชั่ง เป็นมูลฐานให้เกิดมีถนนในวัดดังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้)

ในระยะ พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๕๓ พระครูวิสุทธีโมลี (จันทร์ทอง) เป็นเจ้าอาวาส เกิดฝนตกใหญ่ พายุแรงพัดต้นมะขามล้มตีซุ่มประตูของเก่าน้ำวัดหักพังยับเยิน ท่านเจ้าอาวาสได้ไปเจริญพรขอให้พระยาวิเชียรคีรี (ชม) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา สร้างให้ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาตอบสนองว่า บัดนี้ท่านหมดอำนาจตามระบบเก่า จะทำซุ้มยอดมงกุฎแบบเดิมไม่ได้ จะทำดวายแบบใหม่เป็นซุ้มประตูแบบฝรั่งผสมจีน ดังปรากฏอยู่หน้าวัดในปัจจุบัน ต่อมาสมเด็จพระยาราชราชนุภาพ เสด็จมาวัดคัมภีร์มหาสารวิหาร ทรงเห็นหลังคาพระอุโบสถชำรุดมาก รับสั่งให้พระยาสุโขมนต์ยนิคกับเจ้าอาวาสร่วมกันซ่อมแซมพระอุโบสถ เพื่อรักษาฝีมือช่างเก่าไว้ซึ่งเวลานั้นก็หาได้ยากแล้ว เป็นฝีมือศิลปะชั้นครู พระอุโบสถหลังนี้คงสภาพเดิมอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๗๒ พระรัตนธัชมุนี (จู อิศฺรณโณ) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระอโณมคุณมุนี เป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๗๗ พระครูศาสนภรณ์นิจ (พลับ) ได้เป็นเจ้าอาวาส ได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหาร

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๕๒๑ พระเทพวิสุทธีคุณ (เลี่ยม อดิโน) เป็นเจ้าอาวาส ได้บูรณะปฏิสังขรณ์กุฏิเก่า ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้จัดตั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์วัดคัมภีร์มหาสารวิหารขึ้นที่อาคารไม้หลังคาถาษัณคัตดิน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถให้ทุกอย่างอยู่ในสภาพแบบศิลปะเก่า เพื่อรักษาศิลปะโบราณไว้ แล้วเสร็จเมื่อ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จแทนพระองค์มาทรงยกช่อฟ้า ณ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๖

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ - ๒๕๒๔ พระราชศีลสังวร (ช่วง อดุลเวที) อดีตเจ้าอาวาส ได้เป็นแม่งานดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะมาโดยตลอด และที่สำคัญคือ พระคุณเจ้า

เป็นผู้เก็บรวบรวมศิลปโบราณวัตถุในอำเภอเมืองสงขลา อำเภอสติงพระ และอำเภอระโนด
ไว้ได้มากที่สุด แล้วจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดมณีนิมิตวาสุวรรวิหารอีกด้วย จน
กระทั่งมรณภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๔ - ปัจจุบัน พระวินัยโมลี (ขาว อุทโย) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน
ได้ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์และสร้างถาวรวัตถุไว้อีกมาก ดังที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

จำนวนพระภิกษุจำพรรษาปี พ.ศ. ๒๕๒๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ วัดมณีนิมิตวาสุวรรวิหาร มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษา ดังนี้ คือ
พระภิกษุ ๓๒ รูป
สามเณร ๑ รูป

ไวยาวัจกร

วัดมณีนิมิตวาสุวรรวิหาร ได้แต่งตั้ง นายพันธ์ ศรียา และนายสมยศ เส็งกิ่ง เป็นไวยาวัจกร
ของวัดมณีนิมิตวาสุวรรวิหาร

การศึกษา

การศึกษาหนังสือไทย สมัยเมื่อรัฐบาลยังไม่จัดการศึกษาประชาชนเป็นทางการทั่ว
ราชอาณาจักร การเรียนหนังสือไทยเรียกกันว่า หนังสือวัด พวกเด็กที่เข้าไปอยู่เป็นศิษย์ของ
พระภิกษุรูปใด พระภิกษุรูปนั้นก็สอนให้เป็นการส่วนตัว คือศิษย์ใครใครสอน วิธีนี้ย่อมมีอยู่
ทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้น ครั้นต่อมา พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) จากวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ
มาอยู่เป็นเจ้าอาวาสวัดมณีนิมิตวาสุวรรวิหาร พระภัทรธรรมธาดา ได้เปิดสอนหนังสือไทยขึ้นที่โรงธรรม
(ศาลาการเปรียญเก่า) โดยให้เด็กวัดทุกคน (อาจมีเด็กบ้านมาสมทบเรียนด้วย) มาเรียนรวมกัน
ตามแผนการนโยบายจัดการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นครั้งแรก
ที่การศึกษาแผนใหม่อุบัติขึ้น แต่ภายหลังโรงเรียนนี้ได้ย้ายไปทำการสอนที่ศาลาชำระความ
ริมถนนพระยาวิเชียรคีรี (ชม) แล้วก็กลายมาเป็นโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชบุรีในปัจจุบัน อันมีประวัติ
ความเป็นมาดังต่อไปนี้

โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวรุณ

ณ ศาลาการเปรียญวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร
(พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๗)

อนุสนธิ แต่พระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑ อาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาส่วนภูมิภาคทั่วราชอาณาจักรนั้น เจ้าคณะมณฑลต่างก็ได้รับคำสั่งให้ดำเนินการ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๔๒ เป็นต้นไป โดยเฉพาะการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในเขตเมืองสงขลา ก็เป็นภารกิจของพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (ม่วง ศิริรัตน์) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและเขตจังหวัดปัตตานี ตามรายงานจัดการศึกษาของพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช ปีพุทธศักราช ๒๔๔๒ ซึ่งลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ตอนหนึ่งมีความว่า “ในท้องที่แขวงกลางเมืองสงขลานี้ วัดมัชฌิมาวาส มีพระธรรมยุติกนิกาย เป็นผู้เอาใจใส่ในการที่ให้มีโรงเรียนซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิต ตั้งขึ้นไว้ที่บ้านพระยาวิเชียรฯ นั้นยังไม่เป็นหลักฐานลงได้ อยากจะใคร่ย้ายโรงเรียนนั้นเข้ามาไว้ในวัดมัชฌิมาวาส แต่จำเป็นจะต้องปรึกษากับพระยาสุขุมนัยวินิตเห็นชอบก่อนจึงจะได้”

ในการที่พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช ดำริจะย้ายโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวรุณ ซึ่งเจ้าพระยาบรมราชจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ไปยกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง ณ วัดมัชฌิมาวาสารวิหารนั้น เพราะพิจารณาเห็นว่าวัดมัชฌิมาวาสารวิหารมีลักษณะเหมาะสมด้วยนานาประการ แต่จำเป็นต้องปรึกษากับเจ้าพระยาบรมราชเสียก่อน เพราะในขณะที่พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราชมาถึงเมืองสงขลานั้น เจ้าพระยาบรมราชไปตรวจราชการที่เมืองกลันตัน ครั้นเจ้าพระยาบรมราชกลับมาจากราชการแล้ว ก็ได้เจรจาดตกลงย้ายโรงเรียนที่ศาลาหะระความไปอยู่ ณ วัดมัชฌิมาวาสารวิหาร ตามความประสงค์ของเจ้าคณะมณฑล ดังปรากฏตามรายงานการศึกษาของพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราชฉบับเดียวกับที่กล่าวมาแล้วว่า

“วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๒ พระยาสุขุมนฯ กลับจากเมืองกลันตันมาเยี่ยมถึงที่พักได้ปรึกษาการศึกษาดังกล่าวแล้วข้างต้น ตกลงจะได้ย้ายโรงเรียนที่กล่าวแล้วมาไว้ในวัดมัชฌิมาวาส จัดศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน จัดนายเลขเป็นอาจารย์ที่ ๑ นายคำเป็นอาจารย์ที่ ๒ พระใบฎีกาจู่เคียดเป็นอาจารย์ที่ ๓ พระสุนักเรียนวิทยาลัยเป็นคนมีโรคมาก จะเป็นครูสอนอยู่ประจำเป็นนิตยไม่ได้ แต่เธอรับเป็นผู้ช่วยครูทั้ง ๓ ชั้น และชี้แจง

วิธีสอนให้ดำเนินไปตามแบบแผนมหามกุฏราชวิทยาลัย พระครูวิสุทธิโมลีกับพระเกสโร (จัน) รับเป็นผู้ดูแลทั่วไปในโรงเรียน พระยาสุขุมฯ เป็นหัวหน้าข้าราชการ เป็นผู้ดูแลโดยแข็งแรง จัดโต๊ะ เก้าอี้ ให้พอกับนักเรียน ๑๒๑ คน เปิดเรียนในวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ศกนี้ ชื่อว่า “มหาวิทยาลัยราชวชิราวุธ” เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าโรงเรียนนี้คงจะเจริญอย่างดีได้ เพราะบริบูรณ์ด้วยคุณ ๕ อย่าง

๑. วัดนี้เป็นที่ประชุมคน เป็นที่นิยมนับถือของราษฎรมากกว่าวัดอื่น ๆ ในเมืองนี้
๒. ท่านข้าหลวงเทศาภิบาลผู้ดูแลคนนั้น มีธรรมาศยานิยมรักใคร่ในการศึกษา ดูเหมือนจะมากกว่าการอื่น อุดหนุนมาเยี่ยมโรงเรียนเนื่อง ๆ
๓. พระครูวิสุทธิโมลี กับพระเกสโร (จัน) ก็เอาใจใส่ตรวจตราดูแลการอยู่ไม่คอยจะละเมิด
๔. ราษฎรในตำบลนี้มีธรรมาศยานิยมชอบในการศึกษามาก
๕. ครูผู้สอนนั้นตั้งใจสอนด้วยความเต็มใจจริง ๆ ความวิบัติของโรงเรียนนี้ ไม่ค่อยจะมีด้วยเหตุอะไร เห็นได้ว่า จะมีแต่ความเจริญนั้นฝ่ายเดียว”

สำหรับพิธีวันยกโรงเรียน “มหาวิทยาลัยราชวชิราวุธ” ขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๒ ณ วัดมณีนิมิตวาสุธารวิหาร นั้น มีการประกอบพิธีตามพุทธศาสนา พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่โรงเรียนและนักเรียน นักเรียนทั้งสิ้นยืนเข้าแถวเรียงสองหน้าศาลาการเปรียญซึ่งใช้เป็นโรงเรียน พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช เป็นผู้ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ครู-นักเรียนและสถานที่เล่าเรียน ในครั้งนั้นเหล่าพุทธศาสนิกชน และข้าราชการได้ไปร่วมพิธีเป็นอันมาก ป้ายชื่อโรงเรียนนับว่ายกขึ้นเป็นครั้งแรกในโอกาสวันนั้นว่า “มหาวิทยาลัยราชวชิราวุธ” และเมื่อพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราชให้โอวาทนักเรียนตามสมควรแล้ว นักเรียนร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี เป็นอันจบพิธี

อนึ่ง แม้ว่าโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวชิราวุธ จะได้มีกำเนิดมาแต่ ณ วันศุกร์ที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๕ ดังกล่าวมาแล้วก็ตาม แต่หาได้ปรากฏทั่วไปว่า มีชื่ออะไรไม่ เพิ่งมาปรากฏว่ายกป้ายชื่อโรงเรียนเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๒ ว่า “โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวชิราวุธ” เรื่องการตั้งชื่อโรงเรียนนี้ พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช ผู้จัดตั้งโรงเรียนหลวงในมณฑลนครศรีธรรมราช และเขตจังหวัดปัตตานี มีหลักว่าถ้าโรงเรียนใดจะตั้งเป็น ปึกแผ่นถาวรต่อไปได้เพราะความอุปการะหรืออุปถัมภ์ของผู้ใด ก็สมควรตั้งชื่อโรงเรียนนั้น ๆ

ตามนามของผู้อุปการะหรืออุปถัมภกนั้น ๆ เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบไปด้วย สำหรับโรงเรียน
มหาวิทยาลัยราชบุรี พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราชจะตั้งชื่อว่า “โรงเรียนสุภุมภินิบาล” แต่เจ้าพระยา
ยมราชได้ชี้แจงให้พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราชทราบ ว่า โรงเรียนนี้มีกำเนิดมาแต่พระบรม
ฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
ท่านแก่ท่านผู้หญิงยมราช ที่มีลายพระหัตถ์และพระปรมาภิไธยว่า

ให้ดลัับวิจิตรวรรณสาส์น

มหาวิทยาลัยราชบุรี

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

ฉะนั้น พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราชจึงตกลงตั้งชื่อโรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชบุรี-
วิทยา” ตามมูลเหตุเดิมดังกล่าวแล้ว แต่ป้ายชื่อโรงเรียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ เรียกว่า “โรงเรียน
มหาวิทยาลัยราชบุรี” ตลอดมา อนึ่ง การที่มี “วิทยา” เดิมที่ท้ายชื่อเดิมนั้น เนื่องจากพระรัตนธัชมุนี-
ศรีธรรมราชมีอุปนิสัยเป็นกวี ชื่อโรงเรียนที่ท่านตั้งขึ้นก็ดี ชื่อพระฐานานุกรมของท่านที่ตั้งขึ้น
ก็ดี ข้อมมีชื่อคล้องจองกัน เช่น

มหาวิทยาลัยราชบุรีวิทยา	กุมมาพิสมัย
หญิงวิทยา	เพชรานุกุลกิตย
สุนทรวิทยาธาร	วิมลญาณพิทักษ์
ราชรัชนีประการ	

และตำแหน่งผู้อำนวยการศึกษาประจำเมือง คือพระครูวิธานุศาสน์ประสิทธิ์ (สงขลา)
พระครูมณฑลกิจปฏิกรณ์ (พัทลุง) เป็นต้น

อาคารที่ใช้เป็นโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชบุรี ซึ่งยกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง ณ วัดมัทนิมมาวาส
สวรรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๒ นั้น คือศาลาการเปรียญเก่า และชาวบ้าน
เรียกว่า “โบสถ์เก่า” (เจ้าพระยาวิเชียรคีรี - บุญสังข์ เป็นผู้สร้าง) ตั้งอยู่ภายในกำแพงวัด
ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ ฯลฯ

นักเรียนโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชบุรี ในวันแรกเปิด ณ วัดมัทนิมมาวาสสวรรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๖ กุม-
ภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๒ นั้นมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๒๗ คน นักเรียนในจำนวนนี้อาจแยกได้เป็น
๓ ประเภทด้วยกันคือ นักเรียนเก่า คิษย์วัด และกุลบุตรประชาชน การแต่งกายของนักเรียนถือ
ความเรียบร้อยตามประเพณีนิยม กล่าวคือ เด็กที่มีเชื้อสายจีนก็ไว้เปียมุ่งกางเกง สวมเสื้อตาม
แบบนิยม บ้างก็โกนศีรษะมุ่งผ้าพัน สวมเสื้อตามแต่จะหาได้ อนึ่ง ในวันแรกเปิดภาคเรียนนี้

พระรัตนชัยมุนีศรีธรรมราช แจกแบบเรียนเร็ว สมุดปกแข็งและกระดานชนวนแก่นักเรียนใหม่คนละ ๑ ชุด กับดินสอหินเรียกว่าดินสอแก้วคนละ ๑ แท่ง หนังสือประกอบการสอนของครู เช่น นิติสารสาธก ปกิริมภ์พจนารถ และตำราเลขคณิตของสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สำหรับการเรียนตามปกตินั้น เปิดเรียนตอนเช้าเวลา ๐๘.๐๐ น. ถึง ๑๑.๐๐ น. ตอนบ่ายตั้งแต่เวลา ๑๔.๐๐ น. ถึง ๑๗.๐๐ น. กลางวันพัก ๓ ชั่วโมง ฯลฯ

การสอนและสอบ ดำเนินตามแบบพระสงฆ์ กล่าวคือดำเนินตามหลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย เพราะสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาส่วนภูมิภาคอยู่ในขณะนั้น แม้ว่าทางราชการใช้ศูรียศติแล้ว แต่ทางโรงเรียนมหาวชิราวุธยังถือวันหยุดตามปกติดังอย่างจันทร์คดิ คือหยุดวัน ๗ - ๘ ถ้า คราวหนึ่ง หยุดวัน ๑๔ - ๑๕ ถ้า อีกคราวหนึ่ง ก่อนหยุดนักเรียนสวดค่านมัสการคุณานุคุณ คราวหนึ่งสวดก็บทแล้วแต่ครูจะบังคับ ด้วยไม่มีระเบียบวางหลักปฏิบัติไว้ การหยุดตามวันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ มีทั้งวันสำคัญเกี่ยวเนื่องกับลัทธิประเพณีพื้นเมือง และวันสำคัญเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา โอกาสวันหยุดปกติดังนี้ มาฆบูชา วิสาขบูชา กฐินวัดมัทธมิมาวาสวรวิหาร และตรุษจีน สำหรับวันปิดพิเศษก็มีแล้วแต่โอกาส

การดำเนินการสอน ให้หลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดชั้นเตรียมเป็น ๔ ชั้น และมีการสอนดังนี้

๑. ชั้นเตรียม

ใช้หนังสือแบบเรียนเร็วของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สอนให้นักเรียนอ่านออกเขียนได้ กับคิดเลขง่าย ๆ ได้

๒. ชั้นตรี

๒.๑ เรียงความแก้กระทู้ ตามสุภาษิตพระร่วง ขยายความให้ได้สองหน้ากระดาษ ฟูสแก่ปครึ่งเป็นอย่างน้อย บรรยายพอสมเรื่อง ถ้าบรรยายผิดจุดหมายเป็นตก (สำหรับการสอบครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๔๓ กระทู้ว่า “อย่าทำคนเป็นเงินแดง”)

๒.๒ อ่านฟังเสียง ให้นักเรียนอ่านหนังสือธรรมจกฐม เป็นข้อธรรมในพระพุทธศาสนา อ่านคนละ ๑๐ บรรทัด ให้ถูกต้องตามลักษณะศัพท์บาลี ผู้ใดอ่านช้าเกิน ๕ นาที ตก

๒.๓ เขียนตามคำบอก กรรมการแต่งขึ้นเอง เป็นความยาวประมาณ ๑๐ บรรทัด เขียนผิดเกิน ๑๐ ตัว เป็นตก

๒.๔ เลขวิธี ให้นักเรียนทำ โจทย์เลขสามัญ ๓ ข้อ ถ้าทำผิด ๒ ข้อ เป็นตก

๓. ชั้นโท

๓.๑ เต็มคำ ให้นักเรียนเพิ่มเติมคำที่ขาดให้เต็ม กรรมการตั้งปัญหา ๑๐ บรรทัด ตามแบบเรียนเร็วเล่ม ๒ ผู้ใดผิด ๑๐ แห่ง เป็นตก

๓.๒ เขียนตามคำบอก ให้นักเรียนเขียนตามคำบอกจากหนังสือพระราชพงศาวดารไทย ๑๐ บรรทัด ผู้ใดผิด ๑๐ คำ เป็นตก

๓.๓ เลขวิธี ให้นักเรียนทำโจทย์เลขบัญญัติไตรยางค์ ตั้งแต่ ๓ ถึง ๕ ชั้น มีโจทย์เลขหุ่นส่วนเทียบบัญญัติไตรยางค์ ๓ ข้อ ผิด ๒ ข้อเป็นตก

๔. ชั้นเอก

๔.๑ ย่อความ ให้นักเรียนย่อความจากพระราชพงศาวดารไทย ๓ หน้ากระดาษ พูลสแก้ป ถ้าขาดใจความสำคัญหลายตอนเป็นตก

๔.๒ แก้กำผัด ให้แก้คำผัดจากหนังสือพระราชพงศาวดารไทย จากข้อความที่กรรมการกำหนดให้ ไม่น้อยกว่า ๒๐ บรรทัด ผู้ใดแก้แล้วยังผิดมากเป็นตก

๔.๓ เลขวิธี ให้นักเรียนคิดโจทย์ทศนิยม เศษส่วนหน้าไม้ ฉวางค์สมภาค ฉวางค์เกล็ด ให้นักเรียนทำ ๓ ข้อ ถ้าผิด ๒ ข้อ เป็นตก

การสอบไล่ตามหลักสูตรมหามกุฏราชวิทยาลัย เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นเวลา ๓ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ ทางราชการกระทรวงธรรมการ เริ่มส่งเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาโดยเฉพาะออกไปตามส่วนภูมิภาคเรียกว่า “ธรรมการ” มีทั้งธรรมการจังหวัด และธรรมการมณฑล มีหน้าที่คอยช่วยเหลือแนะนำแนวนโยบายของกระทรวงธรรมการแก่พระสงฆ์ เกลี้ยงกล่อมเด็ก ๆ เข้าโรงเรียน จัดหาครูและสร้างโรงเรียนให้แพร่หลายยิ่งขึ้น แต่พระสงฆ์ยังคงอำนวยการศึกษาค่อม้าอีกหลายปี

การสอบไล่นักเรียนประจำปีนั้น พระรัตนธัษณีสตรีธรรมราช ผู้อำนวยการศึกษามณฑล นครศรีธรรมราช มาเป็นประธาน สมุหเทศาภิบาล (เจ้าพระยามรราช) ช่วยจัดข้าราชการผู้ใหญ่ เป็นกรรมการสมทบด้วย กระจายคำตอบทุกวิชา นักเรียนจะต้องลงชื่อของตน เมื่อส่งกรรมการ กรรมการเอากระดาษปิดชื่อผู้สอบเสียก่อน สถานที่ตรวจให้คะแนนใช้วิหารวัดมัชฌิมาวาสารวิหาร บัญหามีเฉลยไว้ก่อนอย่างเรียบร้อย เมื่อตรวจให้คะแนนเสร็จก็เปิดชื่อออกดู ใครได้ตกก็รู้กันในวันนั้น ส่วนกระดาษคำตอบที่ตัดสินแล้วคืนให้นักเรียนผู้สอบไป นักเรียนทุกคนที่สอบไล่ได้ จะได้เป็น ชั้นตรี โท หรือเอกก็ตาม ได้รับประกาศนียบัตรเรียกว่า “หนังสือคู่มือ” เป็นเอกสาร แสดง

คุณวุฒิ มีลายเซ็นอาจารย์ใหญ่ เจ้าคณะมณฑลและสมุหเทศาภิบาล หนังสือคู่มือใช้ประโยชน์ในการสมัครเข้ารับราชการได้ การสอบวิธีดังกล่าวนี้สอบอยู่ ๓ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เริ่มใช้หลักสูตรและวิธีการของกระทรวงธรรมการต่อไป แต่พระรัตนธัษณ์ศรีธรรมราช ยังคงอำนวยการศึกษาและเป็นประธานในการสอบไล่นักเรียนต่อมาอีกหลายปี

คุณจารย์เท่าที่สืบมาได้จากหลักฐานต่าง ๆ มีทั้งสิ้น ๑๐ ท่าน ด้วยกัน ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ คนแรกสมัยนี้ได้แก่ นายเฉย และอุปการีโรงเรียนก็คือ พระครูวิสุทธิโมลี (ทอง) ด้วยท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวิหาร และ “เอาใจใส่ตรวจตราดูแลอยู่ไม่ค่อยจะละเมิด” ต่อมาประมาณปีเศษ นายเฉย นายคำซึ่งชรามากแล้ว ก็ลาออกจากครูทั้งสองคน คงเหลือแต่พระครูอุทิศเขตต์คณานุรักษ์ เป็นอาจารย์อาวุโสอยู่ จึงได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่สืบต่อจากนายเฉย ในราวปี พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นไป จนกระทั่งโรงเรียนมหาวชิราวุธย้ายไปอยู่ ณ สถานที่ใหม่ในบริเวณสถานีตำรวจเก่า ถนนวิเชียรชม ริมคลองขวาง (ซึ่งเป็นที่ตั้งสถานีตำรวจคลองขวางปัจจุบัน)

อนึ่ง ครูโรงเรียนมหาวชิราวุธ ที่มีความรู้ดีในสมัยนั้น นอกจากพระครูอุทิศเขตต์คณานุรักษ์ ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่แล้ว มีอีก ๔ คน คือ

๑. พระชู สำเร็จมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒. สามเณรอาบ สำเร็จมหามกุฏราชวิทยาลัย
๓. นายวงศ์ สอนตามหลักสูตรกระทรวงได้
๔. พระพร้อม มณีสาร

ครูเริ่มได้รับพระราชทานเงินเดือนแล้ว เท่าที่สืบทราบดังนี้ อาจารย์ใหญ่ได้เงินเดือน ๆ ละ ๒๕ บาท พระหินเดือนละ ๒๐ บาท ครูรองอื่น ๆ คนละ ๑๕ บาท

สมควรระบุนามบรรดาศาสนาจารย์ แห่งโรงเรียนมหาวชิราวุธ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ขณะนี้ โรงเรียนตั้งอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาสวิหาร ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ มีทั้งสิ้น ๑๐ ท่าน ดังนี้

๑. พระครูวิสุทธิโมลี (ทอง)
๒. พระเกสรโร (จัน)
๓. พระครูอุทิศเขตต์คณานุรักษ์ (จูเคียด)

๔. พระชู
๕. นายเฉย
๖. นายคำ
๗. พระหิ้น
๘. สามเณรอาบ (นายอาบ อุดโคโรพร)
๙. พระพร้อม มณีสาร ป.ป.ห.

พระพร้อม มณีสาร ป.ป.ห. นั้น ได้ความว่า พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช ส่งไปเรียนประโยคครูประถมหัวเมือง (วุฒิ ป.ป.ห.) นับว่าเป็นครูมีวุฒิต่างครูเป็นคนแรก สำหรับโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวูธ

อนึ่ง ปรากฏว่า ในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาสารวิหารและโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวูธ นักเรียนได้มีโอกาสเฝ้าและสวดฉันท์ถวายชัยมงคลคาถารับเสด็จ ดังระบุไว้ในจดหมายเหตุครั้งนั้นว่า “เสด็จประทับที่วัดมัชฌิมาวาส เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าไปในวัด มีพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา ทั้งสองข้างประตูมีนักเรียนร้องคำฉันท์ถวายชัยมงคลด้วย แล้วเสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ มีพระศรีธรรมมุนี (พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช) ซึ่งมาแต่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นประธาน ได้สวดชัยมงคลคาถา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุกุรูปเทียบนมัสการเสร็จแล้ว มีพระราชปฏิสันถารด้วยพระราชอาคมและพระกรุตามสมควร แล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถ”

คำฉันท์ถวายชัยมงคล ซึ่งนักเรียนสวดถวายนี้ พระครูอุทิศย์เขตต์กณานุรักษ์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวูธคนที่ ๒ เป็นผู้ประพันธ์มีดังนี้

โองกศประณตบาท	วราชสยามินทร์
แผ่เดชขจรดิน	นฤเบศร์เสด็จลด
ปวงข้าพระบาทถวาย	อภิชัยมงคล
ขอทรงพระชนม์จัน	ศตพันเอกพรรษ
ด้วยเดชพระไตรรัตน์	อภิพัฒน์ภิเสกสรรพ
ขจัดมวลอริอัน	จะประทุษนิราไกล
ขอเทพอวยสวัสดิ-	ดิพิเศษพิสุทธิ์ไส
ไร้โรคอุปัทวภ-	ยพิบัติมิพึงเบียน

นานาอมิตรหมาย	ชนกลายถวายเป็นเกียรติ
ไตรทงประสงค์เพียร	ก็ประสพประสงค์ปล้น
ขอทรงเถลิงรัฐ	ศิริราชมไหสวรรย์
ตลอดกาลอนนภพร-	ษสฤทธิสุขเทอญ ^(๑)

ปัจจุบันวัดมณีมาวาสวิหาร ได้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนของวัดโดยเฉพาะขึ้นสำหรับพระภิกษุสามเณรรูปใดสนใจไปศึกษาก็จะได้ศึกษาในวัด ไม่ต้องเดินทางไปศึกษาที่อื่น

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของวัดมณีมาวาสวิหาร แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเพณีสงฆ์

๑. วันมาฆบูชา
๒. วันวิสาขบูชา
๓. วันอัฐมีบูชา
๔. วันอาสาฬหบูชา
๕. วันเข้าพรรษา
๖. วันออกพรรษา
๗. การสวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน
๘. การแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ

ประเพณีชาวบ้าน

๑. ประเพณีสงกรานต์ จัดงานตั้งแต่วันที่ ๑๓ - ๑๕ เมษายน โดยแบ่งออกเป็น ๓ วัน คือ

วันที่ ๑๓ เมษายน	ทำบุญที่วัดและบั้งสุกุลอัฐิของบรรพบุรุษ
วันที่ ๑๔ เมษายน	ทำบุญที่วัด บั้งสุกุลอัฐิและสงฆ์เจ้าอาวาส เวลา ๑๓.๐๐ น.
วันที่ ๑๕ เมษายน	ทำบุญที่วัด บั้งสุกุลอัฐิและมีเทศน์ ณ พระวิหาร

(๑) ศรีพิท มินะกนิษฐ์, ของดีวัดมณีมาวาส สงขลา "เรื่องการศึกษาหนังสือไทยในวัดมณีมาวาส", ๒๕๒๒,

๒. การเทศน์มหาชาติ วัดมัชฌิมาวาสวรวิหารแต่เดิมจัดให้มีเทศน์มหาชาติทุกปี ปัจจุบันยกเลิกไป
๓. วันสารท เดือน ๑๐ มีการทำบุญตักบาตร มีเทศน์ ๓ พระวิหารทุกปี
๔. ตักบาตรเทโว ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางจังหวัดสงขลาจะจัดให้มีการตักบาตรเทโว ณ บริเวณเชิงเขาตังกวน โดยนิมนต์พระภิกษุจากวัดต่าง ๆ รวม ๒๐๐ รูปมารับบาตร
- ส่วนที่วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร มีการทำบุญตักบาตร ณ พระวิหารในตอนเช้า และเวลา ๑๗.๐๐ น. มีเทศน์ ๓ พระวิหาร เป็นประจำทุกปี

จานลายครามจีน สมัยราชวงศ์หมิง คริสศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒)
พบที่สระน้ำวัดบ้านพร้าว คลองจะหังพระ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

ลำดับและประวัติเจ้าอาวาส

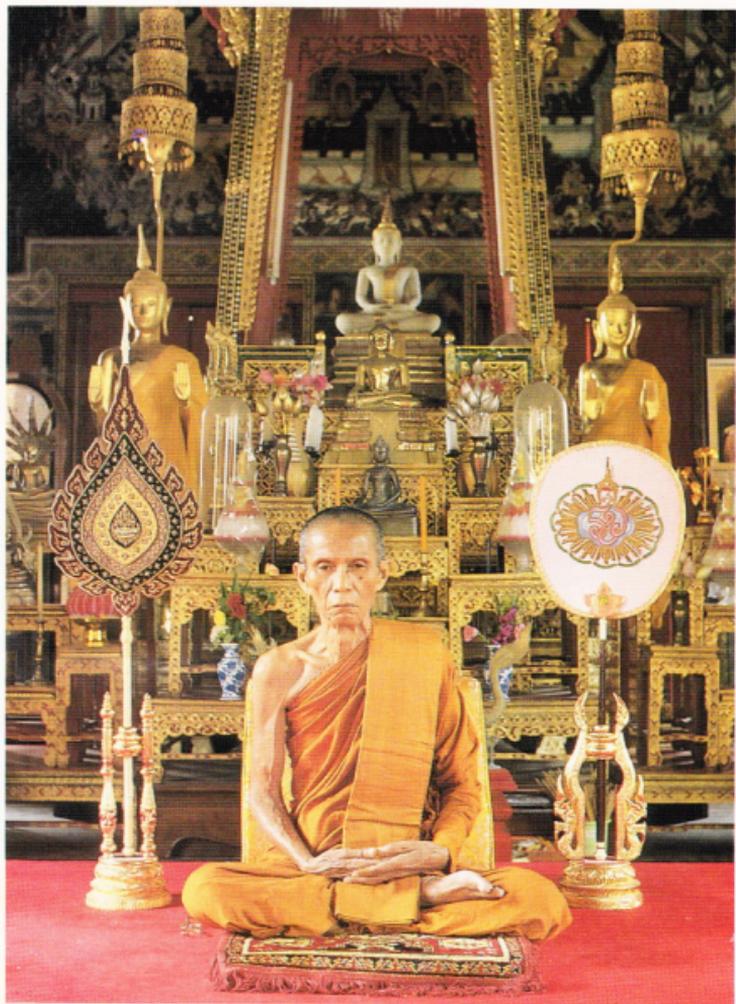
เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร เริ่มตั้งแต่สถาปนาวัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย ไม่สามารถสืบหาหลักฐานได้ เท่าที่สืบค้นมาได้ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีเจ้าอาวาสตั้งแต่แรก จนถึงปัจจุบันรวม ๑๓ รูป ด้วยกัน ดังนี้

๑. พระครูรัตนโมลี (รักษ) พ.ศ. ๒๓๕๘ - ๒๓๗๕
๒. พระปลัด (ทอง) พ.ศ. ๒๓๗๕ - ๒๓๘๕
๓. พระครูรัตนโมลี (พูน) พ.ศ. ๒๓๘๕ - ๒๓๙๔
๔. พระครูรัตนโมลี (มาศ) พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๖
๕. พระครูรัตนโมลี (มิ่ง) พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๒๖ เริ่มเป็นคณะธรรมยุต
๖. พระครูรัตนโมลี (กิมเส็ง) พ.ศ. ๒๔๒๖ - ๒๔๓๑
๗. พระภัทรธรรมธาดา (แจ้) พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๓๘
๘. พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง) พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๕๓

๙. พระเทพเมธี (จู) ป.ร.๗ นามฉายาอิสรวาโณ เป็นชาวจังหวัดสงขลา ภูมิลำเนา บ้านเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดโลกเปี้ยว ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๗๒ ภายหลังลาออกไปจำพรรษาอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร สมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็นที่ พระรัตนธัชมุนี (ชั้นธรรม) มรณภาพที่วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๐. พระครูศาสนการพินิจ (ปลับ) เป็นชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานี ออกจากวัดธรรมนุชา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มาเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๗๗ ภายหลังขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาส

๑๑. พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อสีโน) เป็นชาวอำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา บรรพชา ณ วัดจะทิ้งพระ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร (เป็นธรรมยุต) ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ พระครูวินัยธร (เลี่ยม) ออกจากวัดราชาธิวาสมาเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร ต่อมาเมื่อดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระครูวิสุทธิโมลี พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงได้เป็นเจ้าอาวาสสืบต่อจากพระครูศาสนการพินิจ (ปลับ) ที่ขอลาออก อยู่จนกระทั่งมรณภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

พระวินัยโมลี (ขาว อุทัย)
เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

๑๒ พระราชศีลสังวร (ช่วง อุดมเวที) ป.ธ.๕ เป็นชาวอำเภอสิงทิงพระ จังหวัดสงขลา อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดจะทิ้งพระ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสิงทิงพระ จังหวัดสงขลา แล้วไปจำพรรษาอยู่ ณ วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๖ พระมหาช่วง อุดมเวที ก็ออกจากวัดราชาธิวาส มาอยู่วัดมณีนิมิตวาฬารวิหาร เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๑ พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม) เจ้าอาวาสชราภาพและอาพาธไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ พระราชศีลสังวร (ช่วง) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาส จนกระทั่ง พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม) มรณภาพ พ.ศ. ๒๕๒๑ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดมณีนิมิตวาฬารวิหารสืบแทนต่อไป ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญและพระอุโบสถแทนเจ้าอาวาส และได้ดำเนินการสร้างศาลาร่มโพธิ์ขึ้นทางด้านใต้ของพระวิหารใช้เป็นศาลาตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ในปัจจุบัน ปฏิสังขรณ์ซุ้มประตูวัดด้านทิศใต้ตามรูปศิลปะเดิม และปฏิสังขรณ์ศาลาฤกษ์ตัดคน ด้วยทุนของกรมศิลปากรและของผู้มีศรัทธาบริจาค สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมโดยพระครูสุนทรประกิจ อาทโร เป็นผู้ดำเนินการสร้างด้วยทุนทรัพย์ของนางสมบุญม์ นันทรามาศ คหปตานีชาวจังหวัดสงขลา เป็นเงิน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท และของผู้มีศรัทธาบริจาคสมทบอีกด้วย

พระราชศีลสังวร (ช่วง) มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕

๑๓. พระวินัยโมลี (ขาว) เจ้าอาวาสวัดมณีนิมิตวาฬารวิหาร (พระอารามหลวง) และเจ้าคณะจังหวัดสงขลา - สตูล (ธรรมยุต)

พระวินัยโมลี นามเดิม ขาว นามสกุล ทองป็อง เป็นบุตรของนายพูนและนางจีบ ทองป็อง ชาติกาลเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ณ บ้านซึกนาก ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดมณีนิมิตวาฬารวิหาร ตำบลบ่อยาง (ตำบลบ่อยัด) อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยมีพระรัตนธัชมุนี (ชู) อดีตเจ้าอาวาสวัดมณีนิมิตวาฬารวิหาร และเจ้าคณะจังหวัดสงขลาเป็นพระอุปัชฌายะ พระครูธรรมธร (พริ้ง) วัดมณีนิมิตวาฬารวิหารเป็นพระกรรมวาจาจารย์ บวชแล้วได้นามฉายาว่า อุทโย และไปจำพรรษาอยู่ที่วัดคลองเป็ด ตำบลท่าบ่อน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เรียนปริยัติธรรมสอบได้นักธรรมตรีแล้วย้ายไปอยู่วัดท่าโพธิ์ ตำบลท่าวัง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) อดีตเจ้าอาวาสและเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นผู้ปกครองวัดสามารถสอบได้นักธรรมโท เอก และเรียนแผนกบาลีสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ต่อจากนั้นก็ย้ายไปอยู่วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร เรียนบาลีสอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๑๘ ย้ายมาอยู่วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา อยู่ได้พรรษาเดียวก็ย้ายไปอยู่วัดโคกเปี้ยว ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ๑ พรรษา ย้ายไปอยู่วัดบางพลอด ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา อยู่ได้ ๑๕ พรรษา ย้ายไปอยู่วัดจาก ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา อยู่ได้ ๒๐ พรรษา ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ พระครูอุทัยวรรณ (พระครูชั้นเอก) เจ้าคณะอำเภอระโนด ฝ่ายธรรมยุต ลาออกจากเจ้าคณะอำเภอระโนดและเจ้าอาวาสวัดจาก ในระหว่างนี้พระครูอุทัยวรรณ (ขาว) ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดเจริญสมณกิจ ๑ พรรษา ย้ายมาจำพรรษาอยู่ที่วัดพุทธนิกราม ตำบลคลองส้อ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ๑ พรรษา และย้ายไปอยู่วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร ได้เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสอยู่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร และได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระวินัยมณี สรูปการดำรงตำแหน่งที่สำคัญดังนี้

ตำแหน่ง

๒๒ มกราคม ๒๔๕๔	เจ้าอาวาสวัดจาก อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
๒๐ ตุลาคม ๒๔๕๔	เจ้าคณะธรรมยุต อำเภอระโนด และอำเภอสติงพระ (อำเภอจะทิ้งพระ) จังหวัดสงขลา
๒๔ ตุลาคม ๒๔๕๔	พระอุปัชฌายะ ที่องที่อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๘	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา
๒๐ กันยายน ๒๕๒๔	รักษาการแทนเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา
๒๐ กันยายน ๒๕๒๔	รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดสงขลา - สตูล (ธรรมยุต)
๑๓ ธันวาคม ๒๕๒๕	เจ้าคณะจังหวัดสงขลา - สตูล (ธรรมยุต)
๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๕	เจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา

สมณศักดิ์

๕ ธันวาคม ๒๔๕๕	พระครูอุทัยวรรณ (พระครูชั้นเอก)
๕ ธันวาคม ๒๕๑๘	พระวินัยโมลี

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๖

นักธรรมเอก วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด
นครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๗๘

ป.ธ.๖ สำนักเรียนวัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร

ผลงาน

๑. พระวินัยมณี (ขาว) เป็นอาจารย์สอนนักธรรมและบาลี สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส-
วรวิหาร มาโดยตลอด

๒. บูรณะกำแพงวัดด้านทิศเหนือ

๓. บูรณะประตูทางเข้าวัดด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือ พร้อมทั้งบานประตู

๔. เปิดถนนด้านหลังวัดให้รถสามารถเข้าออกได้อย่างสะดวก

๕. บูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัด

๖. อำนวยการสร้างตึกเพ็ญแข เพื่อใช้สำหรับเป็นสำนักงานสงฆ์จังหวัด (ธรรมยุต)

พระวินัยโมลี (ขาว) เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร และเจ้าคณะจังหวัดสงขลา-
สตูล (ธรรมยุต) ได้สร้างความเจริญด้านการก่อสร้างถาวรวัตถุ รวมทั้งงานด้านอื่น ๆ ภายใน
วัดให้ก้าวหน้ารุ่งเรือง ซึ่งเป็นการส่งเสริมกิจการของพระบวรพุทธศาสนาและของวัด ด้วย
ความวิริยะอุตสาหะเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมอันควรแก่การสรรเสริญอย่างยิ่ง

งานด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ ๆ ซึ่งกรมศิลปากรรับผิดชอบอยู่

๑. การค้นพบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งอยู่ ณ ที่ใดโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของ ไม่ว่าที่ซึ่งซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้ง จะอยู่ในกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองของบุคคลใดหรือไม่ ให้ตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่หรือพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แล้วมีสิทธิ์จะได้รับรางวัลไม่เกิน ๑ ใน ๓ แห่งค่าของมัน

วิธีปฏิบัติในการส่งมอบโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุที่พบหรือเก็บได้ คือ ผู้ที่เก็บโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินได้ไม่ว่าโดยวิธีใดก็ตาม ต้องส่งมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ที่ใกล้ที่สุด หรือพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาภายใน ๓๖ ชั่วโมง นับแต่วันเวลาที่ได้พบ และให้ผู้รับแจ้งรายงานต่ออธิบดีกรมศิลปากร ภายในเวลา ๗ วัน

คณะกรรมการซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรแต่งตั้งให้พิจารณากำหนดค่าของทรัพย์สินและเงินรางวัล จะดำเนินการพิจารณากำหนดฯ ภายในเวลา ๓๐ วัน หากผู้เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ไม่พอใจในค่าของทรัพย์สินที่คณะกรรมการฯ กำหนด ให้ยื่นอุทธรณ์ต่ออธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบค่าของทรัพย์สินที่กำหนด ค่าวินิจฉัยของอธิบดีกรมศิลปากรให้ถือเป็นที่สุด

๒. การขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

อธิบดีกรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใด มีคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น

เมื่อได้มีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดแล้ว ผู้ใดจะซ่อมแซมแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษร

กรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขึ้นทะเบียนนั้นชำรุด หักพัง เสียหาย หรือสูญหายให้ ผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น แจ่งเป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันชำรุด หักพัง เสียหาย หรือสูญหาย

๓. การโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

การโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ่งเป็นหนังสือ โดยระบุชื่อ ที่อยู่ ของผู้รับโอนและวัน เดือน ปี ไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน แต่ถ้าหากโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรจะโอนกันมิได้ เว้นแต่กฎหมายให้อำนาจ

กรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันอยู่มากเกินความต้องการ อธิบดีกรมศิลปากร โดยอนุมัติของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะโอนโดยวิธีการขายหรือแลกเปลี่ยน เพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือให้เป็นรางวัล หรือค่าแรงงานแก่ผู้ขุดค้นก็ได้

๔. การได้รับกรรมสิทธิ์ในโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรม

ผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์ต้องแจ่งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๖๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับกรรมสิทธิ์ หากมีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์ในโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์ร่วมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ่งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ่งแล้วภายในกำหนดเวลาดังกล่าว ให้ถือว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ร่วมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ่งนั้นแล้ว

๕. การค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

กฎหมายห้ามมิให้ผู้ใดทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร

กรณีที่อธิบดีกรมศิลปากรมีคำสั่งไม่อนุญาตตามคำขอ ผู้ขอมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากรต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันทราบคำสั่ง คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นที่สุด

ผู้ใดได้รับอนุญาตให้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ต้องแสดงใบอนุญาตไว้ในที่ซึ่งเห็นได้ง่ายในสถานการค้า และต้องทำบัญชีแสดงรายการโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของตน ตามแบบที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนดให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง และรักษาบัญชีนั้นไว้ในสถานการค้าโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้น

๖. การแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมโดยเรียกเก็บค่าเข้าชม

กฎหมายกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชม โดยเรียกเก็บค่าชมเป็นปกติ ยกเว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร

กรณีที่อธิบดีกรมศิลปากรมีคำสั่งไม่อนุญาตตามคำขอ ผู้ขอมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากรต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันทราบคำสั่ง คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นที่ที่สุด

ผู้ใดได้รับอนุญาตให้แสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชม ต้องแสดงใบอนุญาตไว้ในที่ที่เห็นได้ง่ายในสถานการแสดงของตน และต้องทำบัญชีแสดงรายการโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของตน ตามแบบที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนดให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง และรักษาบัญชีนั้นไว้ในสถานการแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น

๗. การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักร

การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักร แยกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

- การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการเด็ดขาด
กฎหมายกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ไม่ว่าจะเป็โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนหรือไม่ขึ้นทะเบียนก็ตามออกนอกราชอาณาจักร ยกเว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร และต้องส่งค่าธรรมเนียมตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

- การส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว ต้องยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่ออธิบดีกรมศิลปากร เมื่ออธิบดีกรมศิลปากรเห็นสมควรหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการวินิจฉัยให้ออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นคำขอส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว และผู้ส่งได้ยื่นขอมปฏิบัติตามเงื่อนไข วิธีการและข้อกำหนดว่าด้วยการวางเงินประกัน และหรือการชำระค่าปรับตามที่กำหนดในกฎกระทรวงเกี่ยวกับการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวแล้ว อธิบดี

กรมศิลปากรออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นเรื่องราวส่ง หรือนำวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวได้

กรณีที่ยุติกรมศิลปากรมีคำสั่งไม่อนุญาต ผู้ขอมีสិทธิคุณธรรมคำสั่งของอุทธรณ์คดีกรมศิลปากรต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันทราบคำสั่ง คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นที่สุด

ถ้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขออนุญาตส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว มิได้ส่งหรือนำกลับเข้ามาในราชอาณาจักร ตามวัน เดือน ปี ที่กำหนดไว้ในใบอนุญาต ให้รับเงินประกันเป็นค่าปรับ

๘. การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ที่เป็นปูชนียวัตถุหรือศาสนวัตถุออกนอกราชอาณาจักร

ไม่อนุญาตให้ส่งหรือนำพระพุทธรูป ศาสนวัตถุ ปูชนียวัตถุ ชิ้นส่วนดังกล่าวออกนอกราชอาณาจักร ยกเว้นแต่การส่งหรือนำไปเป็นกรณีพิเศษ คือ

- เพื่อการสักการบูชา
- เพื่อการศึกษาวิจัย
- เพื่อการเผยแพร่เกียรติคุณ
- เพื่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหรือโบราณคดีหรือโดยผู้ขออนุญาตนำหรือส่งออกเป็น

กรณีพิเศษนี้ จะต้องแสดงหลักฐานเป็นเอกสารรับรองจากองค์การสมาคม หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือศิลปวัฒนธรรม หรือจากส่วนราชการ หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่เชื่อถือได้ว่าจะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักร เพื่อกรณีดังกล่าวข้างต้น

อนึ่ง คำว่า “พระพุทธรูป” หมายความว่า ประติมากรรมที่ทำเป็นรูปบุชชาเคารพแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่จะเป็นพระพุทธรูปนิกายใด หรือที่ผ่านแดนมาจากประเทศอื่น แต่ไม่นับรวมพระเครื่องประจำตัว

“ปูชนียวัตถุ” หมายความว่า วัตถุซึ่งเป็นสิ่งที่เคารพบูชาทางศาสนา ได้แก่ พระพิมพ์ พระโพธิสัตว์ รูปจำลองพระสงฆ์

“ศาสนวัตถุ” หมายความว่า วัตถุซึ่งเป็นสิ่งที่เคารพบูชา หรือเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธรูปศาสนา ได้แก่ ธรรมจักร พัทธสีมา รอยพระพุทธรบาท ซ่อฟ้า พัดยศ ฉัตรยอดเจดีย์ นกศุลยอดปราสาท ธรรมมาสน์

๘. การตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

อธิบดีกรมศิลปากรแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ โดยคณะกรรมการฯ จะรับตรวจพิสูจน์เฉพาะโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุดังนี้

- ประติมากรรมเนื่องในศาสนาได้แก่ พระพุทธรูป เทวรูป และพระพิมพ์
- เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องถ้วยประเภทต่าง ๆ
- เหรียญกษาปณ์ และเหรียญที่ระลึก
- อื่น ๆ แล้วแต่ดุลพินิจของคณะกรรมการตรวจพิสูจน์ ทั้งนี้ ผู้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุมาตรวจพิสูจน์ จะต้องชำระค่าธรรมเนียมตามระเบียบ

๑๐. การขออนุญาตถ่ายภาพโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

ผู้ซึ่งมีความประสงค์ที่จะเข้าถ่ายภาพศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จะต้องกรอกข้อความลงในแบบแจ้งความประสงค์ขอถ่ายภาพศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และกรอกรายการศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุโดยละเอียดยื่นต่อผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย เป็นเวลาอย่างน้อย ๗ วัน ก่อนเวลานัดหมายจะมาถ่ายภาพ เว้นแต่กรณีเร่งด่วนที่ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษจากอธิบดีกรมศิลปากร และในกรณีซึ่งผู้ขอถ่ายอยู่ในส่วนภูมิภาคและต้องการขอถ่ายภาพในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในส่วนภูมิภาคนั้น ก็ให้ยื่นขออนุญาตผ่านหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น ๆ ถ้าผู้ขออนุญาตไม่มาถ่ายภาพตามวัน เวลา กำหนดที่ได้นัดหมายไว้ ก็ถือว่าผู้นั้นสละสิทธิ์ จะต้องทำการขออนุญาตใหม่ ผู้ขอถ่ายภาพจะต้องจัดทำสำเนาภาพถ่ายให้กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจำนวน ๑ ชุด ตามรายการบัญชีที่ขอถ่ายภาพ ในกรณีที่ถ่ายภาพด้วยฟิล์มขาว-ดำ หรือฟิล์มสี จะต้องมอบภาพขนาดไม่ต่ำกว่า ๓ นิ้ว x ๕ นิ้ว และถ้าถ่ายด้วยฟิล์มสไลด์จะต้องส่งมอบจำนวน ๑ ชุด

หากผู้ขอถ่ายภาพจะเขียนคำบรรยาย เพื่อตีพิมพ์หรือโฆษณาเผยแพร่ จะต้องนำคำบรรยายหรือคำโฆษณาให้กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิจารณาก่อนตีพิมพ์ ในการเขียนคำบรรยายอธิบายศิลปโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแต่ละแห่งได้ภาพ ให้แจ้งชื่อของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น ๆ ด้วย และถ้าหากพิมพ์ภาพศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุในที่ซึ่งไม่เหมาะสมหรือจัดทำคำบรรยายคำโฆษณาไม่ถูกต้อง จะไม่ได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์ภาพนั้น ๆ

เมื่อจัดพิมพ์ภาพศิลปะวัตถุหรือโบราณวัตถุลงในหนังสือหรือสิ่งพิมพ์เรียบร้อยแล้ว จะต้องส่งให้กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจำนวนไม่ต่ำกว่า ๒ เล่ม หรือ ๒ ชุด ภายในระยะเวลา ๑๕ วัน หลังจากการตีพิมพ์

๑๑. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ที่อธิบดีเห็นสมควร และมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตโบราณสถาน ซึ่งให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถาน

การเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

กรณีที่โบราณสถานที่อธิบดีกรมศิลปากรจะประกาศขึ้นทะเบียนนั้น มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย อธิบดีกรมศิลปากรจะมีหนังสือแจ้งให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนด ๓๐ วัน นับแต่วันที่อธิบดีกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีกรมศิลปากรระงับการขึ้นทะเบียนหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถาน แล้วแต่กรณี หากเจ้าของผู้ครอบครองมิได้ร้องต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุด ให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง อธิบดีกรมศิลปากรดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

หากโบราณสถานที่มิใช่เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย และอธิบดีกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ ชำรุด หักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุด หักพังหรือเสียหาย เป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่เกิดชำรุด หักพัง หรือเสียหาย

๑๒. การซ่อมแซมโบราณสถาน

อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจสั่งให้พนักงาน เจ้าหน้าที่ หรือบุคคลใด ๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องมีหนังสือแจ้งให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

๑๓. การโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และมีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง โดยชอบด้วยกฎหมาย

การโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว ผู้โอนต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือระบุชื่อ ที่อยู่ ของผู้รับโอน วัน เดือน ปี ที่โอนไปยังอธิบดีกรมศิลปากร ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันโอน

๑๔. การได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดก หรือโดยพินัยกรรม

การได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรม ต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๖๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับกรรมสิทธิ์ กรณีที่มีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์ร่วมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วภายในกำหนดเวลาดังกล่าว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์ร่วมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

๑๕. การควบคุมดูแลโบราณสถานและเขตโบราณสถาน

กฎหมายกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง โบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่อธิบดีกรมศิลปากรจะมีคำสั่ง หรือได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจที่จะกำหนดเงื่อนไขให้ปฏิบัติตามด้วย

ภายในเขตโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ ผู้ใดจะปลูกสร้างอาคารภายในเขตดังกล่าวไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากอธิบดีกรมศิลปากร

หากผู้ใดปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจ

- สั่งระงับการก่อสร้าง และให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนด ๖๐ วัน นับแต่วันได้รับคำสั่ง

- หากยังขัดขึ้นไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคาร หรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดีกรมศิลปากร อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารได้

เจ้าของ หรือผู้ครอบครอง หรือผู้ปลูกสร้างที่ขัดแย้งคำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากร ถือว่ามีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และไม่มีสิทธิ์เรียกร้องค่าเสียหาย หรือดำเนินคดีกับผู้รื้อถอน ไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น

สัมภาระที่รื้อถอน เจ้าของต้องขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนด ๑๕ วัน นับแต่วันรื้อถอนเสร็จ หากเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปภายในกำหนด ให้อธิบดีกรมศิลปากรจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้ว เหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระ

๑๖. กำแพงเมือง คูเมือง

เนื่องจากจังหวัดบางจังหวัดได้เคยรื้อทำลายกำแพงเมืองโบราณ โดยอ้างเหตุผลว่า เพื่อจัดประโยชน์แก่กิจการอย่างใดอย่างหนึ่งของจังหวัด เช่น เพื่อขยายเส้นทางคมนาคมบ้าง เพื่อปลูกสร้างสถานที่ราชการบ้าง ซึ่งเป็นการขัดและผิดต่อหลักการสงวนรักษาโบราณสถาน เพราะกำแพงเมือง คูเมือง นั้นมีคุณค่าอย่างสูงทางประวัติศาสตร์ จึงควรให้จังหวัดต่าง ๆ รักษากำแพงเมืองและคูเมืองของโบราณไว้ให้มากที่สุด

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๘ มีมติให้กำหนดหลักการว่า ให้สงวนรักษากำแพงเมืองและคูเมืองของโบราณในจังหวัดต่าง ๆ ไว้

๑๗. การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใด ๆ ใกล้เคียงโบราณสถาน

เนื่องจากมีการก่อสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างบางอย่างใกล้เคียงกับโบราณสถาน เช่น ใกล้เคียงอนุสาวรีย์ พระอุโบสถ หรือบริเวณประวัติศาสตร์สถาน เป็นต้น ทำให้โบราณสถานหรือประวัติศาสตร์สถานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ขนาดความสง่างาม เพราะถูกปิดบังด้วยอาคารที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ บางโอกาส โบราณสถานบางแห่งอาจทรุดพัง เพราะได้รับความสะเทือนในขณะที่กำลังมีการก่อสร้างอาคาร

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๘ มีมติให้ส่วนราชการ และรัฐวิสาหกิจใดที่จะมีการก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใกล้เคียงโบราณสถาน ขอให้หารือไปยังกรมศิลปากรก่อน เพื่อประโยชน์ในการสงวนรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ให้ยั่งยืนตลอดไป

๑๘. การก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษากันเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๐ มีมติให้กรมศิลปากรเป็นผู้รับผิดชอบ อนุมัติหรือไม่อนุมัติ หรือชักท้วง หรือห้ามปราม การสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญของชาติไทย โดยให้คำนึงถึงความเหมาะสมเกี่ยวกับรูปลักษณะ และสถานที่ตั้ง ทั้งนี้ ก่อนที่จะดำเนินการก่อสร้าง ให้ทั้งฝ่ายราชการ และฝ่ายเอกชน ต้องขออนุญาตตามระเบียบก่อน

การก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ หรืออนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ ให้แนบเอกสารดังนี้

๑. พระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ หรือประวัติบุคคลสำคัญที่จะนำมาก่อสร้างอนุสาวรีย์

๒. เหตุผลและวัตถุประสงค์

๓. แผนผัง บริเวณสถานที่ที่จะประดิษฐาน พร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง

๔. รูปลักษณะ ขนาด แบบรายการ แผนผัง และรายละเอียดอื่น ๆ ในการก่อสร้างรวมทั้งคำจารึก

๕. หน่วยงานหรือบุคคล หรือนิติบุคคลที่รับผิดชอบในการดำเนินงานก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ หรืออนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ

๑๙. การจำลองพระพุทธรูปสำคัญ

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษากันเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๐ มีมติว่า การจำลองพระพุทธรูปสำคัญ และพระบรมรูปของพระบรมราชจักรีวงศ์ จะต้องได้รับพระบรมราชานุญาต โดยให้เสนอผ่านกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

การจำลองพระพุทธรูปสำคัญ ให้แนบเอกสารดังนี้

๑. ชื่อและประวัติความสำคัญของพระพุทธรูปที่ขอจำลอง

๒. เหตุผลและวัตถุประสงค์ในการขอจำลองพระพุทธรูปสำคัญ

๓. รูป ลักษณะ ขนาด หรือแบบรายการของพระพุทธรูปที่จำลองแล้ว

๔. จำนวนที่ขอจำลอง และชนิดของวัสดุที่ใช้จำลอง

๕. รายละเอียดอื่น ๆ รวมทั้งชื่อหน่วยงาน บุคคล หรือนิติบุคคลที่รับผิดชอบดำเนินการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ

ในกรณีที่ผู้ขออนุญาตประสงค์จะให้กรมศิลปากรพิจารณาในชั้นหลักการ และ ความคำริเริ่ม ผู้ขออนุญาตจะแนบเอกสารเฉพาะข้อ ๑ และข้อ ๒ ก็ได้ แต่ในกรณีในการ พิจารณาอนุญาตหรือไม่อนุญาตในการก่อสร้างหรือการจำลองนั้น ผู้ขออนุญาตจะต้องส่ง เอกสารประกอบการพิจารณาตามข้ออื่นที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เว้นไว้แต่ในกรณีที่ผู้ขออนุญาต มอบให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและดำเนินการก่อสร้าง

อนึ่ง ในการพิจารณาคำขออนุญาตก่อสร้างและประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ และคำขออนุญาตจำลองพระพุทธรูปสำคัญนั้น เมื่อ กรมศิลปากรพิจารณาเห็นชอบแล้ว ให้นำเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อนำ ความกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต โดยผ่านสำนักงานเลขาธิการคณะ รัฐมนตรี ตามมติคณะรัฐมนตรีต่อไป จากนั้นผู้ขออนุญาตจึงจะดำเนินการก่อสร้างได้ เมื่อ ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกรมศิลปากรแล้วเท่านั้น และการเปลี่ยนแปลงรายการ หรือรายละเอียดใด ๆ ในการก่อสร้าง ภายหลังได้รับอนุญาตแล้วจะต้องแจ้งเป็นลายลักษณ์ อักษรถึงอธิบดีกรมศิลปากร และได้รับอนุญาตแล้ว จึงจะเปลี่ยนแปลงได้

๒๐. การคุ้มครองเอกสารราชการ

ตามหนังสือที่ สร. ๐๒๐๑/ว.๕ ลงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๒๐ คณะรัฐมนตรีมีมติ เกี่ยวกับการคุ้มครองเอกสารราชการ ดังนี้

๑. ก่อนการทำลายเอกสาร ให้ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐบาลที่ เรียกชื่ออย่างอื่น มอบสำเนาบัญชีเอกสารที่ต้องการทำลายให้กรมศิลปากร ๑ ชุด เพื่อพิจารณา คัดเลือก

๒. เอกสารที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เก็บเป็นการถาวร แต่อายุไม่เกิน ๒๕ ปี หน่วยงานเจ้าของเอกสารจะส่งมอบให้กองจดหมายเหตุแห่งชาติเก็บรักษาก็ได้ หากจะเก็บ รักษาไว้เองให้ส่งสำเนาบัญชีรายชื่อเอกสารที่เก็บนั้นแก่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ๑ ชุด

๓. เอกสารที่มีอายุเกิน ๒๕ ปี (ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๕) ให้ส่งมอบกองจดหมายเหตุแห่ง ชาติภายใน พ.ศ. ๒๕๒๔ ส่วนเอกสารหลัง พ.ศ. ๒๔๕๕ เมื่ออายุเกิน ๒๕ ปี ให้ส่งมอบกอง จดหมายเหตุแห่งชาติตามลำดับ เว้นแต่หน่วยงานนั้นจะมีกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับกำหนด ไว้โดยเฉพาะ หรือหน่วยงานเจ้าของเอกสารจะมีข้อตกลงกับกรมศิลปากรเป็นอย่างอื่น

๔. บรรดาเอกสารลับให้ถือปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๑๗

๒๑. การคุ้มครองลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์เป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันเป็นผลผลิตจากการใช้สติปัญญาของอัจฉริยบุคคลที่ได้ลงทุนใช้สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ อันเป็นเอกลักษณ์หรือพรสวรรค์ส่วนบุคคลให้ได้ผลงานขึ้นมา กฎหมายลิขสิทธิ์จึงมีวัตถุประสงค์ในการให้ความคุ้มครองแก่ผู้สร้างสรรค์นั้นเอง ผู้ที่จะทำซ้ำหรือดัดแปลง หรือโฆษณา หรือทำประการใดก็ตามที่จะต้องขออนุญาตผู้สร้างสรรค์ที่เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์นั้น

เจ้าของลิขสิทธิ์จะได้รับประโยชน์จากวัตถุประสงค์ของกฎหมายลิขสิทธิ์ ๒ ประการ คือ ประการแรก กฎหมายลิขสิทธิ์คุ้มครองลิขสิทธิ์ คุ้มครองผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้สำหรับผู้ที่ได้ใช้ความรู้ ความสามารถ ความวิริยะอุตสาหะสร้างผลงานขึ้นมา คือให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่มีความคิดริเริ่มที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

ประการที่สอง เป็นการส่งเสริมให้มีการสร้างสรรค์ขึ้นมา เมื่อเราทราบว่าคุณคิดของเรา เมื่อสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมา กฎหมายให้ความคุ้มครอง ผู้ใดจะมาทำซ้ำลอกเลียนไม่ได้ ก็จะทำให้ผู้สร้างผลงานมีกำลังใจที่จะใช้สติปัญญาสร้างผลงาน

อายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์ โดยทั่วไปมีอยู่ตลอดอายุของผู้สร้างสรรค์และมีอยู่ต่อไปอีกเป็นเวลา ๕๐ ปี นับแต่ผู้สร้างสรรค์ถึงแก่ความตาย และในกรณีที่การสร้างสรรค์ผลงานไม่ได้สร้างสรรค์แต่เพียงผู้เดียว อายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์จะมีอยู่ต่อไปอีก ๕๐ ปี นับแต่ผู้สร้างสรรค์ร่วมคนสุดท้ายถึงแก่ความตาย หากผู้สร้างสรรค์ร่วมถึงแก่ความตายก่อนที่ได้มีการโฆษณา งานนั้นจะมีอายุแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์อยู่เป็นเวลาอีก ๕๐ ปี นับแต่การโฆษณา

การละเมิดลิขสิทธิ์ คือการที่บุคคลใดกระทำการที่กฎหมายให้สิทธิ์แก่เจ้าของลิขสิทธิ์แต่ผู้เดียวกระทำได้ โดยมีได้รับความยินยอมจากเจ้าของลิขสิทธิ์ ในการละเมิดลิขสิทธิ์ได้มีบทกำหนดโทษไว้ดังนี้

๑. การละเมิดลิขสิทธิ์โดยตรง หมายถึงการทำซ้ำหรือดัดแปลงนำออกโฆษณา โดยมีได้รับอนุญาต และกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดกับงานแพร่เสียง แพร่ภาพอันมีลิขสิทธิ์ ก็ถือเป็นการกระทำผิดการค่า ผู้กระทำต้องระวางโทษปรับตั้งแต่ ๒๐,๐๐๐ - ๒๐๐,๐๐๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๑ ปี และปรับตั้งแต่ ๒๐,๐๐๐ - ๒๐๐,๐๐๐ บาท

๒. การละเมิดลิขสิทธิ์โดยทางอ้อม หมายความว่าผู้หนึ่งไม่ได้ทำเอง แต่รู้อยู่แล้วว่าผลงานนั้นเป็นผลงานที่คนอื่นมีลิขสิทธิ์อยู่แล้ว และทำประการใดประการหนึ่ง คือ ขาย ให้เช่า ให้เช่าซื้อ หรือเสนอขาย เสนอให้เช่า เสนอให้เช่าซื้อ นำออกโฆษณา แจกจ่ายในลักษณะที่

อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่เจ้าของลิขสิทธิ์ นำหรือส่งเข้ามาในราชอาณาจักร เพื่อการใด ๆ นอกจากเพื่อใช้ในการส่วนตัว ต้องระหว่างไทยปรับตั้งแต่ ๕,๐๐๐ - ๕๐,๐๐๐ บาท แต่ถ้าเป็นการกระทำเพื่อการค้า ผู้กระทำต้องระหว่างไทยปรับตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๖ เดือน และปรับตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาท

นอกจากนี้ผู้กระทำผิดที่จะต้องระหว่างไทยตามพระราชบัญญัติ เมื่อพ้นโทษและยังไม่ครบกำหนด ๕ ปี กระทำความผิดต่อพระราชบัญญัติอีก ต้องระหว่างไทยทวิคูณ

สิ่งของที่ได้ทำขึ้นหรือนำเข้ามาในราชอาณาจักรอันเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ตกเป็นของเจ้าของลิขสิทธิ์ ค่าปรับให้จ่ายแก่เจ้าของลิขสิทธิ์ครั้งหนึ่ง หลวงครั้งหนึ่ง แต่ทั้งนี้ ไม่ตัดสิทธิ์ของเจ้าของลิขสิทธิ์ที่จะไปเรียกค่าเสียหายในทางแพ่งสำหรับส่วนที่ยังขาดอยู่ อย่างไรก็ตาม ความผิดในเรื่องลิขสิทธิ์นี้ เป็นความผิดอันยอมความกันได้

อายุแห่งการฟ้องร้องคดีละเมิดลิขสิทธิ์มีกำหนด ๓ ปี นับแต่วันที่เจ้าของลิขสิทธิ์รู้ถึงการละเมิด แต่ต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันที่มีการละเมิดลิขสิทธิ์

รายละเอียดแห่งกฎหมายลิขสิทธิ์นั้น ผู้สนใจสามารถติดต่อได้ที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๒๒. การพิมพ์หนังสือแจกในงานกุศล

หนังสือและเอกสารที่กรมศิลปากรเป็นผู้มีลิขสิทธิ์สืบทอด หรือได้รับมอบอำนาจให้ดำเนินการเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ หรือหนังสือที่หน่วยงานในกรมศิลปากรค้นคว้าเรียบเรียงขึ้นตามสาขางานที่หน่วยงานนั้น ๆ เกี่ยวข้องรับผิดชอบดำเนินการอยู่ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่ในงานกุศลได้ เว้นแต่หนังสือและเอกสารที่ควรสงวนไว้เป็นความลับไม่สมควรนำออกตีพิมพ์เผยแพร่ในปัจจุบัน หรือหนังสือที่กรมศิลปากรมีโครงการดำเนินการอย่างอื่นไว้แล้ว

ฉะนั้น ผู้ใดต้องการพิมพ์หนังสือดังกล่าวข้างต้น เพื่อแจกเป็นวิทยาทานหรือแจกเพื่อการกุศลสาธารณประโยชน์ หรือแจกเป็นมิตรพละในงานมงคล หรืออวมงคล หรืองานอื่น ๆ ซึ่งมีได้เป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งการกุศล โดยให้แจ้งความจำนงแก่ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร หรือผู้แทน การขออนุญาตจะต้องขอล่วงหน้าไม่น้อยกว่า ๓๐ วัน

ในกรณีที่จะต้องจัดพิมพ์โดยรีบด่วน ซึ่งผู้ขออนุญาตไม่สามารถจะขออนุญาตล่วงหน้าได้ก่อน ๓๐ วัน เมื่อผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์พิจารณาแล้ว เห็นว่าหนังสือที่จะพิมพ์นั้นเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าจะมอบต้นฉบับให้ผู้ขออนุญาตไปจัดพิมพ์เองจะไม่เสร็จเรียบร้อยทันแจกในวันงานได้ กรมศิลปากรอาจจะจัดหาโรงพิมพ์ได้รวดเร็วและเรียบร้อย พิมพ์ให้เอง โดยให้โรงพิมพ์ติดต่อ กิดค่าใช้จ่ายทั้งหมดจากผู้ขออนุญาตพิมพ์ และผู้ขออนุญาตพิมพ์จะต้องปฏิบัติดังนี้

๑. หนังสือที่จะพิมพ์แจกจ่ายเป็นกุศลวิทยาทานโดยมิได้มุ่งประโยชน์เพื่อการค้าต้องขออนุญาตพิมพ์จำนวนไม่น้อยกว่า ๕๐๐ เล่ม

๒. ต้องจ่ายหนังสือเป็นประโยชน์ให้แก่กรมศิลปากรร้อยละ ๒๐ ของจำนวนที่พิมพ์ แต่ทั้งนี้ไม่เกิน ๔๐๐ เล่ม ไม่ว่าจะขออนุญาตพิมพ์จำนวนเท่าใดก็ตาม

๓. การส่งหนังสือที่พิมพ์ให้กรมศิลปากรให้นำส่งทันทีที่พิมพ์เสร็จหรือภายใน ๑๕ วัน

๔. ถ้าส่งไม่ครบจำนวนที่กำหนดไว้ ต้องชดใช้เงินแทนหนังสือตามราคาที่คุณ์อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์หรือผู้แทน กำหนดให้

๕. หนังสือที่กรมศิลปากรอนุญาตให้นำมาลงตีพิมพ์เผยแพร่ได้ จะต้องส่งไปพิสูจน์อักษรให้เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ตรวจแก้ และเป็นผู้สั่งให้ตีพิมพ์ทั้งหมด

๖. กรมศิลปากรจะเขียนคำนำให้เป็นหลักฐานการอนุญาต ซึ่งผู้ขออนุญาตจะต้องตีพิมพ์ไว้เป็นเบื้องต้นของหนังสือ

๗. ห้ามตีพิมพ์ข้อความอื่น ๆ หรือบทความอื่น ๆ อันมิใช่ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากรเพิ่มเติมลงในหนังสือ ยกเว้นคำไว้อาลัยหรือข้อความที่ได้นำส่งให้ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ พิจารณาตรวจอนุญาตแล้ว

๘. หน้าปกหนังสือพิมพ์แจกงานกุศล จะต้องพิมพ์ตราพระคณาซึ่งเป็นตราประจำกรมศิลปากรลงไปด้วย

๙. หลังปกหนังสือที่จะพิมพ์แจก ให้พิมพ์ตามที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กำหนดให้

๒๓. การฝึกอบรมครูนาฏศิลป์ ดนตรี และอบรมศิลปะแก่บุคคลภายนอก

เพื่อเป็นการเผยแพร่และอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปะการแสดงประจำชาติของไทย กรมศิลปากรได้เปิดการฝึกอบรมแก่บุคคลผู้สนใจทางด้านนาฏศิลป์ ดนตรี และศิลปะ ดังนี้

๑. อบรมศิลปะแก่นักศัลยกรรมนอกในภาคฤดูร้อน (ที่วิทยาลัยช่างศิลป์)
๒. อบรม อสร. ในภาคฤดูร้อนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ โดยคุรุสภา เป็นเจ้าของเรื่อง การฝึกอบรม ๑ ^๑/_๒ เดือน
๓. อบรมครูสอนนาฏศิลป์และดนตรี การฝึกอบรมนี้ให้ผู้เป็นเจ้าของโครงการเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด กรมศิลปากรจะเป็นผู้จัดส่งวิทยากรไปร่วมเท่านั้น
อนึ่ง หากมีผู้สนใจการฝึกอบรมที่กล่าวไว้ข้างต้น สามารถสอบถามรายละเอียดได้ที่ กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร

๒๔. โครงการศิลปวัฒนธรรมสัญจร

กรมศิลปากรมีโครงการที่จะเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมทั่วราชอาณาจักร ซึ่งเรียกว่า โครงการศิลปวัฒนธรรมสัญจร โครงการนี้นอกจากจะไปจัดแสดงการละเล่นต่าง ๆ เช่น โขน ละคร ดนตรี ฯลฯ แล้ว ยังมีการสาธิตที่มีคุณค่าประโยชน์ทางด้านวิชาการอีกด้วย กรมศิลปากรจัดโครงการดังกล่าวนี้โดยใช้เงินงบประมาณของกรมศิลปากร และมีแผนการแสดงภาคละ ๓ จังหวัด โดยจะหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ จนครบทุกจังหวัด

ในกรณีจังหวัดซึ่งไม่อยู่ในแผนของกรมศิลปากร มีความประสงค์จะให้กรมศิลปากรไปจัดแสดง จังหวัดจะต้องติดต่อไปยังกรมศิลปากร เพื่อทำความตกลงในรายละเอียดก่อน

๒๕. การเข้ารับบริการในหอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติจะอนุญาตให้บุคคลเข้ารับบริการในหอสมุดแห่งชาติ มี ๓ ประเภท คือ

๑. อนุญาตแก่ผู้มีบัตรอนุญาตเข้าหอสมุดแห่งชาติ
๒. อนุญาตแก่ผู้ขอเข้าชม
๓. อนุญาตแก่ผู้ต้องการอ่านหนังสือ หรือค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ จากหนังสือโดยรีบด่วน

ผู้มีบัตรเข้ารับบริการในหอสมุดแห่งชาติ มีสิทธิอ่านและค้นคว้าหาความรู้จากหนังสือตามที่เจ้าหน้าที่ฯ จะเปิดเผยให้ตรวจค้นได้ สำหรับกรณีที่ผู้ที่ยังไม่มีบัตรเข้ารับบริการในหอสมุดแห่งชาติ ถ้าต้องการอ่านหนังสือหรือค้นคว้าโดยรีบด่วน ให้ขออนุญาตเป็นคราว ๆ ไปจากเจ้าหน้าที่ประจำห้อง และแสดงหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น บัตรประจำตัว บัตรประจำตัวประชาชน หรือหนังสือรับรองจากผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

ในกรณีที่ท่านมีความประสงค์จะให้เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาตินำชม พร้อมทั้งขอรับคำอธิบายเกี่ยวกับกิจกรรมหอสมุดแห่งชาติเป็นหมู่คณะ ต้องได้รับอนุญาตจากผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ หรือผู้ได้รับมอบหมาย

ผู้มีความประสงค์จะทำบัตรอนุญาตเข้ารับบริการในหอสมุดแห่งชาติให้นำรูปถ่ายขนาด ๓ x ๔ ซม. หรือ ๑ นิ้ว จำนวน ๑ รูป มอบให้แก่เจ้าหน้าที่ออกบัตรพร้อมหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทางหน่วยราชการอื่น ๆ ออกให้ เช่น บัตรประชาชน บัตรประจำตัวข้าราชการ นักศึกษา นักเรียน หรือหนังสือรับรองจากครูใหญ่ เป็นต้น

ก่อนจะเข้าใช้บริการหอสมุดแห่งชาติ ให้ผู้ใช้บริการนำสิ่งที่ติดตัวมา เช่น เอกสาร หนังสือ หรือสิ่งอื่น ๆ ฝากไว้ ณ ห้องรับฝากของ ห้ามนำเข้าไปในหอสมุดแห่งชาติ นอกจากนี้ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจเสียก่อน ห้ามนำหนังสือ เอกสาร หรือ โสตทัศนวัสดุ ตลอดจนทรัพย์สินของทางราชการของหอสมุดแห่งชาติ ออกนอกหอสมุดแห่งชาติ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ และหากผู้ใช้บริการมีความประสงค์ที่จะคัดลอก หรือจัดทำสำเนาเอกสารต่าง ๆ ก็ต้องติดต่อขออนุญาตจากผู้มีอำนาจเสียก่อน ผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติจะต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่ตนได้ก่อให้เกิดขึ้นแก่หอสมุดแห่งชาติ และถ้ามีความประพฤติไม่เหมาะสมอันก่อให้เกิดความรำคาญแก่ผู้อ่าน หรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบ เจ้าหน้าที่มีอำนาจเชิญออกนอกหอสมุดแห่งชาติได้ และถ้าการกระทำนั้นเป็นการทำลายทรัพย์สินของหอสมุดแห่งชาติ เจ้าหน้าที่อาจดำเนินคดีตามกฎหมายอีกโสดหนึ่งด้วย

๒๖. การใช้ห้องค้นคว้า

หอสมุดแห่งชาติอนุญาตให้เฉพาะบุคคลต่อไปนี้เข้าใช้หนังสือในห้องค้นคว้า

๑. อาจารย์ในมหาวิทยาลัย วิทยาลัย และครู
๒. นิสิต นักศึกษา ในระดับปริญญาโท หรือชั้นปีที่ ๔
๓. ข้าราชการผู้มาทำการค้นคว้าเพื่อปฏิบัติราชการ
๔. เอกชน ที่มาทำการค้นคว้า วิจัย โดยมีใบรับรองของสภาวิจัยฯ หรือใบรับรองขององค์กรต่าง ๆ

เวลาทำการ

เช้าเปิดบริการ ๘.๓๐ - ๑๒.๐๐ น.

บ่ายเปิดบริการ ๑๓.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.

สถานที่

ให้ใช้หนังสือที่อยู่ในห้องค้นคว้าภายในห้องค้นคว้าเท่านั้น สำหรับหนังสือในห้องสมุดพระมงกุฎเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่นำหนังสือมาให้ใช้ในห้องค้นคว้า ๓๑๒

การติดต่อ

ให้ติดต่อกับบรรณารักษ์ประจำห้องค้นคว้า

คำศัพท์ที่น่ารู้บางคำในพระราชบัญญัติ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔

๑. โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

๒. โบราณวัตถุ หมายความว่า สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ช่างมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

๓. ศิลปวัตถุ หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยมือ และเป็นสิ่งที่นิยมนันว่ามีคุณค่าในทางศิลปะ

๔. พนักงานเจ้าหน้าที่ หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งให้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ประกอบด้วย อธิบดีกรมศิลปากร รองอธิบดีกรมศิลปากร เลขาธิการกรมศิลปากร หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภัณฑารักษ์ นักโบราณคดี ศึกษาธิการเขต ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอ

บรรณานุกรม

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมแก้ว ทินกร และนายฤทธิธำแดง (เปลี่ยน ฐิตะรัต) ๓๑ มกราคม ๒๔๙๘).
- _____ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ น.ส.ชิตี บุณนาค ๒๖ เมษายน ๒๕๒๒). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจชำระและทรงพระนิพนธ์อธิบาย). กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖.
- _____ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงวงษ์ยานุประพัทธ์ (ดาต สนธิวงศ์ ณ อยุธยา) ๑๗ มีนาคม ๒๔๘๑). พระนคร : โสภณพิพิธธรรมานการ, ๒๔๘๑.
- เทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, วิทยาลัย. กลุ่มนพระราชทานวัดมัชฌิมาวาส สงขลา ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๖. โรงพิมพ์วิทยาเขตเทคนิค กรุงเทพฯ, ๒๕๒๖.
- น. ณ ปากน้ำ. “ศิลปะในอาณาจักรภาคใต้ของไทย”, เมืองโบราณ, ๒ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๕).
- _____ “ศิลปะปาละที่มีอิทธิพลต่อศิลปะในดินแดนสยามประเทศ” เมืองโบราณ, ๔ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๒๑).
- _____ “ศิลปะแบบทวารวดีที่ปัตตานี”, เมืองโบราณ, ๕ (ธันวาคม ๒๕๒๑ - มกราคม ๒๕๒๒). นิตยสารเพื่อนเดินทาง. กองบรรณาธิการ. รวมภาคใต้. กรุงเทพฯ : บริษัท พี.เอ็ม.พี.ลิสซิง จำกัด, ๒๕๑๓.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “ศิลปกรรมสมัยทวารวดีในภาคใต้ของประเทศไทย”, โบราณคดี, ๓, น. ๔ (๒๕๑๔)
- _____ “การพบกลองมโหระทึกลูกใหม่ที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม ๒, กรมศิลปากร, ๒๕๑๘.
- ปรีชา นุ่นสุข, “จารึกหุบเขาชองกอย หน้าใหม่ของประวัติศาสตร์ภาคใต้”, ศิลปวัฒนธรรม, ๑, น. ๗ (๒๕๒๓).

พิริยะ ไกรฤกษ์, ดร. ศิลปทัศนศึกษาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘, กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓.

ภูษงค์ และณัฐภัทร จันทวิช, “เครื่องถ้วยจีนในประเทศไทย”, เครื่องถ้วยในประเทศไทย, กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ครบ ๔ รอบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓.

ยอร์ช เซเดส์, ตำนานพระพิมพ์. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๒

_____. ประชุมศิลปจารึกสยาม ภาค ๒, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒.
ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล. ประชุมศิลปจารึก ภาค ๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขใหม่),
พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๔.

ศิลปากร, กรม. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไชยา. (พิมพ์เนื่องในโอกาสสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไชยา ๔ กันยายน ๒๕๒๕) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๒๕.

_____. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมณฑลฉุฉิน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

_____. บทความเรื่องวัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร จังหวัดสุราษฎร์ธานีและบทความเรื่องอาณาจักรศรีวิชัย, กรุงเทพฯ ๒๕๒๐.

_____. “ศิลปจารึกหลักที่ ๒๓”, ประชุมศิลปจารึกภาคที่ ๒, ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ชำระและแปล, ๒๕๐๔.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

ศรีนครินทร์วิโรฒ, มหาวิทยาลัย. ของดีวัดมณฑลฉุฉินสงขลา. (ที่ระลึกเนื่องในงานกฐินพระราชทานของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ). สงขลา : มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.
สมชาย พุ่มสอาด และคนอื่นๆ. ๑๓ จังหวัด เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เดือนสยาม, ๒๕๒๖.

สายสุนีย์ สุขนคร. “สงขลา” อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ ๘ เล่ม ๘ มีนาคม ๒๕๑๑. หน้า ๑๑-๑๓, ๑๕-๑๗.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า, ศิลปในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๒๒.

Bhattacharyya, B. *The Indian Buddhist Iconography*, 2nd ed., Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1958.

Bee, P.J. "The Hsin T'ang Shu passage about P'an-p'an," *Journal of Siam Society*, LVII, pt. 11 (July 1974).

Boisselier Jean: *La sculpture en Thaï lande*; Office du livre Firbourg.

G. Coedès, *The Indianized States of Southeast Asia*, Translated by Susan Brown Cowing; Kuala Lumpur; University of Malaya Press, 1968.

I-Ising, *A Record of the Buddhist Religion*, translated by J. Takakusu, 1986.

Jan Fontein R. Soekmons, Sayyawati Suleiman; *ANCIEN INDONESIAN ART* of the Central and Eastern Javanese Periods. The Asia Society Inc. Asia House Gallery, New York City.

O'Connor, S.J. *Hindu Gods of Peninsular Siam*, 1972.

Wheatley, Paul, *The Golden Khersonses*, Kuala Lumpur, University of Malaya Press, 1966.

Walters. O.W., *The Fall of Srivijaya in Malay History*, New York, Cornell University Press, 1967.

